

ΑΔΟ

92

ΜΑΡΘΩΛΗ Ι. ΠΙΤΥΚΑΚΗ

ΦΙΛΟΣΙΔΗΙΣ ΚΟΣΤΗΙ ΡΑΙΣΡΑΙΣ

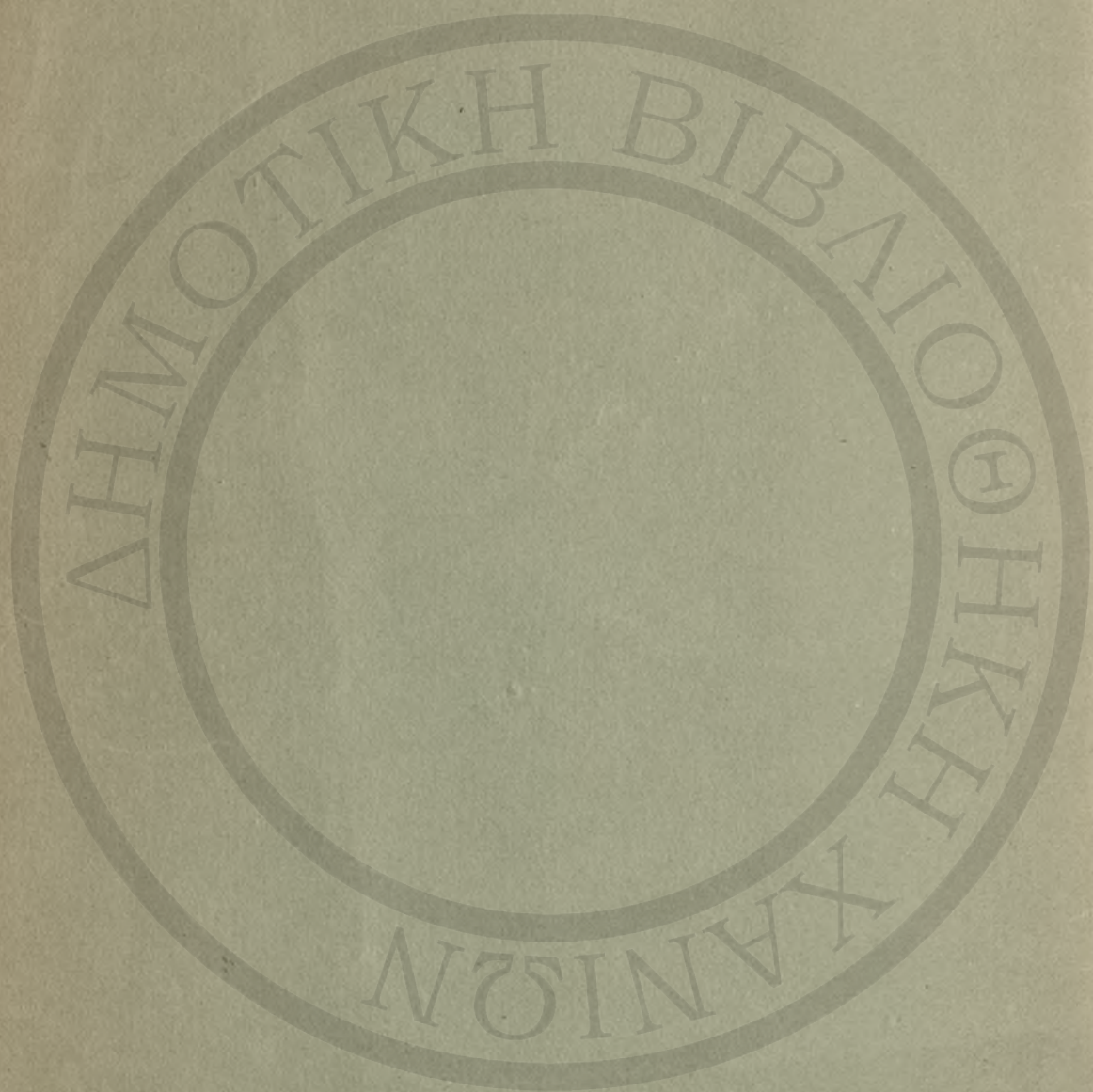

45/05

ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ "ΔΡΗΡΟΣ",
ΝΕΑΠΟΛΗ 1940

ΑΔΟ

ΜΑΝΩΛΗ Ι. ΠΙΤΥΚΑΚΗ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΧΑΝΙΩΝ
Αδ. αριθ. 4782
Χρονολ. Είσαγ. 15-3-1958
Είδος: 92 / Α. Β. Β.
Αριθ. 442

ΑΔΟΣΙΔΗΣ ΚΩΣΤΗ - ΠΑΣΑΣ

Ο πρώτος Χριστιανός Διοικητής στην Κρήτη.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ
Αδ. αριθ.
Αριθ.
Προσβ.

ΧΑΝΙΩΝ

ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ "ΔΡΗΡΟΣ",
ΝΕΑΠΟΛΗ 1949

ΑΔΟΣΙΔΗΣ ΚΩΣΤΗ-ΠΑΣΑΣ⁽¹⁾

Ἔχει περάσει ἐνάμισυ χρόνος ἀπὸ τότες πού ἀπὸ τὶς στήλες τῆς «Δρήρου» ρίχτηκεν ἡ ἰδέα νὰ στηθεῖ κάπου ἐδῶ ἡ προτομὴ τοῦ Ἀδοσίδη Κωστή-Πασᾶ.

Ριχνόντας τὴν ἰδέα τούτη, πού ἡ πραγματοποίησή της θ' ἀποτελοῦσε μιὰ πράξη στοιχειώδους εὐγνωμοσύνης καὶ τιμῆς στὸν ἄνθρωπο πού ἀγάπησε τόσο πολὺ τὸν τόπο μας, πού τὸν πόνεσε καὶ πού τὸν ἐνίσχυσε μ' ὄλες του τὶς δυνάμεις νὰ χαράξει ἕναν καινούργιο δρόμο πρὸς τὴν πρόοδο καὶ τὸν πολιτισμό, εἶχα ἀκόμη τὴν ἀντίληψη πὼς διερμήνευα ἕνα γενικώτερο ἐνδόμυχο πόθο.

Γιατὶ εἶν' ἀλήθεια πὼς ὁ Κωστάκη-Πασᾶς, ὅπως ἄρεσε στὸ λαὸ νὰ τὸν ἀποκαλεῖ, δείχνοντας καὶ μὲ τὸν τρόπο τοῦτο τὴν οἰκειότητα πού ἔνοιωθε νὰ τὸν συνδέει μαζύ του, ἀγαπήθηκε πολὺ ἀπὸ τὸν τόπο μας, δέθηκε μαζύ του μὲ δεσμοὺς τοὺς ὁποίους οὔτε οἱ ἀνώμαλες ἐκεῖνες καὶ γιομάτες παρεξηγήσεις περιστάσεις, οὔτε κ' οἱ δεκαετηρίδες πού πέρασαν, μπόρεσαν νὰ σπάσουν. Ἦταν κ' ἔμεινε γιὰ τὸν τόπο τοῦτο ὁ δίκαιος κ' ἀμερόληπτος ἄρχοντας, ὁ στοργικὸς προστάτης κάθε ἀδικουμένου, ὁ ἐμπνευσμένος πρωτοπόρος κάθε ἐκπολιτιστικῆς προσπάθειας.

Καὶ τ' ὄνομά του μνημονεμένο μ' εὐλάβεια ἀπὸ γενιά σὲ γενιά, διατηρήθη-κεν ὡς τὴν ἐποχὴ μας σὰν μιὰ ὠραία ἀνάμνηση καὶ σὰν ἕνα σύμβολο προόδου καὶ κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναδημιουργίας.

Ἄλλοι μεταγενέστεροι ἀπ' αὐτὸν πού ἔτυχε νὰ τοὺς ἐνώσει μὲ τὸν τόπον κάποιος ὁποιοσδήποτε δεσμός, ξεχάστηκαν μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου. Ἀντίθετα ὁ Κ. Π. ὄχι μόνον δὲν ξεχάστηκε, ἀλλὰ, μέρα μὲ τὴν ἡμέρα τὸ ἔργο του κερδίζει ἀπὸ τὴν ἐχτίμηση καὶ τὸ θαυμασμὸ μας.

Κι' εἶναι φυσικὸ καὶ δικαιολογημένο τὸ φαινόμενο τοῦτο, σὰν βλέπουμε πὼς σχεδὸν κάθε σύγχρονη προσπάθειά μας στὸ νὰ φτιάξουμε ἕνα περιβάλλον κάπως καλλίτερο καὶ πιὸ πολιτισμένο, θὰ συναντήσουμε στὰ πρῶτα της κ' ὄλας βήματα, τὰ σημάδια πού ἀφήκεν ἐκεῖνος πρὶν ἑβδομήντα χρόνια, καὶ περιορίζεται τὶς πιὸ πολλὰς φορὲς στὸ νὰ συμπληρώσει καὶ νὰ βελτιώσει ὅ,τι αὐτὸς ἐμπνεύστηκε κ' ἐδημιούργησε τὴν ἐποχὴν ἐκείνη.

Ὅ,τι ἀπασχολεῖ σήμερον ὅλους αὐτοὺς πού πασχίζουν νὰ δώσουν μιὰ καινούργια συγχρονισμένην ὄψη στὸν τόπο τοῦτο, ὄλες οἱ τοπικὲς ἀνάγκες πού

(1) Γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ σημειώματος τούτου, μᾶς ἔδωσαν πολύτιμες πληροφορίες οἱ Νικόλ. Παπαδάκης τέως Δ' τῆς τοῦ Ἱστορ. Ἀρχείου Κρήτης, Νικόλ. Χ' Γ. Τσαμπαρλάκης, Χ" Νικόλ. Τσαμπαρλάκης καὶ ὁ υἱὸς του Ἀναστάσιος Ἀδοσίδης. Ἀκόμη βρήκαμε ἀρκετὰ στοιχεῖα στοὺς Κρητικὸς Κώδικες 1879, στὴν Ἱστορίαν Κρήτης τοῦ Ψυλάκη, στὴν ἐφημερίδα «Ἡράκλειον» τοῦ ἔτους 1895 κ. ἄ.

ἀποτελοῦν τὰ «μεγάλα» μας προβλήματα, ὁ Κ. Π. με ἀξιοθαύμαστη προορατικότητα, τίς εἶχε διαπιστώσει ἀπὸ τότες καὶ διαθέτοντας ὅλα τὰ μέσα πού τοῦ ἔδιδε ἢ θέση του καὶ πῶς πολὺ μιὰ στενὴ προσωπικὴ φιλία με τὸν τότε μεγάλο Βεζύρη, κατάρτισε κι' ἔβαλε σ' ἐφαρμογὴ ἕνα πλουσιώτατο πρόγραμμα ἐξωραϊστικῶν καὶ ἄλλων ἔργων κοινῆς ὠφελείας.

Ἔκανε καινούργια σχολειὰ κι' ἐπιδιόρθωσε πολλὰ ἀπὸ τὰ παλιὰ, ἔχτισε διοικητικὰ καὶ δικαστικὰ μέγαρα πού γιὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνη καὶ ἐν σχέσει με τὸ φτωχὸ καὶ πενιχρὸ περιβάλλον τοῦ τόπου, παρουσίαζαν μιὰν ἐπιβλητικὴν ἀντίθεση καὶ πολυτέλεια. Ἔχτισε μεγάλους καὶ ὠραίους στρατώνες οἱ ὁποῖοι ἀπὸ ἀποψη ἀνεσης καὶ ὑγιεινῶν συνθηκῶν, θὰ μπορούσαν νὰ παραβληθοῦν με τὰ πῶς συγχρονισμένα σήμερο στρατιωτικὰ κτίρια. Διεμόρφωσε στὴν καρδιά τῆς καμπόπολης (μικροῦ χωριοῦ τότε) ὠραία δημοτικὰ πάρκα κι' ἀνθόκηπους, ἔφτιαξε δενδροστοιχίες, ἄνοιξε καινούργιους ἴσιους καὶ πλατειοὺς δρόμους, κατεσκεύασε καινούργιες βρύσες κι' ἀναβρυτήρια καὶ γενικὰ φρόντισε νὰ δώσει στὸ μικρούλι τότε «Καινούργιο Χωριό» κάτι πῶς πολὺ ἀπὸ ὅ,τι τοῦ χρειαζόταν τότες, κάτι πού θὰ γινόταν ὅμως «ἀνάγκη» ὕστερ' ἀπὸ πολλὰς δεκάδες χρόνια.

Ἔτσι ὁ Κ. Π. ἀποδεικνύεται ἀκόμη ἕνας ἄνθρωπος πού ἐβλεπε πολὺ πῶς μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν του κι' ἴσως γιὰ τοῦτο νὰ θεωρήθηκεν ἀπὸ μερικοὺς τότες, ὡς ἕνας ὀραματιστὴς πού δὲ βρισκόταν με ἐπὶ στενήν ἐπαφὴν με τὴν πραγματικότητα.

Κι' ὅμως ἡ ὅλη πολιτεία του, σὲ μιὰ περίοδο μάλιστα τόσο ἀνώμαλη κι' ἀκατάστατη, πού συχνὰ τοῦ δημιουργοῦσε φοβερὰ διλήμματα φέρνοντας σ' ἀντίθεση τὸ Χριστιανὸν καὶ Ἑλληνα τὴν ψυχὴν ἄνθρωπο πρὸς τὸν Τούρκο ἄρχοντα ὑποχρεωμένο νὰ παγιώσει μιὰ κατάστασι πού ἴσως δὲν εὐνοοῦσε καὶ στὴν ὁποία δὲν ἐπίστευε, νὰ προστατέψει συμφέροντα καὶ νὰ κάνει πολιτικὴ πρὸς τὴν ὁποία ἡ ψυχὴ καὶ τὸ φρόνημά του ἦσαν ὀλότελα ξένα, δείχνει πῶς ἦταν πολὺ κοντὰ στὴν πραγματικότητα, πῶς τὴν ζοῦσε καὶ τὴν ἐννοιοῦσε πῶς πολὺ ἀπὸ κάθε ἄλλον.

Ἄλλοιῶτα δὲ θὰ μπορούσε νὰ συμβιβάσει τ' ἀσυμβίβαστα καὶ νὰ ἐπιτύχει ὅ,τι ἐπέτυχε.

Νὰ ἐφελέκσει δηλ. ἀκέρια τὴν ἐχτίμησι καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν δυὸ ἀντιθέτων κι' ἀλληλομισουμένων στοιχείων (δὲ μιᾶμε γιὰ τίς λιγοστὲς ἐξαιρέσεις μερικῶν Τούρκων παραγόντων στοὺς ὁποίους δὲν ἄρεσε ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο πολιτευόταν) ν' ἀμβλύνει αἰσθητὰ τίς ἀντιθέσεις πού τὰ ἐχώριζαν καὶ νὰ ἐξασφαλίσαι μεταξύ τους μιὰ κάποιαν ἀνακωχή, ἢ ὁποία τοῦ ἐπέτρεψε ν' ἀφοσιωθεῖ ὀλοκληρωτικὰ στὸ ἀνθρωπιστικὸ κι' ἐκπολιτιστικὸ του ἔργο.

Τὸ ἔργο τοῦτο θὰ τὸ ἐχτιμήσουμε ἀκόμη περισσότερο ὡς σκεφτοῦμε καὶ τίς ἄλλες δυσχέρειες καὶ ἀντιδράσεις, πού ἦτο φυσικὸ νὰ συναντήσῃ ἕνας καινοτόμος ὡς τὸν Κ. Π. μέσα σ' ἕνα περιβάλλον αὐστηρὰ προσηλωμένο στίς ἄμεσες ὑλιστικὲς ἀνάγκες τίς ὁποῖες εἶχε δημιουργήσει μιὰ μακρὰ περίοδος περιπετειῶν καὶ σκληρῆς δοκιμασίας καὶ σὲ μιὰ κοινωνία πού δὲ μπορούσε νὰ ναι ἀπηλλαγμένη ἀπὸ προλήψεις καὶ ὠρισμένες σκουριασμένες μὰ βαθειὰ ριζωμένες στὴν ψυχὴ τῆς ἰδέας.

Ὅταν καὶ σήμερον ἀκόμη, ὕστερ' ἀπὸ ἑβδομήντα τόσα χρόνια, ἀσφαλῶς δὲν σπανίζουν οἱ μεμφίμοιροι κι' οἱ καθυστερημένοι πού θὰ μπορούσαν νὰ χαρακτηρίσων τὴ δημιουργία ἐνὸς πάρκου ἢ μιᾶς δενδροστοιχίας λ. χ. ὡς ἄσκοπη κι' ἀνώφελη πολυτέλεια, φαντάζεται εὐκόλα καθένας πόσα σχόλια κι' ἀποδοκιμασίες θ' ἄκουσε, πόσες ἀντιδράσεις θ' ἀντιμετώπισε καὶ πόσες πικρίες θὰ δοκίμασεν ὁ ὑπέροχος αὐτὸς ἄνθρωπος, στὴν ὠραία κι' εὐγενικὰ του προσπάθεια.

Καὶ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ θαυμάσει τὸ ψυχικὸ σθένος καὶ τὴ βαθειὰ πίστη του σ' αὐτὴν, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ξεπεράσει τόσα ἐμπόδια ὡς πού νὰ φτάσει

στό σκοπό του, να δώσει δηλ. μιάν ολότελα καινούργιαν ὄψη σ' ἓναν τόπο ρη-
μασμένο ἀπό τίς περιπέτειες καί τίς καταστροφές, κουρασμένο ψυχικά ἀπό

Ὁ Ἀδοσίδης Κωστή-Πασᾶς 5 χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του

τίς μακρόχρονης δοκιμασίες καὶ καθυστερημένο πνευματικά ἀπὸ τὴν ἀποκλει-
στικὴ προσήλωσή του σ' αἵματηροὺς καὶ σκληροὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν ἐξασφάλιση
τῆς ζωῆς καὶ τῆς τιμῆς του.

Μποροῦμε νὰ ποῦμε ἀδίσταχτα πῶς ὁ Κωστή-Πασᾶς ὄραματιζόμενος ἀπὸ

τότες (1) μιάν αὐριανὴν Κρήτην, γαληνεμένη ἀπὸ τὶς πολυχρόνες πολεμικὰς τρικυμίας καὶ στραμμένη δλόψυχα στὴν πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν τῆς ἀνόρθωσιν, ἐφρόντισε μὲ κάθε τρόπο νὰ θέσει τὶς βάσεις καὶ τὰ θεμέλια μιᾶς τέτοιας προσπάθειας.

Δυστυχῶς ὁ τόπος τὸν ἔχασε γρήγορα. Ὡς τόσο ὅ,τι μπόρεσε νὰ δημιουργήσει στὸ σύντομο διάστημα τῆς παραμονῆς του, εἶναι ἄρκετὸ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν αἰώνια ἀγάπην καὶ εὐγνωμοσύνην του.

Ὁ μακαρίτης Ἀντὼν Βορεάδης μιλῶντας γιὰ τὸν Κ. Π. στὸ ἀρχιερατικὸ μνημόσυνο τοῦ τοῦ ἔγινε στὴ Νεάπολιν στὰ 1905 εἶπε τότε μεταξὺ τῶν ἄλλων.

«...» Ἐπρεπεν ὁ ἀνδριάς τοῦ Ἀδοσίδου, ὅστις δικαιοτάτα δύναται νὰ θεωρηθῆ ἰδρυτὴς τῆς πόλεως ταύτης νὰ ἐγερθῆ ἐκεῖ, ἐν τῷ ἐπιφανεστέρῳ σημείῳ αὐτῆς, ὡς μαρτύριον διαρκὲς τῆς ἀρετῆς μὲν ἐκείνου, τῆς εὐγνωμοσύνης δ' ἡμῶν.»

Ἡ μομφὴ τούτῃ τοῦ κρύβεται κάτω ἀπὸ τὴν ὑπόδειξιν τοῦ μ. Βορεάδου, διατηρεῖ, τὸ δίχως ἄλλο, τὴν ἐπικαιρότητα τῆς ἀκόμῃ καὶ σήμερον ὕστερ' ἀπὸ 35 χρόνια.

Σήμερον ἴσως, πρὸ πολὺ ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, τοῦ ἑνας καινούργιος ἄνεμος πολιτισμοῦ καὶ προόδου ξεσκεπάζει καὶ φανερώνει στὰ μάτια μας πρὸ ζωντανὸ καὶ πρὸ ἀξιοπρόσεχτο τὸ ἔργον ἐκείνου, νομίζω πῶς ἔχουμε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ δείξουμε πῶς δὲν ξεχνοῦμε καὶ δὲ φαινόμαστε ἀγνώμονες πρὸς ἐκείνους τοῦ ἐργαστήσαν καὶ ἐμόχθησαν γιὰ τὸν τόπον τοῦτο.

Ἐμεῖς συνεπεῖς στὴν ὑπόσχεσιν τοῦ δώσαμε τοὺς ἀναγνώστες τῆς «Δρήρου» πρὶν πολλοὺς μῆνες καὶ ἐκπληρώνοντας ἕνα καθήκον στὴ μνήμην τοῦ ἀληθινοῦ δημιουργοῦ τῆς σημερινῆς Νεάπολης, θ' ἀφιερῶσουμε μερικὰς σελίδες τῆς γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του.

Τὸ σημείωμα τοῦτο δὲν ἔχει βέβαια ἀξιώσεις πλατείας ἱστορικῆς μελέτης γιὰ τὴ γενικώτερη δράσιν τοῦ Κ. Π. Περιληπτικὰ ὅσο μποροῦμε, καὶ σὲ ἀδρὲς γραμμὰς θὰ δώσουμε τὴ βιογραφίαν καὶ τὸ ἔργο του καὶ θ' ἀσχοληθοῦμε κάπως λεπτομερέστερα μὲ τὴν πολιτείαν του ὡς Διοικητοῦ τοῦ Νομοῦ Λασηθίου.

(1) Τὴν πεποίθησίν του τούτῃ θὰ τὴ διαπιστώσουμε καὶ ἀπὸ ἄλλα γεγονότα τοῦ θὰ μνημονεύσουμε πρὸ κάτω.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Οί γονεῖς τοῦ Κ. Π. εἶχαν τὴν καταγωγή ἀπὸ τὴν Καισάρεια, ἐγκατεστάθησαν ὅμως ἀργότερα στὴν Πόλη ὅπου καὶ γεννήθηκεν ὁ Κ. Π. στὰ 1818.

Ὁ πατέρας του, τύπος εὐποροῦ μικροαστοῦ καὶ καλοῦ οἰκογενειάρχου, ἐργολάβος οἰκοδομῶν τὸ ἐπάγγελμα, φρόντισε νὰ δώσει στὸ γυιό του ἀνατροφή σύμφωνα μὲ τὶς δικές του ἀρχές καὶ τὶς παραδόσεις τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς του.

Θρησκὸς ὁ ἴδιος, σὰν τοὺς περισσότερους Χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς, ἐπέμεινε ξεχωριστὰ νὰ τοῦ μεταδώσει ὅλες τὶς χριστιανικὲς ἀρετὲς μὲ τὶς ὁποῖες κι' αὐτὸς ἦταν προικισμένος. Κι' εἶναι ὁμολογημένο ἀπ' ὅλους ποῦ τὸν γνώρισαν στὸ λίγο διάστημα τῆς ἐδῶ παραμονῆς του⁽¹⁾ πὼς ὁ πατέρας τοῦ Κ. Π. ἦταν ἕνας καλὸς χριστιανὸς μὲ θρησκευτικὲς πεποιθήσεις βαθειὰ ριζωμένες στὴν ψυχὴ του.

Ἡ φιλανθρωπία, ἡ καλωσύνη κι' ἡ συμπόνοια του πρὸς τοὺς φτωχοὺς, μνημονεύονται ἀκόμη μὲ θαυμασμὸ ἀπὸ τοὺς λίγους ποῦ τὸν θυμοῦνται κι' ἀπὸ τοὺς ἄλλους τοὺς πρὸ μεταγενέστερους ποῦ ἔχουν ἀκουστὰ γιὰ τὶς ἀρετὲς καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ Βασίλη Ἀδοσίδη.

Χαρακτηριστικὸ τῶν θρησκευτικῶν του πεποιθήσεων καὶ τοῦ σεβασμοῦ του πρὸς τὰ Θεῖα, εἶναι τὸ πρὸ κάτω περιστατικὸ ποῦ μοῦ διηγήθηκαν.

Ὅταν ἔμεινε στὰ «Κρεμαστὰ» μαζὺ μὲ τὸν γυιό του, ποῦ εἶχε μεταφέρει ἐκεῖ προσωρινὰ τὸ διοικητήριον καὶ τὴν κατοικία του, καθόταν ἕνα πρωῖνὸ ἔξω στὴν πλατεῖα αὐλῆ τῆς μονῆς, ὅταν ξάφνου βλέπει κάποιον Βρυσησιανὸ⁽²⁾ νὰ τρέχει λαχανιασμένος κατὰ τὸ κονάκι τοῦ Διοικητῆ. Πέρασε βιαστικὸς μπροστ' ἀπὸ τὴν Ἐκκλησιὰ κι' ἀνέβαινε δυὸ—δυὸ τὰ σκαλοπάτια τοῦ γραφείου. Κάποιαν ἐπίγουσα ἀνάγκη θάχεν ὁ ἄνθρωπος, κάτι τὸ ἔκτακτον καὶ σοβαρὸ ἴσως τοῦ συνέβαινε κι' ἐρχόταν τρέχοντας νὰ ὑποβάλλει τὰ παράπονά του στὸν Πασᾶ.

Ὡς τόσο στὸ γέρον Ἀδοσίδη ἔκανε τὴν πρὸ κακὴν ἐντύπωση ἡ λεπτομέρεια πὼς ὁ ἐπισκέπτης πέρασε μπροστ' ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ—ἀπὸ μίαν ἐκκλησιὰ—καὶ δὲν μπήκε μέσα νὰ προσκυνῆσῃ ἢ ἔστω νὰ κάνει τὸ σταυρὸ του στὸν ἅγιον.

Φώναξε τὸ διερμηνέα του—δὲν ἤξερε φαίνεται τὴν Ἑλληνικὴν σὰν τοὺς περισσότερους Ἑλληνας τῆς Ἀνατολῆς—καὶ τὸν ἐπεφόρτισε νὰ ἐξακριβώσει τοὺς λόγους τῆς βιαστικῆς ἐπίσκεψης τοῦ χωριάτη.

—Κάποια πολὺ σοβαρὰ ὑπόθεσιν ἔχει καὶ θέλει νὰ δεῖ τὸν ἴδιον τὸν Πασᾶ, τοῦ ἀνέφερον ὕστερ' ἀπὸ λίγα λεπτὰ ὁ διερμηνέας.

—Καὶ δὲ μπορούσε νὰ πάει πρῶτα νὰ προσκυνῆσῃ τὸν ἅγιον κι' ὕστερα νὰ πᾶ νὰ δεῖ τὸ γ..... ποῦ γυρεύει;

Ἦταν ἡ ἀπάντησις τοῦ ἀγαθοῦ γέροντα, ὁ ὁποῖος δὲ μπορούσε φαίνεται σὲ καμμιά περίπτωσιν καὶ μὲ καμμιά δικαιολογίαν νὰ συχώρεσει σ' ἕνα χριστιανὸ μιά τέτοια ἀνευλάβεια.

(1) Πέθανε καὶ θάφτηκε στὴ μονὴ τῶν «Κρεμαστῶν» στὰ 1871.

(2) Τὸ χωριὸ «Βρύσσει» βρίσκεται λίγο πρὸ πέρα κι' ἀνατολικά τῆς μονῆς τῶν Κρεμαστῶν.

Πολύ φυσικό λοιπόν από έναν πατέρα με τέτοιες θρησκευτικές πεποιθήσεις και με τόση πίστη προς τὰ θεῖα, νὰ προέλθει ἕνα παιδί με κληρονομημένες τὶς πλούσιες χριστιανικὲς ἀρετὲς, τῶν ὁποίων τὴ σφραγίδα βλέπουμε σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς δημόσιας καὶ ἰδιωτικῆς ζωῆς τοῦ Κ. Π. καὶ με μιὰ τρυφερὴν ἀκόμη ἀφοσίωση πρὸς ἐκεῖνον ποὺ τοῦ ἐνέπνευσε κι' ἐκαλλιέργησε τὶς ἀρετὲς τοῦτες.

Ὡς τόσο παρά τὴν ἀγάπη καὶ τὸ σεβασμὸ ποὺ ἔνοιωθε πρὸς τὸν πατέρα του, ἀναγκάστηκε νὰ ἔρθει μαζί του σὲ σύγκρουση, ὅταν ἦταν ἀκόμη στὴν ἡλικία τῶν δεκατριῶν μόλις χρόνων.

Ὁ Β. σιλ. Ἀδοσίδης σὰν πραχτικὸς ἄνθρωπος ποὺ ἦταν φιλοδοξοῦσε νὰ δεῖ τὸ γιοῦ τοῦ κάποια μέρα ἕναν καλὸ καὶ νοικοκυρεμένο ἔμπορο τῆς Πόλης. Στὰ πολλὰ γράμματα δὲν εἶδε καὶ τόσο μεγάλην ἐχτίμηση. Εἶχε τὴν ἀντίληψη πὼς γὰ ἕναν καλὸν ἔμπορο εἶχε πρὸ πολὺ ἀξία ἢ πείρα ἀπὸ τὴ γραμματικὴ μόρφωση.

Ἔτσι σὰν ἔφτασε στὴν ἡλικία τῶν 13 χρόνων, ἀποφασίζει νὰ τὸν βγάλει ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ νὰ τὸν τοποθετήσῃ σὲ κανένα μεγάλον ἐμπορικὸ Οἶκο τῆς Πόλης, γιὰ ν' ἀποχτήσῃ τὶς ἐμπορικὲς γνώσεις ποὺ θὰ τοῦ χρειαζόντουσαν ἀργότερα. Ἐπειδὴ ὅμως ἔνοιωθε πὼς ὁ γιοῦς του δὲν ἦταν καθόλου ἐνθουσιασμένος με τὰ σχέδιά του, ἄρχισε πρὶν πολὺν καιρὸ νὰ προπαγανδίζει τὴν ἰδέα τούτη μεσ' στὸ σπίτι καὶ νὰ προετοιμάζῃ σιγὰ σιγὰ τὸ ἔδαφος.

Ὁ Κ. Π. σ' ὅλη τὴν περίοδο τούτη, ἴσως ἀπὸ τὸ μεγάλο σεβασμὸ ποὺ ἔτρεφε στὸν πατέρα του, ἴσως γιὰτὶ δὲν ἔβλεπεν ἄμεσο τὸν κίνδυνον, δὲν εἶδει οὔτε νὰ ἐγκρίνει μὰ οὔτε καὶ ν' ἀποδοκιμάζῃ τὰ πατρικὰ σχέδια.

Ὅταν ὅμως κάποιοιαν ἡμέρα ὁ πατέρας του δήλωσε ὀρθὰ—κοφτὰ πὼς τέλειωσαν πιά οἱ σπουδὲς καὶ τὰ γράμματα καὶ πὼς ἐπῆρε ὀριστικὰ τὴν ἀπόφαση νὰ τὸν κάνει ἔμπορον, ὁ μικρὸς Ἀδοσίδης ἐπαναστάτησε. Ὑποστήριξε θαρραλέα τὶς δικὲς του ἀπόψεις, ἐδήλωσε κατηγορηματικὰ πὼς δὲ νοιώθει καμμιὰ ἀπολύτως κληρὸ στὸ ἐμπόριο καὶ πὼς μοναδικὴ του φιλοδοξία ἦταν νὰ σπουδάσει· ἔκλαψε, φώναξε, διαμαρτυρήθηκεν ὅσο μποροῦσε μὰ ἡ πατρικὴ ἀπόφαση ἦταν ἀνέκκλητη.

Σὰν εἶδε πιά ὁ μικρὸς πὼς οὔτε τὰ κλάμματα, οὔτε κι' οἱ διαμαρτυρίες ἐπιαναν τόπο, παίρνει τὴ μεγάλην ἀπόφαση. Νὰ φύγει. Νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ πατρικὸ σπίτι καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ μονάχα με τὶς μικρὲς ἀτομικὲς του δυνάμεις τὴν πραγματοποίησιν τῶν τολμηρῶν παιδιάστικων ὀνείρων του, νὰ σπουδάσῃ δηλαδή, ν' ἀποχτήσῃ γνώσεις καὶ μόρφωση ὅμοια με μερικὸς σπουδαίους «γραμματισμένους» τῆς Πόλης ποὺ εἶχε φαίνεται γνωρίσει καὶ πρὸς τοὺς ὁποίους ἔνοιωθε μιὰν ἀπερίοριστη ἐχτίμηση κι' ἕνα βαθὺ σεβασμὸ.

Δὲν ξέρουμε, ἂν ἡ ἀγάπη τούτη τοῦ Κ. Π. στὰ γράμματα κι' ἡ μεγάλη του λαχτήρα νὰ σπουδάσῃ, ποὺ τὸν ἔσπρωχνε, ὅπως θὰ δοῦμε, στὶς πρὸ παράτολμες ἐνέργειες, ἦταν ἔμφυτη ἢ καλλιεργήθηκε κι' ἐτονώθηκε ἀπὸ κάποιον δασκαλό του. Ἴσως καὶ τὰ δύο.

Ὅπως κι' ἂν ἔχει τὸ πρᾶγμα, τὸ γεγονὸς εἶναι πὼς ὁ μικρὸς μαθητὴς τῶν 13 χρόνων δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιβιβαστεῖ κρυφὰ σὲ κάποιον ἰστιοφόρον καὶ νὰ πάει ὕστερ' ἀπὸ ἕνα πολὺήμερον καὶ κουραστικὸ ταξίδι στὴ Σύρα, ὅπου τὸν βρίσκουμε ἀργότερα νὰ συνεχίζει τὶς σπουδὲς του στὸ ἐκεῖ ζακουστὸ στὴν ἐποχὴ κείνη Ἑλληνικὸ ἐκπαιδευτήριον.

Ἡ παιδικὴ τούτη «ἀταξία» τοῦ Κ. Π. ποὺ γιὰ τὴν ἐποχὴ καὶ ὑπὸ τὶς συνθήκες ποὺ «διεπράχθη» ἀποτελεῖ, χωρὶς ἄλλο, ἕνα τόλμημα πολὺ μεγάλο, μὰς δίνει μιὰ κάποιαν ἰδέαν τῆς δυνατῆς θέλησης καὶ τῆς ἀποφασιστικότητος ποὺ δι-

έκριναν αργότερα όλες του τις ενέργειες, κατά τὸ μακρὸ στάδιο τῆς δημόσιας ζωῆς του.

Ἐγκαταλελειμμένος ἀπὸ κάθε πατρικῆ μέριμνα ὁ μικρὸς φυγάς ἦταν φυσικὸ νὰ γνωρίσει, στὶς ἀρχές ἰδίως, τὶς πιὸ μεγάλες στερήσεις καὶ ὑλικές δυσχέρειες γιὰ τὴ συντήρηση καὶ τὴν ἐξακολούθηση τῶν σπουδῶν του.

Ὡς τόσο δὲν ἀπογοητεύεται. Παραμένει στὴ Σύρα ὅσον καιρὸ τοῦ ἦταν ἀρκετὸς γιὰ νὰ παρακολουθήσει ὅλα τὰ μαθήματα τοῦ ἐκεῖ ἐκπαιδευτηρίου. Ἡ

Τὸ Δικαστικὸ μέγαρο στὴν Νεάπολη. Διατηρεῖται καὶ σήμερον τὸ ἴδιο κ' ἀπαράλλαχτο ὅπως τὸ ἔχτισεν ὁ Κωστῆς - Πασάς.

δίψα ὅμως τῆς μάθησης μεγαλώνει ὀλοένα καὶ περισσότερο καὶ τὸ ἀνήσυχο πνεῦμα του ζητάει νέες ἱκανοποιήσεις.

Ἡ Αἴγινα φημίζεται τότες σὰν τὸ κέντρο μὲ τὴν πιὸ πλοῦσια πνευματικὴν ἀνθηση. Ἐκεῖ ἔχουν μαζευτεῖ πολλοὶ διδάσκαλοι τοῦ γένους καὶ οἱ σπουδαιότεροι λόγιοι τῆς ἐποχῆς. Ἐκεῖ ἔχει ἔρθει κ' ὁ Νεόφυτος Δοῦκας ὁ ἑξακουστὸς λόγιος καὶ σχολιαστῆς ἀρχαίων συγγραφέων.

Στὴ φαντασία τοῦ νεαροῦ σπουδαστῆ ποῦ νοιώθει ἀληθινὸν ἔρωτα στὴ μελέτη τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ἡ Αἴγινα μὲ τοὺς σοφοὺς τῆς δασκάλους καὶ πρὸ πάντων μὲ τὴν ἐκεῖ παρουσία τοῦ Νεόφυτου Δοῦκα παίρνει τὴ μορφή παραμυθένιου νησιοῦ, ποῦ ἀσκεῖ μιὰ μεγάλη γοητεία στὴν ψυχὴ του καὶ τραβάει ἀκατάπαυστα τὴ σκέψη του.

Νὰ μείνει κάμποσον καιρὸ στὸ ὄμορφο νησί, ν' ἀκούσει τοὺς σοφοὺς του δασκάλους, νὰ τὸ μοναδικὸ—μὰ τόσο τολμηρὸ γιὰ τὸ φτωχὸ φυγάδα—ὄνειρο.

Κι' ὅμως ἡδονατὴ θέλησή του θριαμβεῖ ἄλλη μιὰ φορά. Δὲν ξέρουμε

πῶς καὶ μὲ ποιά μέσα τὰ κατάφερε, ὡς τόσο τὸν βρίσκουμε ὕστερ' ἀπὸ λίγον καιρὸ μαθητὴ τοῦ Νεόφυτου Δοῦκα στὸ ἐκπαιδευτήριον τῆς Αἴγινας.

Ἐκεῖ ἐπεδόθη καὶ συστηματικὰ καὶ μὲ καινούργιον ἐνθουσιασμὸν στὴ σπουδὴ τῆς Ἀρχαίας φιλολογίας ἢ ὅποια καὶ ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ὑπῆρξεν ἡ προσφιλέστερη ἐνασχόλησή του.

Στὴν Πόλιν γύρισε στὸ 1839 σὲ ἡλικία 18 χρόνων. Ἐδῶ καταπιάνεται τῶρα μὲ τὴ σπουδὴ τῆς Τουρκικῆς, τῆς Περσικῆς καὶ τῆς Ἀραβικῆς γλώσσας τὴν ὁποίαν συνεχίζει μὲ τὴν ἴδιαν ἐπιμέλεια καὶ ἀργότερα πού διωρίστηκε καθηγητῆς Ὄθωμανικῆς στὴν Ἑλληνικὴ σχολὴ Χάλκης.

Ὡς καθηγητῆς στὴ σχολὴ τούτῃ ἀντιλαμβάνεται ἀπὸ τὰ πρῶτα κίολας μαθήματα, πῶς τὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσας τούτης δυσχεραίνει φοβερὰ ἡ ἔλλειψις μιᾶς γραμματικῆς, κατάλληλης γιὰ τὰ μικρὰ Ἑλληνόπουλα τῆς σχολῆς. Ἀρχίζει λοιπὸν νὰ κωδικοποιεῖ τοὺς σχετικοὺς κανόνες μὲ σύστημα καὶ μὲ παιδαγωγικὴν ἀληθινὰ ἰκανότητα. Ἡ ἐργασία τούτῃ φυσικὰ δὲν ἦταν καθόλου εὐκόλῃ γιὰ τὸ νεαρὸ καθηγητὴ. Ἡ εἰσοδὸς του μάλιστα ἐν τῷ μεταξύ στὸν διοικητικὸν κλάδον δυσχεραίνει ἀκόμα περισσότερο τὴν προσπάθειά του, τὴν ὁποίαν ὡς τόσο δὲν ἐγκαταλείπει κ' ἔτσι ὕστερ' ἀπὸ κουραστικὴν δουλειὰ ἀρκετῶν ἐτῶν, παρουσιάζει τὴν πρώτην «Ὄθωμανικὴν γραμματικὴν» πού τυπώθηκε στὰ 1850.

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΤΟΥ ΣΤΑΔΙΟ

Τὸ Διοικητικὸ στάδιον τοῦ Κ. Π. ἀρχίζει στὰ 1841 ὁπότε προσελήφθη στὴ Γραμματεία τῆς Ὑψηλῆς Πύλης.

Τὰ πλούσια πνευματικὰ του προσόντα, ἡ αὐστηρὴ του προσήλωσις στὸ καθήκον, οἱ ἠθικαὶ ἀρχαί του καὶ γενικὰ οἱ διοικητικὰς ἰκανότητες πού παρουσίασεν ἀπὸ τὰ πρῶτα του βήματα, τὸν ἐπιβάλλουν ἀμέσως στὴν ἐκτίμησιν τῶν κυβερνητικῶν κύκλων τῆς αὐτοκρατορίας κ' ἡ εὐνοία τους τὸν βοηθᾷ ν' ἀνέβη πολὺ γρήγορα τὰ σκαλοπάτια τῆς διοικητικῆς ἱεραρχίας, ὡς πού στὰ 1846, σ' ἡλικία δηλ. 28 χρόνων διορίζεται σύμβουλος τῆς Τουρκικῆς Πρεσβείας στὴν Ἀθήνα. Στὴ θέσιν τούτῃ παραμένει μέχρι στὰ 1852.

Ὁ Ἀαλῆ Πασᾶς (ἀργότερα Μ. Βεζύρης) διορίζεται τότε πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Μεταρρυθμίσεων (Τανζιμάτων) καὶ ἀμέσως ζητᾷ ὡς σύμβουλον στὴν Ἐπιτροπὴ τὸν Κ. Π.

Ἡ τοποθέτησις τούτῃ, ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἐκδήλωσιν τῆς μεγάλης ἐχτίμησος καὶ τῆς συμπάθειας, μὲ τὴν ὁποία ὁ σπουδαῖος Τούρκος διπλωμάτης περιέβαλλε τὸν νεαρὸν Ἕλληνα, ἐχτίμησις καὶ συμπάθεια πού διατηρήθηκαν ἀναλλοίωτα ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

Λέγεται μάλιστα πῶς ὑπῆρξαν συμμαθητὲς καὶ πῶς ἡ φιλία τους καὶ ἡ ἀμοιβαία ἐχτίμησις ἔχει τὴν ἀφετηρίαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Τοῦτο δὲν εἶναι ἐξακριβωμένον ἂν καὶ πολὺ πιθανόν, μὰ πού εἶχαν τὴν ἴδιαν σχεδὸν ἡλικία (1).

Ἀπ' ὅπου ὁμως κ' ἂν ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς ἡ φιλίας τούτης, εἴτε ἀπὸ τὰ μαθητικὰ θρανία, εἴτε ἀπὸ μιὰ τυχαία ἀργότερα γνωριμία, εἶναι γεγονὸς πῶς ὁ στενὸς τοῦτος ψυχικὸς δεσμὸς τῶν δύο ἀνδρῶν, ἔπαιξε σπουδαῖον ρόλον ὀχι μονάχα στὴ σταδιοδρομίαν τοῦ Κ. Π. ἀλλὰ καὶ γενικώτερα σὲ μιάν ἄλλην ὑπόθεσιν — πού ἀφορᾷ ἐμᾶς τοὺς Κρητικούς ἰδιαίτερα — στὴν ἐπίλυσιν δηλ. τῶν Κρητικῶν

(1) Ὁ Ἀαλῆ Πασᾶς γεννήθηκε στὰ 1815, ἦταν δηλ. τρία χρόνια μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν Κ. Π.

ζητημάτων πού ανέφύοντο κι' άπασχολούσαν καθημερινά τήν Τουρκική Κυβέρνηση.

Βέβαια ό Κ. Π. με τόν άπόλυτα ήθικό χαρακτήρα του, με τις έμφυτες ικανότητές του και με τήν άρτια πνευματική του μόρφωση, δικαιολογημένα σημείωσε τόσο ραγδαία εξέλιξη στο διοικητικό και διπλωματικό στάδιο.

Ποιός μäs βεβαιώνει όμως πώς χωρίς τό ενδιαφέρον και τήν προστασία του Ισχυροϋ του φίλου, οί άρετές τούτες θά έχτιμόντουσαν ποτές όσο πρέπει και πώς παρ' όλες του τις ικανότητες δέν θά παρέμεναν ίσως στο περιθώριο τής ζωής, σαν τόσες άλλες, γνωστές κα' άγνωστες παραγνωρισμένες άξίες;

"Όσο για τήν επίδραση τής φιλίας τούτης στην επίλυση τών διαφόρων Κρητικών προβλημάτων, μαρτυράνε μοναχές τους όλες οί άποφάσεις τής Τουρκικής Κυβέρνησης, στίς όποτες ύπήρξεν έσηγητής, διαιτητής ή με όποιαδήποτε ιδιότητα άναμεμιγμένος ό Κ. Π.

Βλέπει σ' αυτές κανένas όλοκάθαρα, πως ή λύση πού διδόταν, ήτο, όσο μπορούσε νάνα, εύνοϊκή κι' έξυπηρετική τών Κρητικών συμφερόντων τόσο πού πολλές φορές νά προκαλέσουν—π ό πολύ από προκατάληψη—τις διαμαρτυρίες και τά παράπονα του Τουρκικού στοιχείου τής Νήσου εις βάρος του.

Θά μπορούσεν όμως άραγε κάθε φορά νά επιβάλλει στην Τουρκική Κυβέρνηση τις δικές του άπόψεις και νά προκαλεί τις τέτοιες άποφάσεις της, άψηφώντας άκόμη τις παρεξηγήσεις πού ήταν πιθανό νά δημιουργηθοϋν για τήν πολιτεία του (σε μιάν εποχή μάλιστα και σ' ένα περιβάλλον πού οί ύπόνοιες κι' ή καχυποψία άποτελούσαν τό χαρακτηριστικότερο γνώρισμα τής νοοτροπίας τών Κυβερνώντων) άν δέν υπελόγιζε στην άπεριόριστην έμπιστοσύνη και στη φιλικήν προστασία, ενός τόσο Ισχυροϋ Κυβερνητικού παράγοντα;

'Αδιάφορο βέβαια άν στίς άπόψεις και στίς εισηγήσεις του Κ. Π. έπρυτάνευε πάντα τό πνεϋμα τής άμεροληψίας και τής δικαιοσύνης κι' άν μ' αυτές έφρόντιζε νά έξυπηρετοϋνται άμοιβαία, τόσο τά συμφέροντα του χριστιανικού κόσμου, όσο και τά καλώς έννοούμενα εκείνα του 'Οθωμανικού Κράτους.

Ποιός όμως από τούς Ιθύνοντες τότε μπορούσε, λεφτερώνοντας τή σκέψη του από τις προλήψεις και τις καχυποψίες τής εποχής, νά τόν νοιώσει και νά του άναγνωρίσει τις άγαθές προθέσεις πού υπαγόρευαν τήν πολιτική του τούτη;

'Ασφαλώς μόνον ένας έξυπνος άνθρωπος κι' άληθινός φίλος σαν τόν 'Ααλή πού έγνώριζε βαθειά τό χαρακτήρα, τις ευρύτερες άντιλήψεις και τις άνώτερες ήθικές άρχές του φίλου του.

Τήν παρέκβαση τούτη για τούς δεσμούς πού ήνωναν τούς δυό άνδρες ένομίσαμεν άπαραίτητη γιατί, όπως είπαμε και πιο πάνω, σ' όλόκληρη τήν πολιτική ζωή του Κ. Π. θά δοϋμε τήν επίδραση τους κι' άκόμα γιατί τά Κρητικά ζητήματα στην περίοδο τούτη θά είχαν ίσως διαφορετικήν έκβαση άν οί δεσμοί τοϋτοι δέν ύπήρχαν.

'Αργότερα στα 1856 βρίσκουμε τόν Κ. Π. σύμβουλο στη διπλωματικήν άποστολή πού πήγε στο Παρίσι υπό τήν ήγεσία του 'Ααλή (Μ. Βεζύρη τότε) για νά διαπραγματευτεί τους όρους τής ειρήνης με τή Ρωσία, ύστερ' από τόν τριετή (1853—1856) Κριμαϊκό πόλεμο.

Ο ΚΡΩΣΤΗ ΠΑΣΑΣ ΣΤΗ ΚΡΗΤΗ

Ἡ πρώτη γνωριμία του με τὴν Κρήτη γίνηκε στὰ 1858, με τὴν ἀφορμὴ τῆς ἐπανάστασης τοῦ Μαυρογέννη. (1)

Ὁ Κρητικὸς Λαὸς ὕστερ' ἀπὸ τὴν τελευταία του ἐξέγερση (ἐπανάσταση Χαϊρέτη—Βασιλογιῶργη 1841) μπόρεσε νὰ μείνει ἥσυχος γιὰ κάμποσα χρόνια, ἀπολαύοντας μιὰς κάποιας εὐνομίας ὑπὸ τὴ διοίκηση τοῦ συνετοῦ Μεχμέτ Ἐδίν, διαδόχου τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ.

Μὰ ἦταν γραφτό του φαίνεται νὰ μὴν γνωρίζει ποτὲ γιὰ πολὺν καιρὸ τὴν ξεκούραση καὶ τὴν ἡσυχία, οὔτε τ' ἀγαθὰ καὶ τὴν εὐχαρίστηση τῆς εἰρηνικῆς ζωῆς!

Ἔτσι ὕστερ' ἀπὸ δεκαφτὰ μόλις χρόνια σιωπηρῆς ἀνακωχῆς, πρὶν προφτάσει νὰ ἐπουλώσει τὶς αἰμάσσουσες ἀκόμη πληγὲς τῆς ἀτυχῆς ἐκείνης ἐπανάστασης, πρὶν μπορέσει ν' ἀνασάνει κάπως ἀπὸ τὴν κούρση, τὶς κακουχίες καὶ

(1) Ἄν καὶ δὲ βρίσκονται στὸ πλαίσιο τῆς μελέτης τούτης, ὡς τόσο νομίζουμε, με τὴν εὐκαιρία πού μᾶς δίδεται, πὼς δὲν εἶναι ἄσκητο νὰ παραθέσουμε μερικὲς λεπτομέρειες πού μᾶς ἀνακινώθηκαν τώρα τελευταία, γιὰ τὴν ἐξέγερση τούτη, σύμφωνα με τὶς ὁποῖες κακῶς ἀποδίδεται τὸ κίνημα στὸ Μαυρογέννη ἀποκλειστικά, παίρνοντας κίβλας στὴν ἱστορία τὸν τίτλο «Ἐπανάστασις τοῦ Μαυρογέννη».

Σύμφωνα με τὶς πληροφορίες πού μᾶς δόθηκαν, τὰ γεγονότα ἀκολούθησαν τὴν πῶ κατὰ ἐξέλιξη. Ὑστερ' ἀπὸ τὸν ἐρεθισμό πού προκάλεσαν στὸ Χριστιανικὸ στοιχεῖο οἱ αὐθαιρεσίες καὶ γενικὰ ἡ κακοδιοίκηση τοῦ Βελῆ, οἱ τρεῖς ἐπαρχίες Κυδωνία—Σελινς—Σφακιά συνεννοήθηκαν νὰ ἐκδηλώσουν ἐνόπλιως τὴ διαμαρτυρία τους κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ Βελῆ, με τὴν εὐκαιρία πού οἱ εἰσπράχτορες θ' ἀνέβαιναν στοὺς Λάκκους γιὰ τὴν εἰσπράξη τῶν φόρων. Πρὸς τὸ σκοπὸ τούτον εἶχεν ἀποφασιστεῖ νὰ ναι συγκεντρωμένοι ἐγκαίρως στὸ ὄροπέδιο τοῦ Ὁμαλοῦ οἱ Σφακιανοὶ κ' οἱ Σελινιώτες ἐνοπλιοι, ὥστε νὰ βρίσκονται κοντὰ στοὺς Λάκκους, σὰν θὰ ζητοῦσαν τὴ βοήθειά τους οἱ Λακκιῶτες.

Πραγματικά, ὕστερ' ἀπὸ λίγες ἡμέρες παρουσιάζεται στὸ χωριὸ ὁ γνωστός γιὰ τὴ σκληρότητά του φοροεισπράχτορας Ζέρο—Ἀγᾶς με συνοδεία ἑκατὸν ἀλβανῶν στρατιωτῶν. Οἱ Λακκιῶτες ἔσπευσαν νὰ εἰδοποιήσουν τοὺς ἐνόπλιους τοῦ Ὁμαλοῦ, μὰ δὲν βρῆκαν ἐκεῖ παρά τοὺς Σελινιώτες με ἀρχηγὸ τὸ γηραιὸ πὰ μὰ γενναῖο καπετάνιο Γεώργιο Μπεχλιβάνη ἢ Σειρᾶ.

Ἐκεῖνος τοὺς εἶπε πὼς δὲ μπορεῖ ν' ἀναλάβει μοναχὸς του πρωτοβουλία ἂν δὲν ἔρθουν κ' οἱ Σφακιανοὶ, σύμφωνα με τὴ συνεννόησή τους. Ὅταν ὁμως οἱ Λακκιῶτες τοῦ δήλωσαν, πὼς σὰν πληρώσουν αὐτοὶ τοὺς φόρους, δὲν εἶναι εὐκολο νὰ ξεσηκωθοῦν ἔπειτα, ὁ γέρο Μπεχλιβάνης ἀποφασίζει νὰ δράσει με τοὺς δικούς του ἀνθρώπους καὶ με τοὺς Λακκιῶτες.

Στέλνει λοιπὸν στὸ φοροεισπράχτορα τὸ γυιὸ τοῦ Σῆφ καὶ τὸ Γεώργιο Ν. Γιωργιακάκη ἀπὸ τὸ Κουστογιέρακο με τὴν παραγγελία νὰ ἐγκαταλείψει τοὺς Λάκκους γιὰτὶ ἀλλοιώτικα θὰ κατέβαινε με τὰ παληκάρια του νὰ τὸν διώξει. Ὁ Ζέρο, νοιώθοντας πὼς δὲ θὰ τοῦ ἔβγαине σὲ καλὸ μιὰ ἄρνηση παίρνει τοὺς ἀλβανούς του καὶ φεύγει γιὰ τὰ Χανιά, σχεδιάζοντας νὰ ἐπιστρέψει ἐνισχυμένος με μεγάλη στρατιωτικὴ δύναμη καὶ νὰ τιμωρήσει τοὺς Λακκιῶτες.

Ὡς τόσο ὁμως κατέβησαν στὸν Ὁμαλὸ κ' οἱ Σφακιανοὶ, ἀνέβηκαν κ' οἱ Κυδωνιάτες καὶ τότες ὁ Μπεχλιβάνης πού ἦταν ὁ γερνότερος ἀπὸ τοὺς Ἀρχηγούς, νοιώθοντας πὼς ἡ ἡλικία του δὲν τοῦ ἐπέτρεπε νὰ ἠγηθεῖ μιὰς ἐξέγερσης με τὴ ἔκταση ἀνέθεσε στὸ Μαυρογέννη τὴν ἀρχηγία δίδοντάς του συγχρόνως καὶ τοὺς δικούς του ἀνθρώπους καὶ παραγγέλλοντάς του νὰ ξεσηκώσει με κάθε τρόπο καὶ τὴν Κίσαμο.

Ἔτσι ὁ Μαυρογέννης, ὅστις ἄλλωστε καὶ κείνος καπετάνιος, ἔδωσεν, ἴσως κ' ἄθελα τ' ὄνομά του στὴν ἐξέγερση τοῦ 1858.

Κι' ἀκόμα τὸ πὼς δὲ σημειώθηκε σ' ἄλλη τῆς τὴν περίοδο καμιά βιαιοπραγία εἰς βάρος τοῦ Τουρκικοῦ στοιχείου οὔτε καμιά παρεκτροπὴ τῶν Ἐπαναστατῶν, ὀφείλεται στὸ γέρο Μπεχλιβάνη πού πάνω σ' αὐτὸ ἔδωκε κατηγορηματικὴς ὁδηγίας στὸ Μαυρογέννη.

Ἄν καὶ δὲ μπορούμε ν' ἀξιῶσουμε ἀπόλυτα τὴν ἱστορικὴν ἀκρίβεια τῶν πληροφοριῶν τούτων, νομίσαμε σκόπιμο νὰ τὶς διατυπώσουμε κ' ἄς ἀποτελέσουν ἀντικείμενο λεπτομερέστερης ἐξέτασης καὶ ἐλέγχου ἀπὸ τὸν εἰδικὸ ἱστορικὸ ἐρευνητὴ πού θ' ἀπασχοληθεῖ με τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς τούτης.

τις περιπέτειες, νά τόν πάλι με τὸ ντουφέκι στὸ χέρι σκάρφαλωμένο στὶς ἀγαπημένες του μαδάρες.

Ὁ διάδοχος τοῦ Μεχμέτ Ἐδίν, ὁ νευρικός καὶ ἀσύνητος Βελῆς ἀπὸ τὶς πρῶτες κιόλας ἡμέρες ποῦ πῆρε στὰ χέρια του τὴ διοίκηση τοῦ πολυβασανισμένου νησιοῦ, ἔδειξε καθαρὰ πὼς δὲν εἶχε νύπ' ὄψει του νά συνεχίσει τὴν ἥπια καὶ διαλλαχτικὴ πολιτικὴ τοῦ προκατόχου του.

Νομίζοντας φαίνεται πὼς με τὴν ἐξαπόλυση μιᾶς φοβερῆς τρομοκρατίας θὰ μπορούσε νά ἐπιβληθεῖ, εὐθύς ἀπὸ τὴν ἀρχή, στὸ Χριστιανικὸ στοιχεῖο καὶ νά τὸ τιθασσεύσει, ἐγκαινίασε τὴ διοίκησή του με σκληρὸς κι' ἄδικες τιμωρίες, ἔβαλε φόρους καταθλιπτικούς κι' ἐπεδίωξε τὴν εἴσπραξή τους χωρὶς ἐπιείκεια καὶ οἶχτο.

Οἱ αὐθαιρεσίες καὶ οἱ πέσεις τῶν φοροεισπραχτόρων μεγάλωναν ἀκόμη περισσότερο τὴν οικονομικὴν ἀθλιότητα ποῦ δημιούργησεν ἡ ἀφορία κάμποσων χρόνων καὶ εἶχε φέρει τοὺς Χριστιανοὺς σὲ ἀδιέξοδο.

Καὶ σ' ἄν νά μὴν ἔφταναν ὅλα τοῦτα, ὁ ἐγωπαθὴς Βελῆς προβαίνει καὶ σ' ἄλλην, ἱταμώτερη, πρόκληση κατὰ τοῦ Χριστιανικοῦ στοιχείου. Ἄρνείται νά ἐπιτρέψει στοὺς πληρεξουσίους τῆς Κρήτης νά πᾶνε στὴν Πόλη ὕστερ' ἀπὸ σχετικὴ πρόσκληση τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ὁ ἐρεθισμὸς κι' ἡ ἀγανάκτηση ἔχουν φθάσει στὸ κατακόρυφο κι' ἀφορμὴ γυρεύουν νά ξεσπάσουν. Κι' ἡ ἀφορμὴ βρίσκεται με τὴν καινούργια ἐξόρμησι τῶν φοροεισπραχτόρων.

Ἦστερ' ἀπὸ μιὰ μυστικὴ προσυεννόηση, συγκεντρώθηκαν στὰ Μπουτσουνάρια πέντε χιλιάδες ἐπαναστάτες κι' ἀπὸ κεῖ ὑποβάλλουν τὰ αἰτήματά τους, δηλώνοντες συγχρόνως πὼς ἂν δὲν γίνουν δεχτὰ θ' ἀναγκασθοῦν νά τὰ ἐπιβάλλουν με τὸ ντουφέκι.

Ὁ νευρικός Βελῆς γνωρίζοντας πὼς τὸ κίνημα τοῦτο ἦταν δημιούργημα ἀποκλειστικὰ δικό του κι' ἀκόμα πὼς στρεφόταν προσωπικὰ ἐναντίον του, γίνηκε ἔξω φρενῶν. Διατάσσει τὸ Στρατιωτικὸ Διοικητὴ νά τοὺς διαλύσει καὶ νά ἐπιβάλλει τὴν τάξη με τὴ βία, μὰ κείνος, συνετώτερος καὶ βλέποντας πὼς ἡ συγκέντρωση μέχρι τὴ στιγμή δὲν εἶχε προβεῖ σὲ καμιὰν ἄλλη ἔκνομη ἐνέργεια, ἀρνείται νά συμμορφωθεῖ.

Ὁ Βελῆς προσπαθεῖ με ἀναφορὲς καὶ ὑπομνήματα νά πείσει τὴν Τουρκικὴ κυβέρνησι πὼς τὸ κίνημα ἔχει γενικώτερη σημασία καὶ στρέφεται ἐναντίον της. Μὰ κι' οἱ ἐπαναστάτες φροντίζουν ἐγκαίρως με τὴν ἐνίσχυση καὶ τῶν Προξένων νά ἐνημερώσουν τὴν Πύλη γιὰ τὶς πραγματικὲς ἀφορμὲς καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ κινήματος.

Ἔτσι ἀποφασίζει ἡ κυβέρνησι νά στείλει στὰ Χανιά τριμελῆ Ἐπιτροπὴ γιὰ νά ἐξετάσει ἐπὶ τόπου τὴν ὑπόθεσι καὶ νά ὑποβάλλει τὰ πορίσματά της.

Μιὰ ποῦ Μ. Βεζύρης τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦταν ὁ Ἄαλῆ—Πασᾶς, πολὺ φυσικὸ ν' ἀποτελοῦσε μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τούτης κι' ὁ Κωστῆ—Πασᾶς με τὴν ἰδιότητα τοῦ «Α'» διερμηνέως καὶ μεταφραστοῦ τοῦ συμβουλίου τοῦ Τανζιματίου».

Δὲν ξέρουμε με ποιὲς διαθέσεις ἐρχόντουσαν στὴν Κρήτη οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Πύλης. Εἶναι ὅμως πολὺ φυσικὸ νά φανταστοῦμε πὼς ὁ Κ. Π. δὲν ἦταν δυνατὸ, καὶ μόνο σ' ἄν Χριστιανὸς, παρὰ νά φρόντιζε, ἐπωφελούμενος τῆς γνωριμίας καὶ τῶν σχέσεών του πρὸς τὰ ἄλλα μέλη, νά τὰ προδιαθέσει κάπως εὐ-

μενῶς πρὸς τοὺς ἐπαναστάτες. Διαβάζοντας ἄλλως τε κανένας τὴν προκήρυξιν⁽¹⁾ πού ἐξέδωσαν οἱ ἀπεσταλμένοι πρὸς τὸν Κρητικὸν Λαόν, μόλις ἔφτασαν στὰ Χανιά, βλέπει φανερά πὼς ἔχει συνταχθεῖ σὲ ὕφος ἀσυνήθιστο ἤπιο καὶ μὲ πνεῦμα διαλλαχτικὸ πού φανερώνει καὶ κάποια συμπάθεια πρὸς τοὺς ἐπαναστάτες.

Ἐξαίρει ἡ προκήρυξις «τὴν εὐπειθειαν καὶ τὴν ὑποταγὴν» τὴν ὁποίαν ἔδειξαν εἰς τὰς Ἄρχάς» ἐνῶ εἶναι ἐξακριβωμένο πὼς οὔτε τὴν σύσταση τῶν ἀπεσταλμένων νὰ διαλυθοῦν καὶ νὰ παραδώσουν τὰ ὄπλα τους, μὲ τὴν ρητὴν ὑπόσχεσιν ἀποδοχῆς ὅλων τῶν αἰτημάτων πού ὑπέβαλαν, συμμορφώθηκαν, δηλώσαντες πὼς ἂν δὲν ἔρθει τὸ σχετικὸ «φερμάνι» ἀπὸ τὴν Πόλιν δὲν διαλύονται.

Ἡ ἐπιτροπὴ ἀναγκάζεται τότε ν' ἀποστείλει ἓνα μέλος τῆς πρὸς τὴν Κυβέρνηση γιὰ νὰ τῆς ἀναπτύξει προφορικὰ πὼς ἔχουν τὰ πράγματα καὶ σὰν τέτοιο προκρίνεται ὁ Κωστῆ—Πασᾶς.

Ἦταν ἀπὸ κάποια εὐτυχῆ σύμπτωση πού ἀνετέθηκε σὲ κείνον ἡ ἀποστολὴ τούτη;

Τὸ ἐπεδίωξε σκόπιμα ὁ ἴδιος;

Δὲν ξέρουμε. Κεῖνο πού βγαίνει ἀπὸ τὸ «φερμάνι» πού κοινοποιήθηκε στοὺς ἐπαναστάτες ἓνα μῆνα ἀργότερα, εἶναι πὼς ὁ ὑπέροχος ἐκεῖνος ἄνθρωπος δὲν ἐδίστασε νὰ χρησιμοποιοῦν κί' ἓνα μεγάλο **ψέμμα** ἀκόμη, γιὰ νὰ ἐπιτύχει ἀπὸ τὴν Κυβερνήσιν του μιὰ λύση, ὅσον μπορούσεν εὐνοϊκώτερη, γιὰ τοὺς σκλάβους ὁμοθησκούς του.

Γνωρίζοντας προκαταβολικὰ, ἀπὸ πείρα, πὼς ἡ διάλυσις τῶν ἐπαναστατῶν, ἡ παράδοσις τῶν ὄπλων καὶ γενικὰ ἡ πρόθυμη συμμόρφωσίς τους, πρὸς τὶς συστάσεις τῶν Κυβερνητικῶν ἀπεσταλμένων, δὲ μπορούσε παρὰ νὰ ἐπηρεάσῃ εὐνοϊκὰ τὴ Σουλτανικὴν ἀπόφασιν, παρέστησε στὴν Κυβέρνησιν πὼς οἱ ἐπαναστάτες εἶχαν διαλυθεῖ κί' εἶχαν κιόλας γυρίσει στὰ σπίτια τους μὲ τὴν πρώτην πρόσκλησιν τῶν ἀπεσταλμένων!

Τὸ εὐεργετικώτατο τοῦτο γιὰ τοὺς Χριστιανούς τῆς Κρήτης, «ψέμμα» βγαίνει καθαρὰ ἀπὸ τὴ φράσιν πού βλέπουμε στὸν πρόλογο—νὰ ποῦμε—τῆς προκήρυξης⁽²⁾ «.....Πλὴν ἐπειδὴ ἐπομένως εἰσηκούσατε τὰς συμβουλὰς καὶ τὰς

(1) Παραθέτουμε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν προκήρυξιν τούτη:

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ

Αὐτοκρατορικῶν ἀπεσταλμένων

Λαβόντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἀναφορὰν τὴν ὁποίαν διάφοροι Ναχιγιέδες τῆς Νήσου Κρήτης ἀπηύθυναν εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ εἰς τοὺς παρὰ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος ἰθύνοντας πληρεξουσίου καὶ ἰδόντες ὅτι μεταξὺ τῶν παρακλήσεων καὶ αἰτησῶν τῶν δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ὅποιον ν' ἀντιβαίνει εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰ καθεστῶτα τῆς Ὑψηλῆς Αὐτοκρατορίας, ἀφ' ἑτέρου εὐχαριστηθέντες μεγάλως διὰ τὴν εὐπειθειαν καὶ ὑποταγὴν τὴν ὁποίαν ἔδειξαν εἰς τὰς Ἄρχάς ἅμα προσκληθέντες νὰ ἐκθέσωσι τὰ δίκαια τῶν ἡμῶν καὶ μὲ εὐταξίαν, διὰ τοὺς λόγους τούτους σπεύδομεν νὰ διακηρύξωμεν ἐν ὀνόματι τῆς Αὐτοῦ Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος τοῦ Τριεβάστου ἡμῶν Ἄνακτος ὅτι:

(Ἀκολουθοῦν εὐνοϊκαὶ λύσεις ἐφ' ὅλων κατὰ σειράν τῶν ὑποβληθέντων αἰτημάτων. Γιὰ μερικὰ ἀπὸ τὰ αἰτήματα τούτα πού δὲν εἶναι στὴν ἀρμοδιότητα τῆς Ἐπιτροπῆς, παρέχεται ἡ ὑπόσχεσις νὰ διαβιβασθοῦν εὐμενῶς εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν διὰ νὰ ἐκδώσῃ τὴν ἀπόφασίν τῆς).

Χανιά 26 Μαΐου 1858

Ὑπογραφές: Ἀχμέτ Πασᾶς, Βελῆ Ἐδιν Πασᾶς, Ρεμζὶ Ἐφένδης, Κ. Ἀδοσίδης.

(2) ΚΑΤΑ Αὐτοκρατορικὸν Ὑψηλὸν Ὄρισμον

Ἐ Σαμῆ Πασᾶς, Βαλῆς τῆς Νήσου Κρήτης

Διαφυλάττει Κύριος ὁ Θεὸς τὴν Α. Α. Μεγαλειότητα τὸν Τριεβάστον Βασιλέα μας εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, ὁ μόνος σκοπὸς καὶ ἐπιθυμία τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ διατήρησις τῆς ἡσυχίας

νουθεσίας τῶν ἀπεσταλμένων καὶ ἐδώκατε πίστιν εἰς τὸν λόγον τῶν καὶ δεῖξαντες ὑπακοὴν **ἐγκατελείπετε τὰ ὄπλα καὶ διεσκορπίσθη ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια....»**

Κι' ἀφ' οὗ ὁ Κ. Π. ἔφτασε ὡς τὸ σημεῖο νὰ μεταχειριστῆ ἐπισήμως ἓνα φέμμα γιὰ νὰ βοηθήσει τοὺς ὁμοθρήσκους του, νοιώθει εὐκολα κανένας μὲ πόση θέρμη μὰ καὶ πόση ἴσως μαεστρία, ὑποστήριξε τὶς ἀπόψεις τοῦ Χριστιανικοῦ στοιχείου, ὡς πού νὰ ἐπιτύχει, ὄχι μονάχα τὴν γενικὴ ἀμνηστία τῶν ἐπαναστατῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποδοχὴ ὄλων, χωρὶς ἐξαίρεση τῶν αἰτημάτων τους.

Ἐπέτυχεν ὅμως ἀκόμη καὶ κατὰ καλλίτερον τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ περιβόητου Βελῆ ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ τὴν ἀντικατάστασή του ἀπὸ τὸ Σαμῆ Πασᾶ.

Θὰ μᾶς ποῦν ἴσως, πὼς ὅλα τοῦτα τ' ἀποτελέσματα, μπορεί καὶ νὰ μὴν ὀφείλονται ἀποκλειστικὰ στὸν Κ. Π. ἀλλὰ καὶ στ' ἄλλα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς.

Βέβαια πὼς ἂν κ' οἱ δυὸ ἄλλοι ἀπεσταλμένοι δὲν ἐμπνέονταν ἀπὸ εὐνοϊκὲς διαθέσεις δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτύχει ὅ,τι ἐπέτυχε κ' οἱ δυσχέρειες πού θὰ συναντούσε στὴν προσπάθειά του, θάσαν μεγαλύτερες.

Ἦσαν ὅμως ἄραγε αὐθόρμητες οἱ διαθέσεις τοῦτες, ἢ καλλιεργήθηκαν μὲ κατάλληλο τρόπο ἀπὸ τὸν Κωστή—Πασᾶ;

Καὶ ποιούς λόγους μπορούσαν νάχουν δυὸ Ὄθωμανοὶ Κυβερνητικοὶ ἀντιπρόσωποι, γιὰ νὰ ἐπιδείξουν τόση διαλλαχικότητα, ἂν ὄχι καὶ κάποια συμπάθεια πρὸς τοὺς ραγιαδες, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ μιά τόσο σοβαρὴ ἀνταρσία τους;

Δὲν ἔχουμε ἄλλωστε κανένα ἄλλο ὅμοιο προηγούμενο, πού νὰ πέτυχαν οἱ Κρητικοὶ τὴν ἀναίμαχτην ἀποδοχὴ ὄλων τῶν αἰτημάτων τους, ὕστερ' ἀπὸ μιὰν ἐνοπλὴ μάλιστα ἐξέγερση.

Τὸ συμπέρασμα ἔτσι βγαίνει μονάχο του. Πὼς στὶς ἄμεσες καὶ ἔμμεσες ἐνέργειες τοῦ Κ. Π. ὀφείλεται ἀποκλειστικὰ, ἢ μεγάλῃ τούτῃ ἐπιτυχίᾳ τοῦ κινή-

καὶ κινήσας εὐδαιμονίας, τῶν ὑπὸ τὴν εὐσπλαχνον αἰγίδα του διατελούντων πιστῶν ὑπήκόων, ἢ διαφύλαξις τῆς ζωῆς, τιμῆς καὶ ἰδιοκτησίας ἐκάστου, ὡς γίνεται ἄλλο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀναβασεῶς του εἰς τὸν κραταιὸν θρόνον μέχρι τῆς σήμερον ὅστις μὲ διάφορα Αὐτοκρατορικὰ Ὑψηλὰ Διατάγματα ἐδώρησε τσαούτα καὶ τηλικαῦτα καὶ ἐφώτησε διὰ τῆς εὐσπλαχνίας καὶ καλοκαγαθίας του ὅλην τὴν ἐπικράτειαν. Τοιοῦτα ἤδη δείγματα ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἐπὶ τῶν συμβάντων τῆς Νήσου ταύτης, τῶν ὁποίων λαβοῦσα γνῶσιν ἐξεπίτηδες ἐξαπέστειλε τὴν Α. Ἐξ. τὸν Ἀχμέτ Πασᾶν, Μέλος τοῦ Ἀνωτάτου συμβουλίου, μετὰ τοῦ ἐξοχωτάτου Ῥεμζή Ἐφένδη, συμβούλου τοῦ Τιτζαρετιοῦ, ὅπως ἐλθόντες ἀκούσουν καὶ ἐννοήσουν τὰ παράπονά σας, ἂν καὶ ὁ τρόπος σας κατ' ἀρχὴς ἐφάνη πολὺ ἄπρεπος καὶ ἀνάρμοστος. Πλὴν ἐπομένως ἐσηκούσατε τὰς νουθεσίας καὶ συμβουλὰς τῶν ἀπεσταλμένων καὶ ἐδώκατε πίστιν εἰς τὸν λόγον των καὶ δεῖξαντες ὑπακοὴν ἐγκαταλείπατε τὰ ὄπλα καὶ διεσκορπίσθη ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, τοῦτο ἤδη γράψαντες οἱ ἀπεσταλμένοι πρὸς τὸ Ὑψηλὸν Κράτος συγχρόνως ἐζήτησαν ἀμνηστίαν καὶ συγχώρησιν τῆς ζωῆς, δι' ὅλα τὰ παρελθόντα, ἢ ὅποια ἀμέσως καὶ ἐδόθη. Τὰ ζητήματά σας βέβαια ἦσαν τὰ ἐξῆς:

(ἀπαριθμεῖ στὴ σειρά τὰ αἰτήματα τῶν ἐπαναστατῶν)

Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω ζητήματα διεβιβάσθησαν παρὰ τῶν ἀπεσταλμένων Ἀχμέτ Πασᾶ καὶ Ῥεμζή Ἐφένδη πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ἅτινα καθυπέβαλε πρὸς τὴν Α. Μ. ἡτις λαβοῦσα γνῶσιν καὶ δεῖξασα τὴν μεγάλην τῆς εὐσπλαχνίαν καὶ ἐπιείκειαν, καὶ ὡς μὴ ἐπιθυμοῦσα τὴν παραμικρὰν ζημίαν ἢ βλάβην οὐδενός, ἐξαπέστειλε σήμερον ἐμὲ ὅπως σὰς εἰδοποιήσω καὶ γνωστοποιήσω, ὡς εἰδήμονα ἐδῶ τοῦ τόπου καὶ ὡς ἔχοντα παλαιὰς γνωριμίας, νὰ σὰς γνωστοποιήσω λέγω τὸν Ὑψ. Αὐτοκρατορικὸν ὀρισμὸν, ὅτι εἰς τὰ ἀνωτέρω ζητήματα δι' Ὑψ. Ὁρισμοῦ, ἐγίνε ὕψηλὴ συγκατάβασις, ὡς κάτωθεν φανερώνομεν.

Δίδεται ἀμνηστία γενικῶς εἰς ὅλους ὄσους ἔλαβον μέρος εἰς αὐτὸ τὸ κίνημα.

1) Ἐπειδὴ καὶ τὸ Ὑψηλὸν Δοβλέτι ἔχει μεγίστην ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ὑπήκοους του, εἶναι ἀδιάφορον εἴαν ἔχουν τὰ ὄπλα ἢ ὄχι· ἀλλὰ γενικῶς ἀπαγορεύεται, ὥστε κανεὶς εἴτε Ὄθωμανὸς εἴτε Χριστιανὸς νὰ μὴ περιφέρεται ἐνοπλος.

2) Διακηρύττομεν εἰς ὅλους ὅτι πᾶν τὸ ἀφορῶν τὴν θρησκείαν θέλει ἐπιτελεῖται σύμφωνα μὲ τὸ Χάτι Χουμαγιούν.

3) Ἐπειδὴ καὶ ὁ καλλωπισμὸς ἐνός τόπου εἶναι οἱ καλὲς καὶ εὐθεῖς δρόμοι διὰ τοῦτο

ματος τῶν Μπουτσουναριῶν, πού θά μπορούσεν ἴσως νά εἶχε καί συνέπειες τραγικώτερες ἀκόμη ἀπὸ τίς δύο προηγούμενες ἐξεγέρσεις.

Ἔτσι ὁ Ἄδουσίδης Κωστή—Πασᾶς ἔγραψε τὴν πρώτη του ὑπόθηκη ἐπὶ τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ.

Ἦστερ' ἀπὸ δυὸ χρόνια τὸ 1860 μὲ τίς ἐξεγέρσεις τοῦ Μαυροβουνίου, τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης ὁ Κ. Π. στέλνεται στίς χώρες αὐτές ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Τουρκικῆς Κυβέρνησης καὶ ἐργάζεται ὑπεράνθρωπα γιὰ νά καταστείλει τίς ταραχές καὶ νά διευθετήσῃ κατὰ τὸν καλλίτερο τρόπο τὴν κατάστασιν. Ἡ δρᾶση του στὴν περίπτωσιν τούτη κρίθηκε ὡς ἱκανοποιητικὴ κι' ἔτσι ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν ἀποστολὴν τούτη διορίζεται (1861) σύμβουλος τῆς Μ. Βεζυρίας καὶ παραμένει στῆ θέσιν τούτη ὡς τὸ 1867.

* * *

Ἡ ἔκρηξις τῆς Κρητικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1866 ἡ ὁποία ὑποστηριζόταν ἀπροκάλυπτα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, εἶχε δημιουργήσει μιὰ κρίσιμη ἔντασιν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων Ἀθηνῶν—Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Σουλτᾶνος καὶ ὁ Μ. Βεζύρης Ρουσδι-Πασᾶς εἶχαν τὴ γνώμη νά διακοποῦν ὀριστικὰ οἱ σχέσεις τῶν δύο χωρῶν καὶ μοναχὰ ὁ Ἀαλή—Πασᾶς, Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τότε, δὲ συμφωνοῦσε. Ὑπεστήριξε μὲ σθένος κι' ἐπιμονὴν τίς ἀπόψεις του ὡς πού κατάφερε νά ὑπερισχύσῃ ἡ γνώμη του καὶ ν' ἀναλάβῃ μάλιστα πάλιν τὴν Πρωθυπουργίαν.

Τὶ παράξενες «συμπτώσεις» ἀλήθεια. Πάντα ὁ Ἀαλή Πασᾶς ἔχοντας σύμβουλον τὸ χριστιανὸ φίλον τοῦ Κ. Π. νά ὑποστηρίζει λύσεις μετριοπαθεῖς πᾶν ὡς στίς σχέσεις τῆς χώρας του μὲ τὴν Ἑλλάδα!

Ἦστερ' ἀπὸ μερικοὺς μῆνες καὶ σὰν εἶδεν ὁ Ἀαλή Πασᾶς πὼς ἡ Κρητικὴ

ἐκάστη ἐπαρχία κατὰ τὴν ἀρέσκειαν καὶ τὸ συμφέρον τῆς δύναται νά ἐξομαλύνῃ καὶ διορθώσῃ αὐτοὺς, καὶ ὅταν ἡ χρεία τὸ καλέσῃ καὶ ἀπὸ μέρους τῆς Κυβερνήσεως θά παραχωρεῖται κάθε εὐκολία.

4) Διὰ τὰ κρασία, αἰγιδοπρόβατα καὶ μελίσινα καὶ παρόμοια, ὅσα ἐλέχθησαν εἶνε ψευδῆ.
5) Ἐπίσης δὲν ἔχει οὐδὲ τοῦτο καμμίαν βάσιν, ὅτι ἡ Κυβέρνησις σκοπεύει νά ζητήσῃ 20 τοῖς 100 ἐπὶ τῆς κτηματικῆς ἀξίας.

6) Ὁ Μουλλά ἐφένης δὲν θέλει ἐπεμβαίνει ὅλως διόλου εἰς τὰ ὀρφανικὰ καὶ κληρονομικὰ τῶν Χριστιανῶν.

7) Οἱ σύμβουλοι ἐκάστης ἐπαρχίας θέλουν ἐκλέγεσθαι ἀπὸ τὸν λαὸν σύμφωνα μὲ τὴν Βασιλικὴν θέλησιν καὶ θέλουν ἐκτελεῖν τὰ χρεῖα τῶν χωρῶν μνησίον.

8) Ὁ Στρατιωτικὸς φόρος θέλει διανεμηθῆ ἕκ νέου διὰ μέσου τῶν ἐπιτοπίων δικαίως καὶ εὐσυνειδήτως, ἐπειδὴ ἡ Α. Μ. δὲν ἐπιθυμεῖ νά γίνῃται ἡ παραμικρὰ ἀδικία.

9) Τὸ δέκατον τῶν ἀχῶρων, ἐπειδὴ καὶ εἶναι ὑπόθεσις μικρὰ καὶ οὐδὲ λόγος ἔπρεπε νά γίνῃ μὲ ὅλον τοῦτο ἀπεφασίσθη μὲ τὴν συγκατάθεσιν τῶν ἐντοπίων, ὥστε εἰς ἕκαστον κοιλὸν τῆς δεκατίας νά πληρῶνουν ἑκατὸν παράδες, ἤτοι δέκα παράδες εἰς κάθε κοιλὸν τοῦ ὀλικοῦ ποσοῦ καὶ ἂν μερικαὶ ἐπαρχίαι κατὰ τὸ λέγειν τῶν ἐπληρῶνων μόνον ἕν γρόσιον εἰς κάθε δεκατίαν τοῦ κοιλῶ, ἤτοι τέσσαρες παράδες εἰς κάθε κοιλὸν τοῦ ὀλικοῦ ποσοῦ, αὐτὸ ἀκολούθως θέλει ἐξετασθῆ καὶ ἂν εἶναι ἀληθὲς αἱ ἐπαρχίαι αὗται θέλουν πληρῶναι ἂν ἕν γρόσιον, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη.

Λοιπὸν ἡ Α. Μ. εἰσακούσασα τὰς δεήσεις καὶ παρακλήσεις καὶ μὴ ἐπιθυμοῦσα τὴν παραμικρὰν βλάβην ἢ ζημίαν οὐδενός, δι' Ὑψηλοῦ Ἀυτοκρατορικοῦ ὀρισμοῦ, μὲ διώρησιν Διοικητῆν σας καὶ μὲ ἐξαπέστειλεν ὅπως καὶ προσωπικῶς σας φανερώσω ἕκ μέρους τῆς, ὅτι ἡ εὐσπλαγχοῦ καὶ καλοκάγαθος ψυχὴν του καὶ αὐτὴν τὴν φορὰν σας παρεχώρησε τοσαύτας χάριτας καὶ εὐεργεσίας. Ὅθεν καὶ ὑμεῖς ὡς τέκνα εὐπειθῆ καὶ εὐάγωγα βλέποντες τὴν ἀπολαβὴν τοσοῦτων ἀγαθῶν ὑπὸ τὴν κραταίαν σκέπην του, εἰς τὸ ἐξῆς νά διαγῆτε ἐν εἰρήνῃ, ὁμονοίᾳ καὶ εὐταξίᾳ καταγινομένοι εἰς τὰ καθημερινὰ σας ἔργα, εὐχόμενοι νυχθημερὸν εἰς τὸν Ὑψίστον ὅπως διατηρήσῃ τὴν Α. Μ. ὑγιᾶ καὶ ἀβλαβῆ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Γένοιτο! Γένοιτο!

Ἐξεδόθη τὸ παρὸν ἐκ τοῦ Μουσουρικοῦ Διβανίου κλπ.

Ἐν Χανίοις τὴν 7 Ἰουλίου 1858

Ἐπανάσταση φούντωνε κάθε μέρα καὶ περισσότερο καὶ πῶς γιὰ τὴν καταστολή της θὰ χρειάζονταν πιὰ μέτρα σκληρά, ἀποφασίζει νὰ κατέβει αὐτοπροσώπως στὴν Κρήτη παίρνοντας μαζί του σὺν σύμβουλο καὶ τὸν Κωστή—Πασᾶ.

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1866, ὅπως εἶναι γνωστό, ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες καὶ πιὸ αἱματηρὲς Κρητικὲς ἐπαναστάσεις καὶ ἔπαιξεν ἀσφαλῶς ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴ λύση τοῦ Κρητικοῦ προβλήματος.

Ὅλο τὸ νησί ἀπὸ τὴ μιὰν ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη, ἦταν ξεσηκωμένο καὶ μάχες φονικώτατες γινόντουσαν καθημερινά.

Σὲ μιὰ τέτοια κρίσιμη περίοδο ἦρθεν ὁ Κ. Π. στὴν Κρήτη σὺν σύμβουλος τοῦ Πρωθυπουργοῦ τοῦ ἐχθρικοῦ Κράτους. Πόσο λεπτὴ ἦταν ἡ ἀποστολή του καὶ πόσο δύσκολος ὁ ρόλος του καταλαβαίνει εὐκολα καθένας.

Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, οἱ Κρητικοί, ὅλοι οἱ Κρητικοί, Χριστιανοὶ σὺν κ' αὐτόν, σκλάβοι σὺν καὶ τοὺς πατριώτες του, ἀγωνιζόντουσαν ἕνα σκληρὸ κ' ἄνισον ἀγῶνα γιὰ τὴ λευτεριά τους.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸ Κράτος τοῦ ὁποίου ἦταν ἀνώτερος λειτουργός, ἡ Κυβέρνηση ποὺ τοῦ ἐμπιστευόταν τὴ διαχείριση τῶν συμφερόντων της καὶ πρὸ πάντων ἕνας ὑπεύθυνος Κυβερνήτης τοῦ Κράτους τούτου, ὁ ὁποῖος τὸν θεωροῦσε σὺν τὸν πιὸ ἐμπιστο σύμβουλο καὶ τὸν πιὸ ἀφωσιωμένο φίλο!

Ποιὰν, ἀπὸ τὶς δυὸ μεριές, νὰ ὑποστηρίξει; Ποιὰν νὰ προδώσει; Κι' ἀκόμα, ποιά φωνὴ ν' ἀκούσει, τῆς καρδιάς του τὴ φωνὴ ποὺ σπαρασσόταν ἀπὸ τὸν πόνο βλέποντας τοὺς ὁμοθρήσκους του νὰ χύνουν ποτάμι τὸ αἷμα γιὰ ν' ἀποτινάξουν ἕνα ζυγὸ τοῦ ὁποίου τὸ βάρος κ' αὐτὸς κ' οἱ δικοὶ του εἶχαν νοιώσει, ἢ τῆς συνείδησής του ποὺ θὰ τοῦ ὑπενθύμιζε κάθε στιγμή τὸν ὄρκο ποὺ εἶχε δώσει σὺν δημόσιος ὑπάλληλος καὶ τὴν ἱερότητα μιᾶς φιλίας;

Φοβερὸ ἀλήθεια τὸ δίλημμα κ' ἴσως κάθε ἄλλος στὴ θέση του θὰ προτιμοῦσε χίλιες φορές ν' ἀποφύγει τὸ δύσκολο τοῦτο ρόλο.

Ὁ Κ. Π. ὅμως βλέποντας προφανῶς πῶς τὰ Κρητικὰ ζητήματα θὰ παίρναν ἐντελῶς διαφορετικὴν ἐξέλιξη πρὸς ζημίαν τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ, ἂν δὲν ἐξασκοῦσε ὅλην του τὴν ἐπιρροή στοὺς Μ. Βεζύρη γιὰ τὴν ἐξεύρεση μιᾶς λύσης ἢ ὁποία εἰλικρινὰ ἐπίστευε πῶς στὶς παρούσες τοὐλάχιστο συνθήκες ἦταν ἢ πιὸ ἐνδεδειγμένη κ' ἢ πιὸ εὐνοϊκὴ τόσο γιὰ τὸν Κρητικὸ λαὸ ὅσο καὶ γιὰ τὰ γενικώτερα συμφέροντα τῆς Ὁθωμ. Αὐτοκρατορίας, ἀποφασίζει ἀλτρουϊστικὰ ν' ἀναλάβει τὸν ἀνεπιθύμητο ρόλο καὶ νὰ πιεῖ τὸ πικρὸ ποτήρι τῆς δύσκολης ἀποστολῆς του.

Καὶ σὺν τέτοια λύση ὁ Κ. Π. ἐπίστευε πῶς δὲν μπορούσε νάναί ἄλλη ἀπὸ τὴ χορήγηση κάποιου αὐτόνομου πολιτεύματος.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο δὲν τὸ βγάζει ἔτσι ἀσθαιρέτα, ἀλλὰ ἀπὸ μιὰ βαθειὰ κ' ἀντικειμενικὴ μελέτη τῆς κατάστασης ποὺ ἐπικρατοῦσε τὴν ἐποχὴν ἐκείνη εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τοῦ Ὁθωμ. Κράτους.

Ὄντας σὲ θέση νὰ παρακολουθεῖ ἀπὸ κοντὰ καὶ νὰ γνωρίζει τὶς διαθέσεις καὶ τὰ σχέδια τῶν πολιτικῶν κύκλων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἦταν βέβαιος πῶς ἡ Κυβέρνηση ἀντιμετωπίζοντας σπουδαιότερα καὶ σοβαρώτερα προβλήματα στὴν Ἀνατολὴ καὶ στὴ Βαλκανικὴ, ἤθελε μὲ κάθε τρόπο ν' ἀπαλλαχτεῖ ὀριστικὰ καὶ μιὰ γιὰ πάντα ἀπὸ τὶς διαρκεῖς ἐνοχλήσεις κ' ἀντιπερισπασμούς τοὺς ὁποίους δημιουργοῦσεν ἡ ἐνδημικὴ ἐπανάσταση τῆς Κρήτης.

Πρὸς τὸν σκοπὸ τοῦτον δὲν θ' ἀργοῦσε νὰ θέσει σ' ἐφαρμογὴ τὰ πιὸ σκληρὰ μέσα καὶ νὰ ἐξαπολύσῃ στοὺς πολυβασανισμένον νησί τὴν ὠμότερη βία.

Κι' ἴσως μάλιστα οἱ κυβερνητικὲς τοῦτες διαθέσεις νὰ εἶχαν ἐκδηλωθεῖ ἂν δὲν διαφωνοῦσε μονάχα ἕνας ἀπὸ τοὺς ἰσχυρότερους παράγοντες ὁ Ἄσαλης ὁ στενὸς φίλος τοῦ Ἀδοσίδη.

Τώρα ἂν ἡ πραγματοποίησι τῶν σχεδίων τούτων θ' ἀπέβαινε πρὸς τὸ συμφέρον ἢ ὄχι τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους δὲν τὸ ξέρουμε. Κεῖνο πού μπορούμε μονάχα νὰ συμπεράνουμε μὲ πεποίθησι εἶναι πὼς ἡ Κρήτη θὰ νοιωθε πῶς βαρὺ, ἀπὸ κάθε ἄλλῃ φορά, τὸ πέλμα τοῦ κατακτητῆ νὰ πιέζει τὸ στήθος τῆς καὶ πὼς θὰ γνώριζε μιὰ περίοδο βίας καὶ τρομοκρατίας χωρὶς προηγούμενο.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ Κ. Π. ἐπίστευε ἀπόλυτα πὼς ἡ ἐφαρμογὴ τῶν κυβερνητικῶν σχεδίων θὰ κατεδίκαζε μὲν τὴν Κρήτη σὲ καινούργια μαρτύρια καὶ περιπέτειες, δὲν εἶχε ὅμως νὰ ὠφελῆσει οὐδ' ἐλάχιστο τὰ γενικώτερα συμφέροντα τοῦ Τουρκικοῦ κράτους, κι' οὔτε τὴν κυβέρνησι μπόρουσε ν' ἀπαλλάξει ἀποτελεσματικὰ ἀπὸ τοὺς ἀνεπιθύμητους καὶ διαρκεῖς ἀντιπερισπασμούς.

Ἴσως βέβαια οἱ σκέψεις καὶ οἱ κρίσεις αὗτεις τοῦ Κ. Π. νὰ μὴν ἦσαν ὁλότελα ἀνεπηρέαστες ἀπὸ μιὰν ἐνδόμυχη ψυχικὴ διάθεσι καὶ ἀπὸ τὰ συνασθήματα πού ἦταν φυσικὸ νὰ ἔτρεφε πρὸς ὁμοθησκούς καὶ ὁμοεθνεῖς ἀδελφούς.

Ποιὸς μᾶς βεβαιώνει ὅμως πὼς οἱ σκέψεις αὗτεις δὲ μπόρουσε νὰ ὀδηγοῦν στὴν πῶ ἐνδεδειγμένη γιὰ τίς περιστάσεις λύσι, τὴν ὁποίαν ὅμως ὁ φανατισμὸς καὶ τὸ πείσμα ἐμπόδιζε τοὺς διπλωματικούς παράγοντες τῆς Πόλης ν' ἀντιληφθοῦν;

Ποιὸς μᾶς πείθει πὼς ἡ καταστροφὴ καὶ ἡ βία πού θὰ ἐξαπολυόταν στὴν Κρήτη δὲ θὰ φερνε ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα καὶ πὼς ἡ ἀντίδρασι τῶν καταπιεζομένων δὲν θὰ ἐκδηλωνόταν ἐντονώτερη; Καὶ θ' ἀπαλασσόταν ἄραγε ἡ Ὑ. Πύλη, ὅπως ἤλπιζε ἀπὸ τοὺς ἀντιπερισπασμούς πού ἠθέλε νὰ ἐξουδετερώσει ἢ θὰ δημιουργοῦσε περισσότερες κι' ἀπειλητικώτερες ἐστίες;

Αὐτὰ τὰ ἐρωτηματικά πού ξεπηδοῦσαν ἀπὸ ἕνα σωρὸ σοβαρὰ ἐπιχειρήματα κι' ἀπὸ τὴν πείρα τοῦ παρελθόντος, ἔκαναν τὸν Πρωθυπουργὸν τῆς Τουρκίας νὰ μελετήσῃ προσεχτικὰ τίς ἀπόψεις τοῦ συμβούλου του καὶ στὸ τέλος νὰ ἐνστερνισθεῖ ἀνεπιφύλαχτα τίς ἀντιλήψεις του.

Ἔτσι ὅταν ὁ Ἀαλῆ Πασᾶς ξεκινοῦσε γιὰ τὴν Κρήτη, εἶχε παρμένη κιόλας τὴν ἀπόφασιν νὰ πολιτευεῖ μὲ τὸ πνεῦμα τοῦτο καὶ ἀνάλογα μὲ τίς ὑφιστάμενες συνθήκες, τίς ὁποῖες θ' ἀντιλαμβάνόταν αὐτοπροσώπως, νὰ δώσει τὴν προσήκουσα λύσι στὸ πολυθρόλητο Κρητικὸ ζήτημα.

Ἡ ἐπιτόπια ἐξέτασι τῶν πραγμάτων, τὸν ἐπεισεν ἀκόμη περισσότερο γιὰ τὸ ὀρθὸ καὶ σκόπιμο τῶν εἰσηγήσεων τοῦ Κ. Π. καὶ ἀποφάσισε τὴν προκήρυξι τοῦ «Ὁργανικοῦ Νόμου». (1)

Ταυτόχρονα μὲ τὴν προκήρυξι τούτη ὁ Ἀαλῆς ἔδιδε ρητὲς ὑποσχέσεις στὸν Κρητικὸ Λαὸ πὼς ἦταν πρόθυμος νὰ χορηγήσῃ κάθε εἶδους πολιτεύμα, ἀκόμη καὶ πλήρη αὐτονόμησι, ἂν δεχόταν νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς ἑνώσεως του μὲ τὴν Ἑλλάδα.

Ἐδιδε ἐνάμισυ μῆνα προθεσμίαν στοὺς ἐπαναστάτες γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῶν προτάσεων τούτων καὶ συγχρόνως ἔκαλοῦσε τὸ λαὸ νὰ ἐκλέξει τοὺς πληρεξουσίους του γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ Ὁργανικοῦ Νόμου.

(1) Ὁ Ὁργανικὸς Νόμος ἂν καὶ δὲν ἐφαρμόσθηκε ποτέ, ὅπως ἔπρεπε, χορήγησε πολλὰ προνόμια στὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο καὶ ὑπῆρξε μαζί μὲ τὴ σύμβασιν τῆς Χαλέπας πού ἤλθε σὰν συμπλήρωμα του ἀργότερα, τὸ πρῶτο θετικὸ βῆμα πρὸς τὴν αὐτονόμησι καὶ κατόπιν τὴν ἑνωσιν.

Τὰ κυριώτερα προνόμια πού ἔδινε στὸν Κρητικὸ Λαὸ, ἦταν ἡ τοπικὴ ἑθνοσυνέλευσι ὁ διορισμὸς ἐνὸς Χριστιανοῦ συμβούλου τοῦ Γεν. Διοικητοῦ, ὁ διορισμὸς χριστιανοῦ ἐπίσης ὑποδιοικητῆ στοὺς νομούς οἱ ὅποιοι εἶχαν τοῦρκου διοικητῆ, ἡ συμμετοχὴ τόσο στὸ κεντρικὸ ὅσο καὶ στὰ τοπικὰ συμβούλια χριστιανικῶν μελῶν ἀπαραίτητα δε καὶ τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου, ἡ χρησιμοποίησι ποσοστοῦ ἐκ τῶν δημοσίων ἐσόδων ἀτοκλειστικὰ γιὰ τὴν ἐκτέλεσι τοπικῶν κοινωφελῶν ἔργων κ. ἄ.

Φαίνεται πώς οί πολλοί από τούς άρχηγούς βλέποντας τήν καταστροφή καί τήν έρήμωση πού είχε πάθει τό νησί στίς τελευταίες έπαναστάσεις κι' ακόμα τήν έλλειψη μέσων νά συνεχίσουν, νά μήν απέκρουαν κατ' άρχήν τήν λύση— όσο κι' άν δέν άνταποκρινόταν στούς πόθους τούς— πού έπρότεινεν ό Μ. Βεζύρης.

Κι' ίσως από τότες νά έξασφαλιζόταν κάποια ήσυχία, πού δέν ήταν άπίθανο νά συντόμευε κατά μερικά χρόνια τό μεγάλο κι' αϊώνιο Κρητικό όνειρο άν δέν μεσολαβοῦσεν ή υπόσχεση τής κυβέρνησης Κουμουνδούρου πρὸς τούς έπαναστάτες τοῦ Όμαλου πὸς θά υποστήριζε μέ κάθε τρόπο καί θά χρηματοδοτοῦσε τήν επανάσταση.

"Αλλάξαν έτσι άμέσως όψη τά πράγματα. Οί επαναστάτες γίνηκαν πάλι αδιάλλαχοι. Η έλίττα μιάς αξιόλογης συνδρομής από τήν Έλληνική Κυβέρνηση, άνεπτέρωσε τό φρόνημά τούς καί τούς έδωκε καινούργιες δυνάμεις νά συνεχίσουν τόν άτέλειωτο καί σκληρόν άγώνα τούς, διακηρύττοντας άλλη μιά φορά πὸς γιά τόν Κρητικό Λαό μιά μονάχα λύση υπάρχει:

Ή ένωση του μέ τήν Έλλάδα!

Ο ΚΩΣΤΗ-ΠΑΣΑΣ ΣΤΟ ΛΑΣΗΘΙ

Σάν πέρασε ή προθεσμία τών σαρανταπέντε ήμερών πού είχε τάξει στούς επαναστάτες χωρίς οὔτε ένας πολεμιστής νά καταθέσει τά όπλα του, ό Άαλής Πασάς άναγκάστηκε νά έπιστρέψει στή θέση του, (Νοέμβριος 1867).

Γενικός διοικητής τοποθετήθηκεν ό Χουσεΐν Αὐνή Πασάς στόν όποϊον άνε-

Ό «Μεγάλος Στρατώνας» στή Νεάπολη, όπως σωζόταν μέχρι πριν από δυό μήνες. Χτίστηκε στά 1870 από τόν Κωστή—Πασά στό καταλληλότερο μέρος τής Κωμόπολης κι' άποτελοῦσε ένα από τά πιό άρτιζ στρατιωτικά χτίρια τής έποχής.

τέθηκε κι' ή έφαρμογή τοῦ Όργανικοῦ Νόμου, πού άποφασίστηκε πιά όριστικά, παρά τή στάση τών επαναστατών.

Σύμφωνα μέ τό Δ'. άρθρο τοῦ Νόμου τούτου ή νήσος χωρίστηκε σέ πέντε «λιβάδες» (=Νομοῦς) στόν καθένα από τούς όποιους διωρίστηκεν ένας «Μουταρλίφης» (=Διοικητής).

Στό Ν. Ήρακλείου τοποθετήθηκεν ό Π-οτέβ—Πασάς, στό Ν. Ρεθύμνης ό Μουσταφά—Πασάς, στό Ν. Σφακιών ό Σάββα—Πασάς καί στόν Ν. Λασηθίου

έχουν πλεχτεί επάνω σ' αυτό.

Ακόμα και σήμερα θ' ακούσει κανένας τους πιό παληούς νά εκφέρουν καθένας τους κι' από μιάν αυθεντική γνώμη, εξηγώντας την προτίμηση αυτή του Πασα, προτίμηση που δημιούργησε φαίνεται όχι λίγο θόρυβο την εποχήν εκείνη σ' ολόκληρο τὸ Νομό.

Όλες όμως αυτές οί διαφορες γνώμες αποτελούν, τὸ δίχως ἄλλο, υποθέσεις και εικασίες ἀτομικές, βγαλμένες είτε από μιάν επιπόλαιη εξέταση τῶν γεγονότων είτε κι' από τὴ φαντασία ἀκόμη.

Ο Κ. Π. δὲν ἦταν τότες τόσο γνώριμος στο λαὸ γιὰ νά μπορεῖ ὁ τελευταῖος νά σταθμίσει ἀλάθευτα μὴ του ἐνέργεια, τόσο μάλιστα σοβαρῆ.

Ἔτσι δὲ μπορούμε νά υἱοθετήσουμε σήμερα γνώμες, συμφωνα μὲ τί ὁποῖες ἡ ἐκδηλωθεῖσα προτίμηση πρὸς τὸ Καινούριο Χωριό, ὀφείλεται εἰς ἀτομικές διαθέσεις, συμπάθειες ἢ ἀντ' πάθειες, ἢ εἰς συναισθήματα τῆς στιγμῆς τοῦ Κ. Πασα πρὸ τὴν Α. ἢ τὴ Β. κωμόπολη.

Ὁ Ἀδοσίδης και σὰν ἄνθρωπος και σὰν δημόσιος λειτουργὸς στάθηκε πάντα σ' ἓνα ἀνώτερον ἐπίπεδο και κάθε του ἐνέργεια ὑπαγορευόταν μονάχα ἀπὸ τὸ καθῆκον κι' ἀπὸ τὴ συναίσθηση τῆς ἀποστολῆς του. Κάθε του πράξη εἶχε κάποια βαθύτερη ἔννοια, ἀπέβλεπε σ' ἓναν συγκεκριμένο σκοπὸ τὸν ὁποῖον ἴσως ὁ λαὸς τὴν εποχήν ἐκείνην δὲ μπορούσε ν' ἀντιληφθεῖ.

Και στο ζήτημα λοιπὸν τῆς ἐκλογῆς τῆς «ἔδρας», ζήτημα σπουδαιότατο ἀσφαλῶς, πρέπει ν' ἀναζητήσουμε ἓναν σκοπὸ, μιὰ πρόθεση ἀνάλογης σοβαρότητας κι' ὄχι νά τὴν ἀποδώσουμε σὲ ἀτομικές διαθέσεις και συναισθήματα τῆς στιγμῆς.

Γιαυτὸ ἐρχόμαστε ν' ἀποκλίνουμε πιὸ πολὺ μὲ κάποια γνώμη, λιγώτερο γνωστὴ στοὺς πολλούς, μὰ πιὸ δικαιολογημένη ἴσως, ἀφ' οὗ μᾶς φανερώνει τὴν ὑπαρξὴ κάποιου σκοποῦ.

Ἐκανε τότες ἐντύπωση, πὼς νά διαλέξει γιὰ ἔδρα του τὴ μοναδικὴ ἴσως κωμόπολη τοῦ Νομοῦ ἡ ὁποῖα δὲν διέτεθε φρούριο.

Ἡ Γεράπετρο εἶχε τὸ φρούριό της, ὁ Ἅγιος Νικόλαος τὴ Σπίνα-Λόγκα. Τὸ Καινούργιο Χωριὸ δὲν εἶχεν οὔτε κἂν ἓνα στρατώνα!

Σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν προτίμηση πρέπει-κατὰ τὴν πιὸ πάνω γνώμη-ν' ἀναζητήσουμε τὸ «σκοπὸ» τοῦ Κ. Πασα.

Ἦξερεν ἐκεῖνος καλά πὼς μὲ κανέναν τρόπο δὲν θὰ μπορούσε νά παγιώσει τὴν ἡσυχία και τὴ γαλήνη στο Νομὸ του, ὅσο οἱ διαφοροὶ ἰσχυρότατοι Τοῦρκοὶ παράγοντες ἦσαν ἀσύδοτοι σχεδὸν ν' ἀσκοῦν κάθε πίεση και νά διαπράττουν κάθε εἶδους αὐθαιρεσία εἰς βάρος τῶν Χριστιανῶν.

Κι' ἤξερε ἀκόμη ὅτι τὴν ἀσυδοσία τούτη και τὴ θρᾶσύτητα τοὺς ἐξασφάλιζε μονάχα ἡ πρόθυμη προστασία τῶν ἐνόπλων δυνάμεων και ἡ ἀσφάλεια που εὔρισκαν μέσα στά φρούρια ὑστερ' ἀπὸ κάθε ἐπαναστατικὴ ἐξέγερση.

Αὐτὴ τὴν ἀσφάλεια που ὑπέθαλπε τὴν ἀσυδοσία και ὑπονόμευε τὴν ἡσυχία τοῦ τόπου, θέλησεν ὁ Κ. Π. νά ἐξασθενήσει, συγκεντρώνοντας τὴν ἔνοπλο δύναμη σ' ἓνα μέρος ἀνοχύρωτο, ὅπου ὑποχρεωτικά τόσοσ ὁ στρατὸς ὅσο κι' οἱ προστατευόμενοι του παράγοντες δὲ μπορούσε παρὰ νά ἦσαν συκρατημένοι και κάπως συνετώτεροι στίς σχέσεις τους μὲ τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο, ἀπὸ τὸ φόβο ἀντεκδικήσεων ἐκ μέρους τοῦ τελευταίου.

Θὰ ποῦν ἴσως μερικοὶ πὼς τὸ σχέδιο τοῦτο τοῦ ἐκπρόσωπου τῆς Τουρκικῆς Κυβέρνησης ἰσοδυναμοῦσε, λίγο πολὺ, μὲ μιὰ κάποια προδοσία εἰς βάρος τοῦ Ὁθωμανικοῦ στοιχείου και τοῦ κυβερνητικοῦ στρατοῦ.

Κάθε ἄλλο. Ο Κ. Π. ἤξερεν ἀκόμη πὼς οὔτε ὁ Τουρκικὸς στρατὸς οὔτε ὁ Τουρκικὸς πληθυσμὸς διέτρεχαν τὸν κύνδυνον νά ὑποστοῦν ἐπίθεση ἀπὸ μέρους

τῶν χριστιανῶν ἂν δὲν τοὺς ἐξηρέθιζε μὲ τίς αὐθαιρεσίες καὶ τίς πιέσεις τῶν.

Τὸ σχέδιον ὅμως τοῦτο ἔφερον ἀκόμη κι' ἓνα ἄλλο ἀποτέλεσμα γενικότερου ἐνδιαφέροντος, ἀποτέλεσμα ποῦ οὔτε ἐπεδίωκε, οὔτε κἂν ἴσως ἐμάντευε ἀρχικὰ ὁ Κ. Π. καὶ τὸ ὁποῖο βλέπουμε ἀπὸ τὰ κατοπινὰ γεγονότα.

Πολλές φορές δηλ. οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ἑρακλείου καὶ ἄλλων περιφρουρημένων πόλεων, ἐκλείουσιν τοὺς χριστιανοὺς μέσα στὰ φρούρια καὶ τοὺς ἀπειλοῦσαν μὲ σφαγές. Στὶς περιπτώσεις τοῦτες οἱ Ἐπαναστάτες τοῦ Νομοῦ πολιορκοῦσαν καὶ κεῖνοι τοὺς ἀνοχύρωτους Τουρκικοὺς στρατῶνες καὶ μὲ τὴν ἀπειλὴ ἀντιποίνων ἔσωζαν τοὺς κινδυνεύοντας ὁμοθρήσκους τῶν.

Ἴσως νὰ κάνει πάλι κανένας τὴν παρατήρηση: Πῶς μπορούσε ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση νὰ ὑποβοηθήσει ἓνα τέτοιο σχέδιο, ἐγκρίνοντάς το, ἀφ' οὗ δημιουργήθη.

Τὸ Γυμνάσιον Νεαπόλεως. Χτίστηκε κι' αὐτὸ ἀπὸ τὸ Κ. Π. καὶ προοριζότανε γιὰ Νοσοκομεῖο.

γοῦσε μιὰ κατάσταση μειονεκτικὴ γιὰ τὸ Τουρκικὸ στοιχεῖο:

Εὐλογη βέβαια παρατήρηση. Μὴ ληομονᾶμε ὅμως ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη δὲν εἶχε λόγους νὰ ναι εὐχαριστημένη μὲ τὴ διαγωγὴ μερικῶν παραγόντων Ὀθωμανῶν στὴν Κρήτη καὶ πῶς πολλές φορές βρέθηκε στὴν ἀνάγκη νὰ λάβει σκληρὰ μέτρα ἐναντίον τους.

Ἐπειτα στὸ κεφάλαιον τοῦτο ὁ Κ. Π. πολιτεύτηκε φαίνεται μὲ μεγάλη δεξιότητα καὶ σύνεση.

Δὲν ζήτησε δηλ. ὁ ἴδιος τὴν ἐγκατάστασιν τῆς ἔδρας στὸ Κ. Χωριό, παρὰ μόνον ἀφ' οὗ οἱ διάφοροι Τοῦρκοι Μπέηδες τοῦ Ἐπάνω Μεραμβέλλου τὸ ἀξίωσαν ἐπίμονα μὲ ὑπομνήματά τους στὴ Κυβέρνηση, γιὰ τὴν προστασίαν, ὡς ἰσχυρίζονταν τῶν περιουσιῶν καὶ γενικὰ τῶν συμφερόντων τους.

Ἐτσι δὲ θὰ μπορούσε ἀργότερα νὰ τοῦ ἀποδώσουν τὴν κανηγορίαν πῶς στὴ δικὴ του πρωτοβουλία ὀφείλεται ἡ ἐγκατάστασιν τῆς ἔδρας στὸ Κ. Χωριό.

Βέβαια δὲ μπορούμε νὰ υἱοθετήσουμε ἀνεπιφύλαχτα τὴν πιὸ πάνω γνώμη, δὲ θ' ἀρνηθοῦμε ὅμως πῶς εἶναι ἡ πιὸ ἀξιοπρόσεκτη καὶ συζητήσιμη ἀπ' ἑσες ἔ-

χουν διατυπωθεί πάνω στο ζήτημα τούτο.

Ο ΚΟΣΤΗ ΠΑΣΑΣ ΣΤΟ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟ ΧΩΡΙΟ.

Ποιαν άκριβώς χρονολογίαν ήρθε κι' έγκατεστάθηκε στο Κ. Χωριό, δε μπορέσαμε να εξακριβώσουμε. Πάντως ή άφιξη του συμπίπτει, με τέλη του Γενάρη ή άρχές του Φλεβάρη.

Μόλις ήρθε ένοικήσε το άνώγειο της οικίας του Έλευθερίου Σουλιαρδάκη στο πάνω μέρος της κεντρικής Πλατείας και δίπλα άκριβώς από τα σημερινά γραφεία της «Δρήρου» τό όποιον έχρησιμοποίησε για την έγκατάσταση της οικογενείας του.

Η πρώτη δουλειά του Κ. Π. μετά από την όργάνωση των γραφείων της διοικήσεως ήταν ή ίδρυση του Μιχτού Δικαστηρίου που πρόβλεπεν ό όργανικός Νόμος. Πρώτος πρόεδρος του Δικαστηρίου τούτου διορίστηκε ό Μασλούμ Έφέντης Καρακάχης και Γραμματεύς του ό Γεώργ. Στακάκης από τη Λασιόδα.

Γιά την έγκατάσταση των δικαστηρίων νοικιάστηκε στη συνοικία «Λειβάδια» ή οικία του Κωνστ. Τσιχλή ή Σπίθα, (1) και για τα γραφεία της Διοικήσεως ή οικία Χ' Ίωάν. Σερέπετζη παρά την Ευαγγελίστρια. (2) Άργότερα τα τελευταία τούτα μετεφέρθησαν στην «Καινούργια γειτονιά» στην οικία του Δημητρίου Λυράκη (3) και παρέμειναν εκεί ως που χτίστηκε τό Δικαστικό μέγαρο στο όποιον έστεγάσθησαν όλες οι κρατικές ύπηρεσίες.

Γιά φυλακές χρησιμοποιήθηκε ή οικία του Χ' Έμμ. Σερέπετζη (4) στη συνοικία Άγ. Δημητρίου.

Άγνωστο για ποιους λόγους - ίσως ύγείας - ό Κ. Π. ύστερ' από παραμονή 2—3 μηνών στο Καινούργιο Χωριό μετέφερε την κατοικία του στη Μονή Κρεμαστών (5), όπου έχτισεν έπίτηδες ιδιαίτερα διαμερίσματα για την οικογένειά του, ως που χτίστηκε τό «Σεραγάκι» (6) κι' έγκατεστάθηκε όριστικά σ' αυτό.

Η στέγαση των πιο πάνω ύπηρεσιών συντελέστηκε μέσα σε λίγες βδομάδες. Άμέσως ή Κρατική μηχανή άρχισε να δουλεύει, με την άυτοπρόσωπη έπίβλεψη του Διοικητή, σχεδόν άπρόσκοπτα παρ' όλες τις δυσχέρειες που είχε ν' αντιμετωπίσει ύστερ' από τό ξεχαρβάλωμα που παρούσάζεν ή Διοίκηση κι' ή Δικαιοσύνη ως την εποχήν εκείνη.

Κι' άμέσως άρχίζει ή έφαρμογή του πλούσιου και τόσο δημιουργικού προγράμματος τό όποιον είχεν έκπονήσει προσωπικώς ό τέως σύμβουλος του Πρωθυπουργού της Τουρκίας.

(1) Σώζεται και σήμεραν ιδιοκτησία του εγγόνου του Κωνστ. Σπίθα.

(4) Σώζεται ακόμη και σήμεραν άπέναντι άκριβώς στο σπίτι του δικηγόρου Μ. Σεργάκη χωρίς καμιά σχεδόν μεταρύθμιση, και άνήκει στους κληρονόμους του.

(3) Διατηρείται με μικρές μονάχα μεταρρυθμίσεις στο έσωτερικό και άνήκει από κληρονομιά στην Κα Σοφία Παπουτσάκη τό γένος Κωνσταντινίδη.

(2) Διατηρείται όπως ήταν τότες, δίπλα από τό όδοντοίατρείο Έμμ. Άλεξάκη.

(5) Μιά πολύ γραφική μονή που σώζεται μέχρι σήμερα σ' άρκετά καλή κατάσταση Νοτιοδυτικά και εις άπόσταση 30' λεπτών από τη Νεάπολη.

(6) Σεραγάκι = Άντίθετα προς τό μεγάλο σεράγιο, τό Δικαστικό δηλ. και Διοικητικό μέγαρο που χτίστηκε άργότερα. Στο Σεραγάκι στεγάζεται σήμερα τό Όρφανοτροφείο Λασηθίου.

Ὁ Κ. Π., ὅπως εἶπαμε καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ σημειώματος τούτου, προβλέποντας σύντομη τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Κρήτης, θέλησε, τὸ διάστημα πρὶν θά μεσολαβοῦσε ὡς τὴν ἐποχὴν ἐκείνη, νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ—τούλάχιστο στὸν τομέα τῆς ἀρμοδιότητάς του— ὄχι μοναχὰ γιὰ τὴν ἐπούλωση τῶν πληγῶν πρὶν εἶχαν ἀνοίξει οἱ μακρόχρονοι ἀγῶνες, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ θέσῃ τὰ θεμέλια μιᾶς καινούργιας Κοινωνικῆς ζωῆς καὶ γιὰ νὰ ρίξει τὸν πρῶτο σπόρο ἑνὸς πολιτισμοῦ τὸν ὅποιον φανταζόταν ἀνάλογο μὲ τὸν πάλαιον ἐκείνον Κρητικὸ πολιτισμὸ καὶ ἄξιο τῆς μακρᾶς ἱστορίας τοῦ βασανισμένου νησιοῦ.

Γιαυτό καὶ δὲν ἀφήκε καμμιάν ἐκδήλωσιν τῆς Κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τοῦ τόπου τὴν ὁποίαν νὰ μὴν τονώσῃ καὶ ἐνισχύσῃ καὶ νὰ μὴν τῆς δώρῃ καινούργια κατεύθυνση, καινούργια πνοή.

Ἰδρυσε καὶ ὠργάνωσε Σχολεῖα, πρὶν λειτουργοῦσαν ὑπὸ τὴν ἄμεση καὶ αὐτοπρόσωπη ἐποπτεία του, ἐνίσχυσε μὲ κάθε τρόπο τοὺς καλοὺς μὰ ἀποροὺς μαθητῆς, παρακαλουθοῦσεν ὁ ἴδιος συχνότατα τὶς παραδόσεις, ἔδιδεν ὁδηγίους καὶ συμβουλές, ἀντιλαμβάνοταν καὶ συμπλήρωνε τὶς ἑλλείψεις πρὶν ἦταν φυσικὸ νὰ παρουσιάζωνται στὴν κανονικὴ λειτουργία τους.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς γεροντοτέρους θυμοῦνται ἀκόμη καὶ σήμερον καὶ διηγούνται μὲ συγκίνηση καὶ ἐνθουσιασμό μαζὺ, μὲ πόσο ἐνδιαφέρον ὁ Πασᾶς, καθισμένος διπλὰ στὴν ἔδρα τοῦ δασκάλου, ἄκουε μὲ προσοχὴ τὴν ἐξέτασιν τῶν μικρῶν μαθητῶν καὶ τὰς παραδόσεις τῶν δασκάλων καὶ πόσο ἡ εὐχαρίστησις καὶ ἱκανοποίησις φαινόταν ζωγραφισμένη στὸ πρόσωπὸ του σὰν διεπίστωνε κάποιαν ἱκανοποιητικὴν ἐξέλιξιν στὴν πρόσοδόν τους.

Δάσκαλος καὶ ὁ ἴδιος κάποτε—εἶδαμε πῶς εἶχεν ἐκδώσει καὶ δικὴ του γραμματικὴ— νοιώθοντας δὲ ἀνέκαθεν ἀληθινὸν ἔρωτα στὰ γράμματα καὶ στὶς ἐπιστήμες, ἦταν πολὺ φυσικὸ τὶς πρῶτες φροντίδες του ν' ἀφιερῶσιν στὴν παιδείαν καὶ στὴ μόρφωσιν τῶν νεαρῶν Κρητικῶν ἰστών.

Καὶ ἄλλο πρὶν ἀπασχόλησε σοβαρὰ τὸ νέο Διοικητὴ εὐθύς μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν του, ἦταν ἡ εὐπρόσωπη καὶ ἀξιόπρεπτη ἐμφάνισιν τῶν διαφόρων Κρατικῶν ὑπηρεσιῶν. Ὅπως εἶδαμε ἡ Διοίκησις καὶ ἡ Δικαιοσύνη στεγαστήκαν ἐντελῶς πρόχειρα σὲ πεπαλαιωμένα καὶ ἀκατάλληλα οἰκήματα καὶ οἱ φυλακῆς, ἀληθινὰ μπουτρούμα καὶ χωρὶς καμμιά σχεδὸν ἀσφάλεια δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ παραμείνουν γιὰ πολὺν καιρὸ στὸ ἴδιον μέρος.

Ἀγοράζει λοιπὸν ἀπὸ τῆς Μοναστηριακῆς Ἐπιτροπείας οἰκόπεδα στὴν ἄκρην καὶ πρὸς τ' ἀνατολικά τῆς Κωμόπολης καὶ ἀρχίζει ἀμέσως ἡ ἀνέγερσις τοῦ Δικαστικοῦ μεγάρου, ἑνὸς πολὺ μεγάλου γιὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἰκοδομήματος, τὸ σχέδιον τοῦ ὁποίου προέβλεπε δύο ὀρόφους, ἀπὸ δέκαοχτὼ περίπου εὐρύχωρες αἰθουσες ὁ καθένας καὶ μὲ εὐρύτατους διαδρόμους σὲ σχῆμα σταυροῦ.

Ταυτόχρονα σχεδὸν μὲ τὸ δικαστικὸν μεγάρον, ἀρχίζει καὶ ἡ ἀνέγερσις τῶν φυλακῶν, δίπλα ἀπὸ τὸ πρῶτον, πάνω σὲ σχέδιον πρὶν ἐξεπονήθη στὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸ ὅποιον ἐξασφάλιζεν ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀσφάλειαν, ἀνεση στοὺς φυλακισμένους ἀφθονο φῶς καὶ ἀέρα.

Γιὰ τὴν ἐποχὴν τους καὶ οἱ φυλακῆς τοῦτες ἦσαν ἕνα χτίριον συγχρονισμένον, ἀφ' οὗ καὶ σήμερον ἀκόμη μὲ μερικὲς ἐπιδιορθώσεις χρησιμοποιεῖται γιὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν.

Λίγο ἄργότερα ἀρχίζει ἡ ἀνέγερσις τοῦ Διοικητηρίου (Σεραγάκι) τὸ ὅποιον

προωριζόταν για τη στέγαση τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς Διοίκησης καὶ γιὰ κατοικία τῆς οἰκογενείας του.

Μπροστὰ ἀπὸ τὰ δυὸ χτίρια (Δικαστηρίων καὶ Διοικητηρίου) ἀφήκε μιὰν ἀρκετὰ μεγάλη ἔκταση γιὰ δενδρόκηπους κί' ἀνθόκηπους.

Πολὺ ἀπὸ τὴν ἀποπεράτωση τῶν πῶ πάνω οἰκοδομῶν, ἀρχίζει ἡ ἀνέγερση τοῦ μεγάλου Στρατῶνα σὲ οἰκόπεδο ἐπίσης τῆς Μοναστηριακῆς ἐπιτροπῆς, στὴ θέση τοῦ παλαιοῦ νεκροταφείου τὸ ὁποῖον ὁ Κ. Π. μετέφερε μακρύτερα, ἐκεῖ πού βρίσκεται καὶ σήμερον. Καὶ τὸ χτίριο τοῦτο τόσον ἀπὸ ἀποψηφν ἀρχιτεκτονικῆς ὅσο καὶ τοποθεσίας, ἀποτελοῦσε ἕνα ἄρτιο συγκρότημα, ἀπόλυτα ἑναρμονισμένο

πρὸς τὸν προορισμὸ του. Βρισκόταν στὸ πῶ ἐπίκαιρο σημεῖο τῆς κωμόπολης σ' ἀπόσταση ἑκανοντάδων μέτρων ἀπὸ τὰ πῶ ἀκρημιά πρὸς τὸ Β. μέρος σπῖτια τῆς καὶ μπροστὰ του ἀπλωνόταν τὸ πεδίο ἀσκήσεων σ' ἔχταση ἀρκετῶν στρεμμάτων.

Ἀκόμα καὶ σήμερον πού χωρὶς στέγες καὶ πορτοπαράθυρα ὀρθώνει τὴ μέγ αλόπρη πη σιλουέτα του μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἐπιβλητικὸ φόντο τοῦ «Ἀφέντη Σταυροῦ»(1), ἐγκαταλελεὶ μένο κί' ἔρημο, μέ τις πολεμιστρες του ὀλοτριγυρα στὸ κρηπίδωμα τῆς

στέγης, φαντάζει σὰν ἕνα παλῆο παραμυθένιο κάστρο, πού δὲ μπορεῖ νά μὴν τὸ προσέξει ὁ κάθε ἐπισκέφτης. (2)

«ΤΟ ΣΑΝΤΡΙΒΑΝΙ» Ἐνα ἀπὸ τὰ ἐξωραϊστικὰ ἔργα τοῦ Κ. Π. στὴ Νεάπολη. (Σκίτσο τοῦ συνεργάτου μας κ. Κ. Λογαριασάκη φτιαγμένο σύμφωνα μέ τις ἀφηγήσεις ἐκείνων πού τὸ θυμόντουσαν πρὶν καταδαφισθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀγέλο.

1) «Ἀφέντης σταυρός»—Βουνὸ στὰ βορεινὰ τῆς Νεάπολης μέ ἕνα ἐκκλησιδάκι στὴν κορυφή πού ἑορτάζει στὶς 14 τοῦ Σεπτέμβρη.

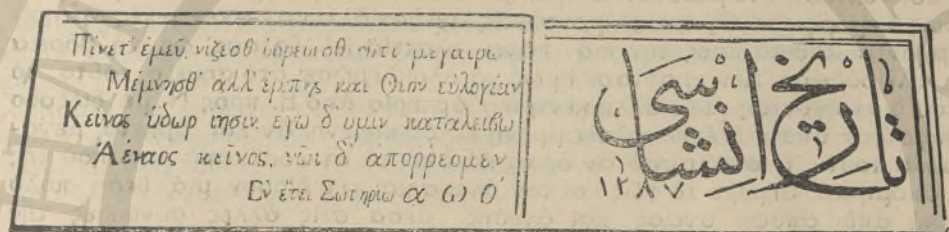
2) Τὸ χτίριο τοῦτο πού ἀποδίδεται θαυμάσια σ' ἕνα σκίτσο τοῦ συνεργάτη μας Κώστα Λογαριασάκη, δημοσιευμένο στὸ περασμένο φύλλο, κήκε στὶς τελευταῖες ἐπαναστάσεις κ' ἀπὸ τότες ἔμεινε ἐγκαταλελειμμένο παρ' ὅτι οἱ τοῖχοι του βρίσκονται ἀκόμη καὶ σήμερον

Γιὰ τὸ χτίσιμο τῶν χιτριῶν τούτων ἔφεραν ἐπίτηδες ξένους τεχνήτες. Οἱ χτιστάδες ἦσαν Κάρπαθιώτες— οἱ πῶς φημισμένοι μαστόροι τῆς ἐποχῆς—οἱ ξυλουργοὶ Ἴταλοι καὶ οἱ σιδεράδες Τούρκοι ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο.

Ἡ ἀποπεράτωση τῶν χιτριῶν τούτων χρειάστηκε τρία χρόνια περίπου ἐντατικῆς ἐργασίας. Ἐννοεῖται πὼς δὲν περίμενε ν' ἀποπερατωθεῖ ὁλόκληρο τὸ ἔργο κάθε φορὰ γιὰ νὰ τὸ χρησιμοποιήσει. Ἐτοιμαζόταν μιὰ πτέρυγα ἢ ἓνα τμήμα, εὐθὺς ἐγκαθιστοῦσε σ' αὐτὸ κάποια ὑπηρεσία.

Δυστυχῶς δὲν πρόφτασε νὰ προσθέσει καὶ τὸν δεύτερον ὄροφον στὸ μέγαρο τῶν Δικαστηριῶν. Εἶχαν ἀρχίσει οἱ σχετικὲς προετοιμασίαι, ὅταν ἐγκατέλειψε τὴ Νεάπολη. Μάλιστα ἡ κεντρικὴ πόρτα τοῦ ἀνωγείου εἶχεν ἐτοιμαστεῖ ἀπὸ ἐκλεκτὴ πελεκημένη πέτρα καὶ ἦταν ἔτοιμη.

Χτιζόταν τότε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Νοσοκομεῖο, ἓνα οἶκημα σὲ σχῆμα Π μὲ δέκα τόσες αἴθουσες μὲ θαυμάσιο προσανατολισμὸ στὸ ἰότιο μέρος τῆς Κωμόπολης. Στὴν πεποίθησιν πᾶς πὼς ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Κ.Π. ὁ δεύτερος ὄροφος τοῦ Δικαστ. μεγάρου δὲν θὰ χτιζόταν πιά, μετέφεραν τὴν πόρτα μὲ τὶς πελεκη-

Ἐπιγραφή πού εἶχε τοποθετηθεῖ στὴν πρόσοψη τοῦ σαντριβανιοῦ κα' ἡ ὁποία βρίσκεται καὶ τώρα ἐντειχιωμένη στὴ βρῦση τῆς Πλατείας.

μένες πέτρες καὶ τὴν τοποθέτησαν ἐξώπορτα τοῦ νέου χιτριῶ.

Καὶ τὸ νέο ὄμως οἶκημα δὲν χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὸ σκοπὸ πού ἀρχικὰ εἶχε προοριστεῖ. Κάθε ἔργο καὶ κάθε προσπάθεια σταμάτησαν στὸ σημεῖο πού τ' ἀφῆκε ὁ Κ. Π.

Ἀργότερα ἀντὶ γιὰ Νοσοκομεῖο, ἔγινε Σχολεῖο καὶ σήμερο τὸ οἶκημα αὐτὸ στεγάζει τὸ Γυμνάσιο Νεαπόλεως. (1)

Μὲ τὰ δημόσια τοῦτο χτίρια, πού γίνηκαν μόλις σὲ μιὰ τετραετία, τὸ μέχρι τότε Καινούργιο—Χωριὸ πῆρε μιὰ καινούργιαν ὄψη συγχρονισμένης κωμόπολης. Κι' ὁ Κ. Π. φιλοδοξώντας φαίνεται νὰ τοῦ δώσει μεγαλύτερη ἐξέλιξη καὶ ὀνειροπολώντας ἴσως νὰ τὸ μεταβάλλει σὲ μιὰ μικρὴ ὄμορφη πολιτεοῦλα, τοῦ ἀντικατέστησε τὸ πενιχρὸ κι' ἀσήμαντο ὄνομα μὲ τὸ ἀληθινὰ δυσανάλογο γιὰ τὴν τότε ἔκτασιν καὶ τὸν πληθυσμὸ τοῦ ὄνομα, **Νεάπολις**. Γιὰ νὰ ἐπιβάλλει μάλιστα τὸ καινούργιο τοῦτο ὄνομα ἐξέδωκε αὐστηρὲς διαταγὰς καὶ ἀπαγόρευσε μὲ αὐστηρὲς ποινὲς τὴν χρησιμοποίησιν τῆς παλαιᾶς τοῦ ὀνομασίας ὄχι μόνον στὰ διάφορα δημόσια ἔγγραφα μὰ καὶ στὶς ἰδιωτικὰς ἀκόμη συζητήσεις.

σὲ ἄριστη κατάστασιν. Τελευταῖα μόνον ἐπιδιορθώθηκε μὲ δαπάναις τῆς Κοινότητος τὸ κέντρο τοῦ καὶ στεγάσθηκε ἡ Ε. Ο. Ν. Νεαπόλεως. Τὸ πεδῖον ἀσκήσεων μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Τουριστ. ὀμίλου, τῶν Προσκόπων καὶ τῆς Φιλοδασικῆς Ἐπιτροπῆς μετετράπη εἰς ἄλλοις εἰς τὸ ὁποῖον ἔχουν φυτευθεῖ ἄνω ἀπὸ 1000 δένδρα.

1) Βλέπε στὸ περασμένο φύλλο σελ. 781 φωτογραφία τῆς πρόσοψης τοῦ οἰκήματος τούτου, στὴν ὁποία διακρίνεται καθαρὰ καὶ ἡ ἐξώπορτα πού προοριζόταν γιὰ τὸν ἄνω ὄροφον τοῦ δικαστ. Μεγάρου.

Ἔτσι ὄχι μόνο ὁ δημιουργὸς μὰ κι' ὁ ἀνάδοχος τῆς μικρῆς μας κωμόπολης πρέπει νὰ θεωρεῖται ὁ Κωστή—Πασάς.

Σχεδὸν ταυτόχρονα μὲ τὴν ἀνοικοδόμησι τῶν δημοσίων καὶ κοινοφελῶν χιτριῶν, ἄρχισε νὰ θέτει σ' ἐφαρμογὴ κι' ἕνα πλῆρες σχέδιο ὁδοποιίας τόσο μέσα στὴν πόλη ὅσο καὶ στὰ περὶχωρα.

Ἡ Νεάπολις δὲ θάμποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ οὔτε σὰν ἕνα συγχρονισμένο χωριὸ, μὲ τὰ στενὰ καλντιριμένα σοκάκια καὶ τὰ μονοπάτια ποῦ ὠδηλοῦσαν στὰ γειτονικά χωριά. Χρειαζόταν μιὰ καλὴ ρυμοτομία στό ἐσωτερικὸ καὶ μιὰ διάνοιξη καινούργιων βατῶν δρόμων πρὸς ὅλα τὰ σημεῖα καὶ κατὰ πρῶτο λόγο πρὸς τὸ Ἡράκλειο μὲ τὸ ὁποῖον βρισκόταν ὀλοκλήρως ὁ Νομὸς σὲ διαρκῆ ἐπικοινωνία.

Ἐκτὸς λοιπὸν ἀπὸ τὸν ἐκτεταμένο χωρὸ ποῦ ἀφῆκε μπροστὰ ἀπὸ τὸ Διοικητήριον, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ διαμορφωθεῖ σὲ πᾶρκοκαὶ ἀθήκηπο, ἀφῆκε ἕνα μεγάλο συγχρόνως κεντρικὸν τμήμα γιὰ κεντρικὴ πλατεία. Ἀπὸ τὴν ἕκταση τῆς πλατείας τούτης ποῦ ἀκόμη καὶ σήμερι, εἶναι δυσανάλογη πρὸς τὶς ἀνάγκες τῆς Νεάπολης, φαντάζεται κανένας ποῖα ἕκταση ὄνειρευόταν κι' ἤλπιζε νὰ δώσει στὴν ἔδρα τοῦ Νομοῦ μας. Συγχρόνως διεμόρφωσε τὶς τρεῖς—μοναδικές σχεδὸν ἄλλωστε—κεντρικὲς ἀρτηρίες ποῦ ἔρχονται κάθετα πρὸς τὴν πρὸ πάνω πλατεία κι' ἔφτασε ὡς τὴ βόρεια συνοικία «Λειβάδεια». Δὲν προφτάσε ἔμωσ νὰ ὀλοκληρώσει στὸ σημεῖο τοῦτο τὸ σχέδιον τοῦ διανοίγοντας μιὰν ἄλλη κεντρικὴ ἀρτηρία ἀπὸ Β, πρὸς Ν. μὲ διέξοδο στὴν «Πηγὰῖδα» ὅποτε ἡ ἐγκαταλελειμμένη κι' ἀδικημένη, ἂν καὶ ἀρκετὰ μεγάλη, συνοικία τούτη, θ' ἀπαλασσόταν ὀριστικὰ ἀπὸ τὰ στενοσόκακά της, ποῦ τῆς στεροῦν ἀκόμη καὶ σήμερο τὸ φῶς καὶ τὸν ἀγέρα καὶ τῆς διδουν μιὰ θέση πολὺ μειονεχτικὴ ἀπὸ ἄποψη ὑγείας καὶ ἄνεσης, μέσα στὶς ἄλλες συνοικίες τῆς Νεάπολης.

Διάνοιξε καὶ διεμόρφωσε τὴν ἀφετηρία τῆς κεντρικῆς πρὸς Ἡράκλειο ἀρτηρίας Κάτω δρόμος) μεχρι τοῦ χωριοῦ Λατσίδα καὶ πέραν, περὶ τὰ 4 περίπου χιλιόμετρα, καθὼς καὶ τὸν ἄλλο δρόμο μεχρι Κρεμαστῶν. Κι' οἱ δύο τοῦτοι δρόμοι δὲν ἦσαν ἀπλῶς βατοὶ ἀλλὰ ἴσιοι καὶ πλατιοὶ ὅπως ἦσαν προσφέρονταν θαυμάσια γιὰ ἀστυνομικὴν μὲ ἀμάξια. Μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας πὼς τὰ τμήματα τοῦτα ἀποτελοῦν τοὺς πρῶτους δρόμους τοῦ Νομοῦ ὀλοκλήρου στοὺς ὁποίους ἐκύλισεν ὁ τροχὸς, ἕνας δίχως ἄλλο, ἀπὸ τοὺς φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Σκόπευε νὰ συνεχίσει καὶ τὴν ἀρτηρία (ἐπάνω ἀγορᾶς) ποῦ σταματᾷ μπροστὰ στὸ σημερινὸ κατάστημα τοῦ Ἐμμ. Περουλιοῦ, κόβοντας ὅλα τὰ ἐνδιάμεσα σπίτια μεχρι στὴν Ἁγία Ἄννα (συν. Πετρίτη) καὶ νὰ τὸν εὐθυγραμμίσει μεχρι τὸ προαστεῖον Βουλισμένη. Δυστυχῶς καὶ τὸ σχέδιον τοῦτο ἔμεινε ἀπραγματοποίητο μὲ τὴν ἀναχώρησίν του.

Καταλαβαίνει κανένας πὼς ἂν τέτοιας μικρᾶς ἐκτάσεως τεχνικὰ καὶ ἐξωραϊστικὰ ἔργα, μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν στὴν ἐποχὴ μας ἀνάξια λόγου, γιὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦσαν πραγματικοὶ ἄθλοι. Ἀρκεῖ ἄλλωστε νὰ σκεφτεῖ κανένας πὼς μόλις ὕστερ' ἀπὸ ἐξήντα ὀλοκλήρως χρόνια ὀποκαταστάθηκε ὀμαξιτὴ συκοινωνία μὲ τὸ Ἡράκλειο.

Ἀκόμη ἔδωκε σπουδαία σημασία ὁ Κ. Π. στὴν ὕδρευση τῆς κωμόπολης.

Ἀπαλοτρίωσε τὸ πρὸ πάνω ἀπὸ τὸ «Βρυσαλάκι» πηγὰδι τοῦ Ξανθοῦ, τὸ ὁποῖον τοῦ ὁποῖου τὸ νερὸ σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τῶν ἐιδικῶν, μποροῦσε νὰ ἐπαρκέσει γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν κατοίκων.

Κατεσκεύασε ἕνα μεγάλο ὀχετὸ καὶ κατέβασε τὸ νερὸ στὸ «Βρυσαλάκι» τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος κατεσκεύασεν ἐπίσης.

Ἀπὸ κεῖ ξεκινούσαν ἄλλοι ὀχετοὶ καὶ διακλιδιζαν τὸ νερὸ στὸ Σεραγάκι, στὴν Ἐπισκοπὴ καὶ στὸ Σαντριβάνι.

Τὸ τελευταῖο τοῦτο, ἀληθινὸ κομψοτέχνημα μὲ ἕξη κρουνοὺς κι' ἀνάλογες γοῦρνες, (1) ὁποτελοῦσε μαζὺ κι' ἓνα ἐξωραϊστικὸ ἔργο τῆς μεγάλης πλατείας στὸ ἐπάνω μέρος τῆς ὁποίας βρισκόταν.

Στὴν πρόσοψι εἶχαν τοποθετηθεῖ δυὸ σκαλιστὲς ἐπιγραφές πού, ὅπως λένε, κατασκευάστηκαν ἐπίτηδες στὴν Κωνσταντινούπολη.

Δίπλα καὶ σὲ μικρὴν ἀπόσταση, κατεσκευάσε μιὰ πησὶνα στὴν ὁποία διατηρόνταν γιὰ πολλὰ χρόνια πάπιες.

Στὰ 1870 κατασκευάσεν ἀκόμη καὶ τὴ βρύση στὴ συνοικία Ἁγίου Δημητρίου ἢ ὁποία τόσο ἐξυπηρετεῖ καὶ σήμερον τὶς ἀνάγκες τῶν κατοίκων τῆς συνοικίας τούτης.

Γιὰ τὸν ἐξωραϊσμὸ τῆς κεντρικῆς πλατείας καὶ τῶν καινούργιων δρόμων πού διάνοιξε, ἔφερεν, ἄγνωστους ὡς τότε στὴν Κρήτη, εὐκάλυπτους, ἀπομηνάρια ἢ ἀπογεννήματα τῶν ὁποίων εἶναι οἱ ἀρκετοὶ τέτοιοι πού διατηροῦνται ἀκόμη στὴν Πλατεία καὶ στὸν Κοινοτικὸ Κῆπο.

Φύτεψεν ἐπίσης Πλατάνια—ὄλα κεῖνα πού σώζονται ἀκόμη—καὶ ἄλλα δένδρα γιὰ τὴ συντήρησι τῶν ὁποίων ἔφερεν ἐξεπίτηδες ἀπὸ τὴν Πόλη ἓναν εἰδικευμένον ἀράπη.

Παράλληλα πρὸς τὰ καλλωπιστικά, νὰ ποῦμε, δένδρα ἐνδιαφέρθηκε ζωηρότατα καὶ γιὰ τὰ καρποφόρα. Ἔφερε «μάτια» ἐλήας, πολὺ καλοῦ εἴδους, καθὼς καὶ «πολίτικης» ἀχλαδιᾶς καὶ τὰ μοίρασε δωρεάν σ' ὅσους ἤθελαν νὰ ἐμβολιάσουν ἄγρια ἢ νὰ ἐξευγενίσουν ἡμερα δένδρα.

Με ξεχωριστὸ ἐδιαφέρον ἀσχολήθηκε στὴν καταστολὴ τῆς ζωοκλοπῆς, τῆς φοβερῆς αὐτῆς μαστιγᾶς τῶν ὄρεινῶν ἰδίως περιφερειῶν, στὴν ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας καὶ στὴ διώξη τῆς τοκογλυφίας πού τὰ χρόνια ἐκεῖνα ὑπῆρξε μιὰ ἀληθινὴ κοινωνικὴ πληγὴ.

Αὐτὰ περίπου σὲ γενικὲς ἀδρές γραμμὲς εἶναι τὰ ἔργα, τὰ μέτρα καὶ οἱ προσπάθειες τοῦ Κ. Π. τὰ σχετικὰ μὲ τὴν πρόθεσιν του νὰ δώσει μιὰ καινούργια πνοὴ πρυόδου καὶ πολιτισμοῦ στὸ Νομὸ Λασηθίου. Κι ἀπ' αὐτὰ, ὅσο κι' ἂν ἀποτελοῦν μιὰ σκιαγραφία μόνο τῆς δράσεως του, μπορεῖ ὁ καθένας νὰ βγάλει συμπεράσματα στὸ πῶς ἐχρησιμοποίησεν ὁ ὑπέροχος τοῦτος ἄνθρωπος τὰ τέσσερα χρόνια τῆς παραμονῆς του σὸν τόπο μας.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἀκόμη πῶς ὄλα κεῖνα πού ἐπετέλεσε στὸ διάστημα αὐτὸ, δίκαια μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σάν ἓνας μεγάλος ἄθλος, ὅταν σκεφτοῦμε τὶς δυσκολίες, τὰ ἐμπόδια καὶ τὶς ἀντιδράσεις τὶς ὁποῖες δημιούργησαν στὸ ἔργο του καὶ ἄλλοι πολλοὶ παράγοντες, πρὸ πάντων ὅμως τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς.

Ἐτικὰ ἐμπόδια, εἶναι ἐξακριβωμένον πῶς δὲν εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει. Ὅπως λέγεται μάλιστα ἤλθεν ἐφωδιασμένος ἀπὸ τὸ Μ. βεζύρη Ἀαλλῆ-Πασᾶ μὲ «Τεστὶρ μουκερίμ» (ἐξουσιοδότηση ἐν λευκῷ) ἢ ὁποία τοῦ παρεῖχε τὴν εὐχέρεια νὰ παίρνει ὅποια μέτρα ἐνόμιζε σκόπιμα καὶ νὰ προβαίνει σ' ὁποιαδήποτε δαπάνη ἀπὸ τὸ δημόσιο Ταμεῖο, χωρὶς προηγούμενη ἔγκριση, ἢ ὁποία ὅμως τοῦ διδόταν ἐκ τῶν ὑστέρων πάντοτε.

Ἐπάρχει ἀκόμη ἡ χαρακτηριστικὴ πληροφορία τὴν ὁποῖαν ὡς τόσο δὲν μπορέσα-

(1) Βλέπε σκίτσον κ. Κωνστ. Λογχοστατάκι στὸ περρασμένον φύλλον σελ. 820

με νά εξακριβώσουμε πώς μιά τέτοια δαπάνη 100.000 γροσίων, τήν ὁποία δέν πρόφτασε ὁ Ἄσπλης, λόγω ἀντικαταστάσεώς του ἀπό τήν πρωθυπουργία, νά νομιμοποιήσει, καταλογίστηκε εἰς βάρος του καί φερόταν στό βιβλίο τοῦ Ταμείου ὡς προσωπικό χρέος τοῦ Κ. Π. μέχρι τά 1902. (1)

Εἶναι λοιπόν ἐξακριβωμένο, ὅπως εἶπαμε, πώς στό ἀναδημιουργικό του ἔργο ἐμπόδια ὑλικά δέν συνάντησε. Ἀντιμετώπισεν ὅμως ἕνα σωρὸ προλήψεις τοῦ λαοῦ, πάλαιψε πολὺ μέ τήν ἀμάθειά του καί μέ τή δυσπιστία πού ἐννοιωθε πρὸς κάθε καινοτομία. Συγκεκριμένα συνάντησε σοβαρά ἐμπόδια καί ἀντιμετώπισε ζωηρὴν ἀντίδραση στό ζήτημα τῆς ῥυμοτομίας.

Κανέννας σχεδὸν δέ δεχόταν ἀδιαμαρτύρητα νά τοῦ κόψουν τὸ σπίτι ἢ τὸ χωράφι του γιὰ νά «περάσουν» οἱ καινούργοι ἴσοι δρόμοι.

Εἶναι ἀρκετὰ χαρακτηριστικὴ μιά στιχομουθία μεταξύ Κ. Π. καί κάποιου ἰδιοχτήτη ἑνὸς μικροῦ σπιτιοῦ, τοῦ Μιχαήλ Διαλυνᾶ ἢ Τσολῆ στῆ συνοικία «Τρεῖς Ἱεράρχες» ὅταν διαμορφωνόταν ὁ δρόμος ἀπὸ Πλατεία πρὸς Λειβάδια (2).

Ὁ Κ. Π. ἐπειδὴ ἐγνώριζε τὴν ἄρνηση καί τὴν ἀντίδραση τῶν ἰδιοκτητῶν νά ὑποβληθοῦν καί στὴν πιὸ μικρὴν ὑλικὴ θυσία, παρακολουθοῦσεν ὁ ἴδιος τίς μικροκατεδαφίσεις πού ἐπεβάλλονταν κι' ἐξηγοῦσε στοὺς ζημιουμένους τίς ὠφέλειες πού θά εἶχαν κι' οἱ ἴδιοι μέ τὴ διάνοιξη καινούργιων συγχρονισμένων δρόμων.

Ὁ πιὸ πάνω ὅμως Μιχ. Διαλυνᾶς, γέρον ἐβδομήντα τόσων χρόνων, μέ κανένα τρόπο δέν ἐπέτρεπε στοὺς σκαπανεῖς τοῦ συνεργείου νά θίξουν τὸ σπίτι του πού θά μίκραινε μέ τὸ δρόμο κατὰ 1-2 μέτρα.

Ὁ Κ. Π. μέ τὸ πάντα ἀγαθὸ καί μειλίχιο ὕφος του, τὸν πλησιάζει.

Δὲν πειράζει Μιχαλάκη-τοῦ λέει-πὼς θά σοῦ πάρει ὁ δρόμος ἕνα μέτρο σπίτι. Κεῖνονα πού θ' ἀπομείνει θά χει ἔπειτα διπλὴ ἀξία παρ' ὅση ἔχει σήμερο ὀλάκερο τὸ σπίτι σου.

Ὁ Μιχαλάκης ὅμως πού δὲ μπορούσε νά ἐννοήσει τοὺς περιέργους συλλογισμοὺς τοῦ Πασᾶ τοῦ ἀπαντάει μέ τὴ συνειθισμένη ἀπλοϊκότητα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Μὲ τὸ νοῦ σου Πασᾶ μου, μὰ γιὰ καί μέ τὸ δικό μου!

Ὁ Κ. Π. ἐγέλασε μέ τὴν καρδιά του, τὸν χτύπησε χαϊδευτικὰ στὸν ὄμο καί τελικὰ τὸν ἔπεισε νά δεχτεῖ ἀδιαμαρτύρητα τὴ μικρὴ τούτῃ θυσία.

Τέτοια ἐπισόδια ἦσαν πολὺ συνειθισμένα καί ὁ Φωτάκης Ἐφέντης, ὁ μηχανικός πού εἶχε μετακαλέσει ἐπίτηδες ἀπὸ τὴν Πόλη, μέ πολλές δυσκολίες κατῶρθωνε νά διανοίγει μέτρο πρὸς μέτρο τοὺς δρόμους πού προβλέπονταν ἀπὸ τὸ σχέδιο ῥυμοτομίας.

Γιὰ τὸ λόγο τοῦτο ὁ Κ. Π. ἀναγκάστηκε νά χρησιμοποιήσει ἄλλα τεχνάσματα.

Κάθε πρωτὴ ἢ μουσικὴ τῆς Φρουρᾶς ἔπαιρνε θέση μπροστὰ ἀπὸ τὸ συνεργεῖο τῶν σκαπανέων κι' ἐνῶ ἐκείνη ἐπαιάνιζε διάφορα ἐμβατήρια, οἱ στρατιῶτες ἐγκρέμιζαν καί ἄνοιγαν τὸ δρόμο.

Ἔτσι ἢ ἐργασία τούτῃ ἔπαιρνε κάποιο γιορτάσιμο, νά ποῦμε, χαρακτήρα, καί ἡ περιέργεια ὄλων ἐκείνων πού μαζεῦονταν ἀπ' ὅλες τίς γειτονίες τοῦ χωριοῦ γιὰ νά κάνουν «σειρή» μεταβαλόταν σιγὰ σιγὰ σ' ἕναν ὁμαδικὸν ἐνθουσιασμό. Συνεπαρμένον ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμό τοῦτο κι' οἱ ἴδιοι οἱ ἰδιοχτήτες, ὄχι μονάχα δέν ἔφερναν δυσκολίες στό συνεργεῖο, μὰ κι' οἱ ἴδιοι, πολλές φορές, ἔπαιρναν τίς

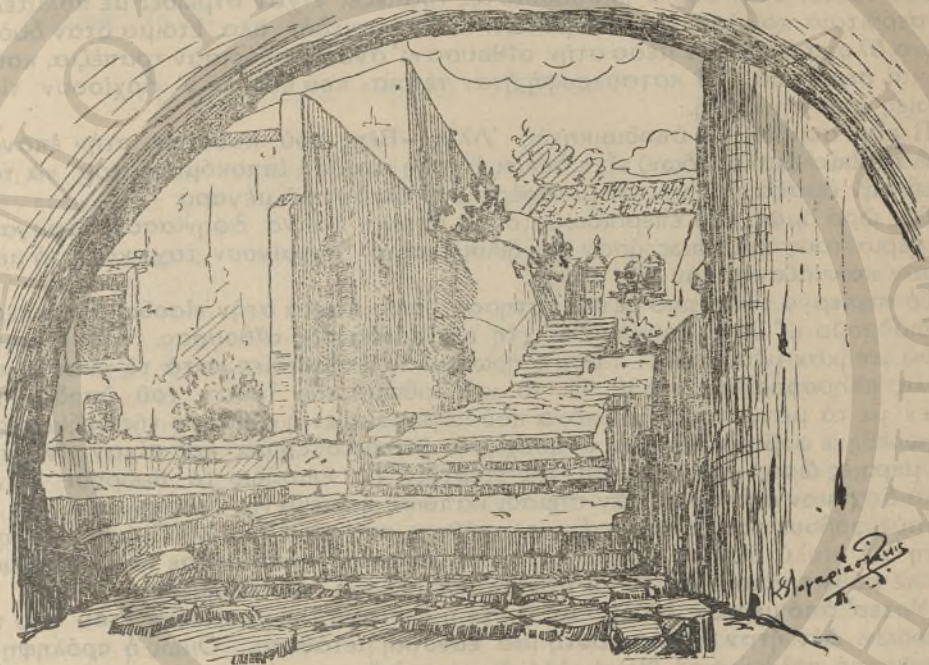
(1) Τὴν πληροφορία τούτῃ μᾶς ἔδωκεν ὁ Χ" Ν. Τσαμπαρλῆς 85 ἐτῶν μέ τὴ διαβεβαίωση πὼς τοῦ τὴν ἀνεκοίνασε πρὶν 35 χρόνια περίπου, ὑπάλληλος τοῦ Ταμείου Νεαπόλεως.

(2) Ἡ σημερινὴ ὁδὸς «Κωνστ. Ἀδοσίδη» πού ξεκινάει ἀπὸ τὸ Καφνεῖο «Μοντέρνο» πρὸς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχες.

ἀξίνες καὶ γκρέμιζαν.

Δὲν θ' ἀρνηθοῦμε βέβαια πῶς ὑπῆρξαν κι' οἱ δυσαρεστημένοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ Νομοῦ, ὅσοι ζημιώθηκαν κάπως ἢ τουλάχιστο νόμιζαν πῶς ζημιώθηκαν, ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ἀναδημιουργικοῦ προγράμματος τοῦ Κ. Πασᾶ.

Καὶ τοῦτοι ὅμως —οἱ τόσο λίγοι ἄλλωστε— μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου καὶ σὰν εἶδαν ὀλοφάνερα τοὺς καρποὺς τοῦ ἔργου του, καὶ τοῦτο ἐξετίμησαν ὅσον ἀξίζε καὶ πρὸς τὸν δημιουργὸ του ἔνοιωσαν ἀληθινὴ συμπάθεια κι' ἓνα βαθὺ σεβασμὸ. "Ὅλοι μὲ τὸν καιρὸν ἄρχισαν νὰ ὁμολογοῦν πῶς μονάχα ἡ θεία πρόνοια μποροῦσε στὶς δύσκολες ἐκεῖνες στιγμὲς νὰ στείλει ἓναν ἄρχοντα τοῦ τόπου τους σὰν τὸ Κ. Π., μὲ τὸν προορισμὸ νὰ ἐπουλώσει τὶς ὑλικὲς καὶ ψυχικὲς,

Ἡ Μονὴ Κρεμαστῶν ὅπου διέμενε τὸν πρῶτο καιρὸ τῆς παραμονῆς του στὸ Λασηθὶ ὁ Κ. Π. καὶ ὅπου θάφτηκε ὁ πατέρας του Βασίλ. Ἀδοσίδης.

ἀπὸ τοὺς μακρόχρονους ἀγῶνες, πληγὲς του καὶ νὰ δώσει καινούργια ζωὴ καὶ σφρίγος στὸν νεκρωμένο ἀπὸ τὶς ἀτέλειωτες δοκιμασίες ὄργανισμὸ του.

Καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦτα ἔγιναν οἱ κρίκοι ἑνὸς στενοῦ ἀμοιβαίου ψυχικοῦ δεσμοῦ μεταξὺ λαοῦ καὶ Κωστή Πασᾶ, πὺ διατηρήθηκεν ἀναλλοίωτος κι' ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴν Κρήτη, κι' ὕστερ' ἀπὸ τὸ ξεσκλάβωμά της, κι' ὡς τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου του σ' ἓνα νησί τοῦ Βοσπόρου.

Μία πρόληψη τοῦ Κ. Π. πὺ ἐπαλήθεψε.

Ἀξίζει ἴσως τὸν κόπο ν' ἀναφέρουμε ἓνα ἐπίσῳδιο πὺ συνέβη στὸν Κ. Π. τὶς τελευταῖες ἡμέρες τῆς παραμονῆς του στὸ Λασηθὶ.

Τὸ ἐπίσδιον τοῦτο μᾶς δείχνει ἀκόμη πῶς μ' ὄλη τὴν πλοῦσια πνευματικὴ τοῦ μὀρφωση, μ' ὄλο τὸ πολιτισμένο πὸν διέκρινε τὶς ἰδέες καὶ τὶς σκέψεις του, δὲν ἦταν ὀλότελα ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὶς ἀνατολίτικες δεισιδαιμονίες καὶ προλήψεις.

Ἦταν ἀνήμερα τ' ἀγίου Κωνσταντίνου, 21 τοῦ Μᾶη στὰ 1871 (1). Ὁ Κ. Π. μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς γιορτῆς του εἶχεν ἐτοιμάσει μιὰ μεγάλη δεξίωση μὲ προσκεκλημένους ὄλους τοὺς ὑπαλλήλους καὶ ἀξιωματούχους τῆς Νεάπολης, τοὺς Προκρίτους κ. ἄ.

Μιὰ μεγάλη αἴθουσα (2) στὸ Δικαστικὸ μέγαρο εἶχε διασκευαστεῖ πρὸς τὸ σκοπὸ τοῦτο, στὴν ὀποία πλουσιώτατες τράπεζες εἶχαν στρωθεῖ μὲ πολυτελέστατα σερβίτσια καὶ ἄφθονία ἐδεσμάτων. Ἦσαν σχεδὸν ὄλα ἔτοιμα ὄταν δυὸ ἀγριεμένα ἄλογα ὄρμησαν μέσα στὴν αἴθουσα κι' ἀναποδογύρισαν τραπέζια, καθίσματα καὶ σερβίτσια. Ἦ καταστροφή ἦταν τέτοια πὸν ἔπρεπε ν' ἀρχίσουν τὶς ἐτοιμασίες ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Τὶ εἶχε συμβεῖ; Ὁ ὑποδιοικητῆς Ἀλδὶ — Βέης πὸν καθόταν στὴν ἐπάνω γειτωνιά (οἰκία Διαλυνάδων) εἶχε δώσει ἐντολή στοὺς ἰπποκόμους του νὰ τοῦ ζέψουν τὴν ἄμαξα γιὰ νὰ τὸν μεταφέρει στὸ Δικαστικὸ μέγαρο.

Τὴν ὄρα ὄμως πὸν ἐπεριποιοῦντο τὰ ἄλογα, ἐκεῖνα ἀφήνιασαν, ξέφυγαν ἀπὸ τὰ χέρια τοὺς καὶ ὄπως ἦσαν συνηθισμένα νὰ πηγαίνουν ταχτικά στὸ μέγαρο, πῆραν καλπάζοντα τὸν ἴδιο δρόμο.

Τὸ περίεργο εἶναι πὸν δὲ σταμάτησαν ὄπως πάντα στὴν εἰσοδο, ἀλλὰ πέρασαν τὸ διάδρομο κι' ὄπως βρῆκαν ἀνοχτῆ τὴν πόρτα τῆς αἴθουσας, πὸν εἶπαμε πὸν πάνω, μπῆκαν μέσα καὶ . . . συμπλήρωσαν τὶς ἐτοιμασίες κατὰ τὸ γνωστὸ τρόπο! Μόλις πληροφορήθηκεν ὁ Κ. Π. τὸ κατῶρθωμα τῶν ἴπων τοῦ ὑποδ[τῆ] του κι' εἶδεν μὲ τὰ μάτια του τὴν εἰκόνα πὸν παρουσίαζεν ἡ αἴθουσα τῆς δεξίωσης, στενοχωρέθηκε φοβερὰ. Δὲν τὸν ἀνησύχησαν βέβαια οἱ ζημιές πὸν εἶχαν γίνει, οὔτε ἡ γιὰ μερικὲς ὄρες καθυστέρηση τῆς γιορτῆς. Τὸ ἐπίσδιον τὸ θεώρησε σᾶν ἕνα πολὺ ἄσχημον οἰῶν καὶ σᾶν σημάδι κᾶποιας ἐπικείμενης δυστυχίας.

Τοὺς φόβους του τοῦτους ἐωμολογήθηκε στὸ φίλο του Χ' Γεώργιο Τσαμπάρλακη μὲ πολὺ ἔκδηλη ἀνησυχία. Ὁ τελευταῖος προσπάθησε νὰ τὸν καθυσηχᾶσει μὲ κάθε τρόπο μὰ ὁ Κ. Π. ἦταν δύσθυμος γιὰ πολλές ἡμέρες.

Ἦ ὄστερ' ἀπὸ μερικὲς ἐβδομάδες ἦρθεν ἡ διαταγή τῆς μετάθεσῆς του στὸ τμήμα Σφακίων. Δὲν ἦταν βέβαια τούτη μιὰ εὐνοϊκὴ μετάθεση. Ὁμως ἡ πρόληψη ἐπαλήθευε πὸν πολὺ γιὰ τὸ Νομὸ ὄλόκληρο πὸν ἔχασε τόσο γρήγορα ἕναν ἀληθινὰ ἰδεώδη Διοικητῆ.

Πρὶν φύγει ἀπὸ τὴ Νεάπολη ὁ Κ. Π. δοκίμασε καὶ τὴν μεγάλη θλίψη νὰ χάσει τὸν πατέρα του, τὸν ὀποῖον ὑπεραγαποῦσε. Τὸ ἀτύχημα τοῦτο τοῦ ἔδωκεν ὄς τόσο τὴν εὐκαιρία νὰ διαπιστώσει ἀκόμη μιὰ φορὰ τὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ πρὸς τὸ πρόσωπό του. Πολλές χιλιάδες λαοῦ ἀπ' ὄλα τὰ χωριὰ μαζεύτηκαν τότες γιὰ νὰ συνοδεύσουν στὴν τελευταία του κατοικία τὸν πατέρα τοῦ Κ. Π. καὶ μὲ συγκινητικὲς ἐκδηλώσεις συμμερίστηκαν τὸ πένθος καὶ τὸν πόνου του.

(1) Τὸ ἐπίσδιον τοῦτο μοῦ διηγήθηκεν ὁ Νικόλαος Γ. Τσαμπάρλακὶς ἔτων 65 ὄπως τοῦ διηγήθηκεν ὁ πατέρας του στὸν ὀποῖον εἶχεν ἐκμυστηρευτεῖ τοὺς φόβους τοῦ ὁ Κ. Π.

(2) Ἦ αἴθουσα πὸν χρησιμοποιεῖται σῆμερο γιὰ γραφεῖο τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Λασηθίου.

Στή διοίκηση τοῦ τμήματος Σφακίων παρέμεινε ὡς τὰ 1573 ὅποτε ἔφυγεν ἀπὸ τὰ Σφακιά γιὰ ν' ἀναλάβει τὴν ἡγεμονία τῆς Σάμου. Στὸ νησί τοῦτο οἱ ἀντιθέσεις κι' οἱ φιλονεικίες μεταξὺ τῶν τοπικῶν πολιτικῶν κομμάτων εἶχαν δημιουργήσει μιὰ πολὺ ἐκρυθμὴ κατάσταση κι' ὁ Κ. Π. θεωρήθηκε ἀπὸ τὴν Υ. Πύλη σὰν ὁ μόνος κατάλληλος νὰ ἐμπεδώσει τὴν τάξη καὶ νὰ ἐπαναφέρει στὴν ὁμαλότητα τὴ μικρὴν ἡγεμονία.

Πραγματικὰ ὁ νέος ἡγεμῶνας ἀφιέρωσε γιὰ τὸ σκοπὸ τοῦτο ὅλες του τὶς δυνάμεις, ἀλλὰ ὕστερ' ἀπὸ λίγους μῆνες ἀνακλήθηκε στὴν Πόλη γιὰ ν' ἀναλάβει τὸ Ὑφυπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν κατ' ἐπίμονον ἀπαίτηση τοῦ Μεγάλου Βεζύρη Ἀαριφῆ Πασᾶ.

Ο Κ. ΠΑΣΑΣ ΒΑΛΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Τὸ Ὑφυπουργεῖο τῶν Ἐσωτερικῶν διατήρησε ὁ Κ. Π. μέχρι τὸ 1877 ὅποτε ἔλαβεν τὴν ἐντολὴ νὰ ἔρθει ξανά στὴν Κρήτη ὅπου ἡ κατάσταση εἶχε ἀποβεῖ πολὺ κρίσιμη.

Ποιές ἀφορμὲς ἄραγε ἀνάγκασαν πάλι τὸν Κρητικὸ λαὸ νὰ ξεσηκωθεί ἄλλη μιὰ φορὰ καὶ ν' ἀναλάβει ἕναν ἀγῶνα τόσο σκληρὸ καὶ ἄνισο ἐναντίον τοῦ δυνάστη του; Ποιὰ γεγονότα ἐτόνωσαν ξανά τὶς ἐλπίδες του γιὰ μιὰ καινούργια προσπάθεια ν' ἀποτινάξει τὸ βαρὺ ζυγὸ τῆς σκλαβιάς;

Εἶδαμε στὶς περασμένες σελίδες πῶς μὲ τὸν «Ὀργανικὸ Νόμο» τοῦ 1868 δόθηκαν ἀρκετὰ προνόμια στὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο καὶ πῶς μιὰ κάποια ἰσοπολιτεία καὶ δικαιοσύνη φαινόταν ἐξασφαλισμένη ὑπὲρ αὐτοῦ.

Ὁ Νόμος ὅμως τοῦτος, ἀποτέλεσμα ὄχι εἰλικρινῶν διαθέσεων τῆς Υ. Πύλης, ἀλλὰ μιᾶς ἀναπόδραστης ἀνάγκης τῆς ὁποίας ἐπωφελήθηκε τότες, μὲ τὸν τρόπο ποῦ εἶδαμε, ὁ Κ. Π. γιὰ νὰ τὸν εἰσηγηθεῖ καὶ νὰ ἐπιβάλλει τὴν ἐφαρμογὴ του, ἄρχισε σιγὰ σιγὰ ν' ἀτονεῖ καὶ νὰ μὴν ἐφορμῶζεται σύμφωνα μὲ τὸ ἀρχικὸ τοῦ πνεῦμα,

Κάθε καινούργιος Βαλῆς ποῦ ἐρχόταν στὴν Κρήτη εἶδε κι' ἀπὸ μιὰν αὐθαίρετη —σύμφωνη ὅμως πρὸς τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὶς ὑποδείξεις τῶν Μπέηδων καὶ τῶν ἄλλων παραγόντων— ἐρμηνεία στὴ κάθε διάταξη τοῦ Νόμου τούτου, ὁ ὁποῖος ὕστερ' ἀπὸ λίγα χρόνια κατάντησε ν' ἀποβεῖ «μηχανὴ συγχύσεως πρὸς παρασκευὴν δεινότερων καταπιέσεων» κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ φιλέλληνα Ἰταλοῦ Ροβέρτου Γκάλη. (1)

Καινούργιες καταπιέσεις κι' αὐθαιρεσίες ἄρχισαν ἔτσι εἰς βάρος τοῦ χριστ. στοιχείου, οἱ ὁποῖες συνετέλεσαν στὸ νὰ δημιουργηθεῖ σ' ὅλο τὸ νησί μιὰ ἀτμόσφαιρα δυσφορίας καὶ ἀγανάκτησης ἡ ὁποία γύρευε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκδηλωθεῖ.

Τὰ γεγονότα τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης (1875) καὶ ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος ποῦ ὑπῆρξε συνέπεια τῶν γεγονότων τούτων, ἠλέχρισαν τὸν Κρητικὸ λαὸ καὶ ζωντάνεψαν ξανά τὶς ἐλπίδες του γιὰ μιὰν ἀποτελεσματικὴν ἐξέγερση. Οἱ συνεννοήσεις τῶν διαφόρων ἀρχηγῶν σ' ὅλους τοὺς Νομούς, παρὰ τὸ πυκνὸτατο δίχτυο κατασκοπείας τῶν ἀρχῶν, ἐτελεσφόρησαν πολὺ γρήγορα καὶ κατέληξαν στὴν Παγκρήτιο Ἐπαναστατικὴν συνέλευση (Ἰανουάριος 1878) ποῦ κατέστησε προσωρινὴ τῆς ἔδρα τὸ Φρέ τοῦ Ἀποκορώνου.

(1) Βλέπε Ἱστορία Κρήτης Β. Ψιλᾶκη σελ. 1204.

Ἡ κατάσταση εἶχε φτάσει σέ πολύ κρίσιμο σημεῖο κι' ἡ Ὅθωμ. Κυβέρνηση βλέποντας νά δημιουργεῖται καί στήν Κρήτη μιὰ νέα ἐπαναστατική ἐστία, ἀποφάσισε νά στείλει ἀντιπροσώπους της γιά νάρθουν σέ διαπραγματεύσεις μέ τούς Ἐπαναστάτες.

Γιοῖς ὅμως θ' ἀνελάμβανε τή δύσκολη τούτη ἀποστολή; Γιοῖς ἦταν ἄξιος νά παρουσιαστεῖ-μ' ἐλπίδα ἐπιτυχίας-κομιστής προτάσεων συνδιαλλαγῆς καί εἰρήνευσης μπροστά σ' ἓναν λαό πού ἀψηφώντας καί κακουχίες καί περιπέτειες καί θυσίες, ξεσηκώθηκεν ἄλλη μιὰ φορά μέ τήν ἀπόφαση πιά ἤ νά κερδίσει τή λευτεριά του ἤ ν' ἀφανιστεῖ ὀλότελα; Γιατί τέτοια ἦταν σήμερο ἡ ἀπόφαση τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ. Ὅχι καινούργια ἐφήμερα προνόμια κι' ὑποσχέσεις τῶν ὁποίων, ἀπό πείρα πιά, ἤξερε τήν ἀξία καί τή σοβαρότητα. Ὅχι καινούργιες «συνθήκες» πού κουρελιαζόντουσαν κιόλας τήν ἄλληνη ἡμέρα μόλις ἡ ἀνάγκη πού τις ἐπέβαλλεν ἐξέλιπε. Τούτη τή φορά ἡ Ἐπαναστατική συνέλευση εἶχε προκαθορίσει σάν κατώτατο ὄριο τῶν ὑποχωρήσεων της, τήν **αὐτονομία** τῆς Νήσου.

Τό βάρος καί ἡ εὐθύνη τῆς δύσκολης τούτης ἀποστολῆς ἔπεσε πάλι στόν Ἀδοσίδη κι' ὁ Σουλτάνος, παρά τις σοβαρές ἀντιρήσεις πού εἶχε, (γιατί δέν ἔπαψε ποτέ νά ὑποπεύεται τά φιλοχριστιανικά καί φιλοκρητικά αἰσθήματα τοῦ Ὑπουργοῦ του) ἀναγκάστηκε μπροστά στήν πίεση τῶν Συμβούλων του νά ὑπογράψει τὸ διορισμό του ὡς ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου πρὸς συνενόηση μέ τούς Ἐπαναστάτες.

Ὁ Κ. Π. κατέβηκε τότε στήν Κρήτη μέ τὸ Σαλήμ-Ἐφέντη καί ἡ πρώτη του ἐνέργεια ἦταν νά ἐπιτύχει μιὰ **προσωπική** συνάντηση μέ τὸ Προεδρεῖο τῆς Ἐπαναστατικῆς συνέλευσης. Ἡ τελευταία ὥρισε μιάν Ἐπιτροπὴ ἡ ὁποία θά τὴν ἀντιπροσώπευε καί ἀνέθεσε στόν Ἰωάννη Τσουδερό, μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς, νά συντάξει τὸ σχέδιο τῶν προτάσεων. Σκόπιμα ἴσως τὸ σχέδιο περιεῖχε τέτοιους ὅρους πού νά κριθοῦν κατ' ἀρχὴν ὀπαρὰδεκτοὶ ἀπὸ τούς ἀντιπροσώπους τῆς Πύλης.

Τὸ β' δεκαήμερο τοῦ Γενάρη στήν ὀρισμένη μέρα ὁ Κ. Π. μοναχός, χωρὶς καμμιὰν ἄλλη συνοδεία ἐξὸν ἀπὸ τὸν πιὸ πάνω Σαλήμ Ἐφέντη, πῆγε στό Φρέ, ὅπου τὸν ὑποδέχτηκε στήν αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων ὁ Γεν. Γραμματεὺς τῆς Ἐπανάσ. συνέλευσης Θ. Σταυριδάκης ὁ ὁποῖος τοῦ συνέστησε τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς.

Ὁ Κ. Π. ὕστερ' ἀπὸ τις σχετικές ἀμοιβαῖες τυπικὲς φιλοφρονήσεις ἀπαντώντας σέ σχετικὴ προσφώνηση εἶπε μερικὰ λόγια πάνω στήν ἀποστολή του καί κατέληξε: «Εἶθε νά μέ ἀξιώσει ὁ ὕψιστος νά συνδέσω ἐν τῇ παρακμῇ τοῦ βίου μου, τὸ ὄνομά μου πρὸς τὴν εὐημερίαν τῆς πατρίδος τοῦ Μίνωος».

Στὴν ἐπιτροπὴν ἔκανε βαθειὰ ἐντύπωση ἡ φράση τούτη τοῦ Κ. Π. κι' ἡ προφανὴς συγκίνηση κι' ἡ εἰλικρίνεια μέ τὴν ὁποῖαν εἰπώθηκε, συνετέλεσε στὸ νά διασκεδάσει κάθε δυσπιστία καί καχυποψία καί νά δημιουργηθεῖ ἀμέσως μιὰν ἀτμόσφαιρα ἐμπιστοσύνης στοὺς κύκλους τῆς Ἐπιτροπῆς.

Τὰ συναισθήματα τοῦτα τῆς Ἐπιτροπῆς διαφαίνονται καθαρὰ στήν ἀπάντηση τοῦ Ἰωάν. Τσουδεροῦ ὁ ὁποῖος μέ τὴν ἴδια συγκίνηση ἀπαντώντας στόν Κ. Π. εἶπε μεταξὺ τῶν ἄλλων τὰ ἑξῆς:

«Ἡ ἀπερίφρατος καί ἀνδροπρεπὴς ἀπάντησίς σας πρὸς τὴν προσλαλίαν τοῦ Προεδρείου τῆς Ἐπαναστατικῆς συνελεύσεως παρέχει τὸ ἐνδόξιμον νά παραδεχθεῖ αὕτη, ὅτι ταχέως ἡ Νῆσος τοῦ Μίνωος θά χαιρετίσει τὴν ἡμέραν εὐτυχοῦς βίου καί συνδέσει τὸ ὄνομα τῆς ἐξουχότητός Σου πρὸς τὴν ἡμέραν ἐκείνην » (1)

(1) Βλέπε καί Ἱστορία Κρήτης Β. Ψιλλάκη σελ. 1221.

Ἡ συζήτηση ἐπὶ τῆς οὐσίας τῶν διαπραγματεύσεων ἀνεβλήθη γιὰ τὴν ἐπομένην.

Τὰ μεσάνυχτα ὁμοῦς τῆς ἴδιας ἡμέρας ἔκτακτος ἀγγελιοφόρος ἔφερεν στὸν Κ. Π. τὸν διορισμὸ τοῦ ὡς Γενικοῦ Διοικητῆ Κρήτης μὲ τοὺς ἀνώτατους στὴν Τουρκικὴ ἱεραρχία τίτλους τοῦ Μουσίρη καὶ Βεζύρη. Ἔτσι δὲ μπόρεσε, ὅπως ἦταν φυσικὸ, νὰ συνεχίσει ὁ ἴδιος τίς συνενόησεις.

Τὴν ἄλλῃ μέρα, ἀναγγέλοντας τὴ μεταβολὴ τούτῃ ὁ Κ. Π. στὴν Ἐπιτροπῇ, τὴν ἐχαρκτήρισε ὡς καλὸν σίωνι γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν διαπραγματεύσεων. Ὡς τόσο ἂν ἦταν πραγματικὰ τέτοια ἢ ἂν ἀπλῶς ἀπὸ ὑπηρεσιακὴν ὑποχρέωση τῆς ἔδωκε τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦτο, δὲν ξέρουμε. Διότι ὑπάρχει καὶ κάποια ἄλλη γνώμη κατὰ τὴν ὁποία, σκόπιμα ἢ Πύλη καὶ μετανοιώνοντας ἐν τῷ μεταξύ γιὰ τὴν ἀνάθεση τῆς ἀποστολῆς τούτης στὸν Ἀδοσίδη θέλησε, ν' ἀφαιρέσει ἀπὸ ἐκεῖνον τὴν ἐντολὴ, διορίζοντάς τὸν Γεν. Διοικητῇ. (1) Τὴν ὑπόνοιαν τούτῃ ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ὄθωμ. Κυβέρνηση ἔστειλε ταυτόχρονα σχεδὸν ὡς ἀπεσταλμένο τῆς τὸν Γαζή Ἀχμέτ Μουχτάρ Πασᾶ, ἄνθρωπο φανατικὸ καὶ ῥαδιοῦργο στὸν ὁποῖον σιγχαρόνως ἀνέθεσε φαινομενικὰ μὲν τὴ στρατιωτικὴ διοίκηση, οὐσιαστικὰ ὁμοῦς τὴν ἐντολὴ νὰ ἐπιτηρεῖ, νὰ παρακολουθεῖ καὶ νὰ καθιστᾶ γνωστῇ, κάθε ἐνέργεια τοῦ Γεν. Διοικητῆ.

Ἡ θέση τοῦ Κ. Π. ὑπῆρξε καὶ στὴν περίοδον τούτῃ ἐξαιρετικὰ λεπτὴ καὶ δύσκολη. Ἀναρχία σχεδὸν σ' ὀλόκληρῃ τῇ Νήσο, αἱματηρὲς ταραχὲς καθημερινὰ καὶ τὸ σπουδαιότερον μιὰ φοβερὴ δυσπιστία στὸ πρόσωπό του κ' ἀπὸ τίς δυὸ πλευρὰς. Οἱ Ἐπαναστάτες παρὰ τὴν προγενέστερη διαγωγή του, παρὰ τὰ, ὁμολογημένα ἀπ' ὄλους, φιλοχριστιανικὰ αἰσθήματα, πού μὲ χίλιους τρόπους εἶχεν ἐκδηλώσει στὸ παρελθόν, κ' ἀκόμα παρὰ τίς πρόσφατες διαθέσεις του, δυσπιστοῦσαν, θύματα ἴσως κ' αὐτοὶ τῆς Μουχταρικής Προπαγάνδας πού ἀπέβλεπε στὸ νὰ φέρι τὸ χριστιανὸ Βαλῆ σ' ἀδιέξοδο. Ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά τὰ μυστικοσυμβούλια τῶν Τούρκων παραγόντων μ' ἐπικεφαλῆς τὸ Μουχτάρ, διέβαλαν συστηματικὰ τὸν Ἀδοσίδη ὄχι μόνον στὸ Τουρκικὸ στοιχεῖο μὰ καὶ στὴν Κυβέρνηση μὲ τὴ μομφὴ πὼς καταπρεδίδει τὰ Κυβερνητικὰ συμφέροντα.

Εἶς πείσμα ὁμοῦς ὄλων τῶν μηχανοραφῶν τοῦ Μουχτάρ, παρὰ τὴ σφοδρὴ κ' ἀπροκάλυπτη ἀντίδραση τοῦ Ὄθωμανικοῦ στοιχείου καὶ παρὰ τὴν ἔντονη προπαγάνδα πού μ' ἐπιτηδειότητα ἠσκέϊτο μέσα στοὺς κύκλους τῆς Ἐπαναστ. συνέλευσης, ὁ Κ. Π. κατώρθωσε σιγὰ σιγὰ μὲ τὴ σύνεση καὶ τὴν ἀμεροληψία πού διέκριναν τὴ διοίκησή του, νὰ ἐπαναφέρει τὴν γαλήνη καὶ τὴν τάξιν καὶ μὲ ἀφετηρία τὰ πρῶτα αἰτήματα τῆς Ἐπαναστ. συνέλευσης τοῦ Φρέ νὰ προετοιμάζει τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἐξασφάλισιν ἑνὸς ἰέου καθεστῶτος. Ἐνὸς καθεστῶτος, ὄχι βέβαια ἀπόλυτα σύμφωνου πρὸς τίς διαθέσεις καὶ τίς εὐχὰς τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, μὰ πού ἤξερε καλὰ πὼς ἡ ἐγκαθίδρυση ἡγεμονίας δὲν ἦταν μὲ κανέναν τρόπο πραγματοποιησίμη πρὸς τὸ παρόν, ἀλλὰ ἑνὸς τέτοιου πού θὰ ἐξασφάλιζε κάποιαν οὐσιαστικὴν ἐλευθερίαν, δικαιοσύνην καὶ σχετικὴν αὐτοδιάθεσιν.

Καὶ ἀσφαλῶς ἡ σύμβαση τῆς Χαλέπας (Νοέμβριος 1878) ἡ ὁποία ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος στὴ δικὴ του προσπάθειαν, ἐξασφάλισε γιὰ κάμποσον καιρὸν κάποιαν ἰσοπολιτεία καὶ δικαιοσύνην στὸν Κρητικὸ Λαὸ (2) καὶ ἀπετέλεσε τὸ δεύτερον, μετὰ τὸν «Ὁργανικὸ Νόμον», βῆμα πρὸς τὴν ἡγεμονίαν καὶ ἀργότερα τὴν ἔνωσιν.

(1) Ὁ Κ. Π. εἶναι ὁ πρῶτος χριστιανὸς Γεν. Διοικητῆς Κρήτης, ἀφ' οὗ εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ θέση τούτῃ μέχρι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διδόταν μόνον εἰς Ὄθωμανούς.

(2) Βλέπε Κρητ. Κώδικες 1878 σελ. 134 κ. ε. καὶ Ἱστορία τῆς Κρήτης Β. Ψιλλάκη σελ. 1243 κ. ε.

Γιὰ νὰ ἐπιτύχει ὁ Κ. Π. τὴν σχετικὴ γαλήνησιν τοῦ τόπου καὶ νὰ ἐμπεδώσει τὴν τάξιν, δὲν περιορίσθηκε μονάχα στὴν ἐκδοσὴ διαταγῶν, ὁδηγῶν καὶ συστάσεων μέσα ἀπὸ τὰ γραφεῖα του, σίς κατὰ τόπους ἀρχές.

Περιήλθε ὁλόκληρην τὴν Νῆσο ὁ ἴδιος, ἐπιποιτεύοντας προσωπικὰ στὴν ἐφαρμογὴ τους, ἐκδίδοντας ἐπὶ τόπου κι' ὕστερ' ἀπὸ προσωπικὴν ἀντίληψιν γιὰ τὴν ἰκανότητά τοῦ καθενός, διορισμοὺς τῶν τοπικῶν ἀρχόντων, σύμφωνα πρὸς τὶς διατάξεις τῆς Συμβάσεως τῆς Χαλέπας ἀκόμα πρὶν ἐπικυρωθῆ ἀπὸ τὴν Υ. Πύλην (1). Εὕρισκεν ἀκόμη τὴν εὐκαιρίαν μὲ τὸν τρόπο τοῦτο νὰ ἐπικοινωνεῖ καὶ νὰ ρηται σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὸ λαὸ, ὁ ὁποῖος, μὴ ἔχοντας ξεχάσει τὴν προγενέστερην πολιτείαν του τὸν ὑποδεχόταν παντοῦ μὲ ἀνυπόκριτα αἰσθήματα ἐμπιστοσύνης καὶ φιλίας.

Οἱ ἐκδηλώσεις τοῦτες τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου πρὸς τὸν Κ. Π. ἔδωκαν στὸ Μουχτάρ πλούσιον θέμα γιὰ καινούργιες μηχανογραφίαι καὶ διαβολές πρὸς τὴν Πύλην.

Τὴν ἐποχὴ μάλιστα ἐκείνη καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς τὰ Χανιά συνέβη τὸ ἀκόλουθον ἐπεισόδιον ποῦ ἀξίζει νὰ σημειωθῆ. Ἀνακαινίζοντας τὸ Διοικητικὸ μέγαρον, διέταξε ν' ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ τὰ παράθυρα, τὰ διχτυωτὰ (καφάσια) ὡς περιττὰ, ἀκαλαίσθητα κι' ἀναχρονιστικὰ ἐξαρτήματα. Οἱ Τοῦρκοι τῶν Χανίων τὸ θεώρησαν ὡς ἄν τι μὴ ἀπολαύσιμον, τρόπον τινά, καινοτομία καὶ ὡς ἄν μὴ κάποιον ἀσέβειαν καὶ περιφρόνησιν τοῦ χριστιανοῦ Διοικητοῦ πρὸς τὶς Ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς παραδόσεις.

Τὰ συναισθήματα τοῦτα τοῦ Ὄθωμανικοῦ στοιχείου ὑποδαυλιζόμενα ἐπιτήδεια κι' ἀπὸ τὴ Μουχταρικὴ προπαγάνδα, ὀγκώθηκαν γρήγορα σὲ μιάν ὁμαδικὴν ἀποδοκιμασίαν κατὰ τοῦ Ἀδοσίδη καὶ μιὰ ἐπιτροπὴ ἀνέλαβε νὰ παρουσιαστῆ καὶ νὰ ζητήσῃ τὴ μὴ πραγματοποιήσῃ τῆς ἀφαίρεσης τῶν διχτυωτῶν.

Τότε ὁ Κ. Π. μὲ τὴν παρρησίαν καὶ τὸν ἀνδρισμὸν ποῦ τὸν διέκρινε, ἀπάντησε στὴν ἐπιτροπὴν χωρὶς περιστροφῆς: «Τὶ πρότερον καὶ τί ὕστερον! Εἰς τὸ ἔξῃς ἂν δὲν εἶναι Κωστής ὁ Γενικός Διοικητής, θὰ εἶναι Γιάννης...» (2) δίδοντας τους ἔτσι νὰ καταλάβουν πῶς ἀπὸ τότε κι' ἔπειτα τὸ Διοικητικὸν μέγαρον τῆς Πρωτεύουσας τῆς Κρήτης θὰ στέγαζε μόνον χριστιανοὺς διοικητὰς.

Περιττὸ νὰ τονίσουμε πῶς καὶ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ἔκαμεν ὄχι λίγην ἐκμετάλλευσιν ὁ Μουχτάρ, ὁ ὁποῖος παρερμηνεύοντας σκόπιμα τὶς στενὰς φιλικὰς σχέσεις καὶ τὴ συνεργασίαν τοῦ Ἀδοσίδου μὲ τὸν Ἀγγλο Πρόξενον Σάνδουϊθ καὶ τὴν φιλικὴν ἐπίσκεψιν μοίρας τοῦ Ἀγγλικοῦ στόλου εἰς τὰ Κρητικὰ ὕδατα κατηγόρησε φανερὰ πρὸς τὸν Γεν. Διοικητὴν τὴν Κυβέρνησιν, ὡς ἐπιδιώκοντα τὸν τίτλον τοῦ ἡγεμῶνα τῆς Κρήτης ὑπὸ τὴν Ἀγγλικὴν κυριαρχίαν.

Ἡ κατηγορία φαίνεται ὅτι ἐκορύφωσε τὴ δυσπιστίαν τῆς Πύλης πρὸς τὸν Διοικητὴν τῆς, καὶ δὲ ζητοῦσε παρὰ μιὰ πρόφασιν γιὰ νὰ τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν Κρήτην.

Ἡ εὐκαιρία δὲν ἄργησε νὰ παρουσιαστῆ. Ὁ Κ. Π., πρὶν κάμποσους μῆνας, εἶχεν ἀπελάσει δυὸ πρόκριτους ὀθωμανοὺς καὶ ἰσάριθμους χριστιανοὺς ὡς ὑπονομεύοντας τὴ γαλήνην τοῦ τόπου.

1) Στὴν περιοδείαν αὐτὴν κι' ἐν ᾧ βρισκόταν στὸ Ἡράκλειον ὑπέγραψε τὸ διορισμὸν τοῦ ἀρχηγοῦ Κων. Σφακιανῆ καὶ ὡς τοποτηρητῆ τοῦ Διοικητῆ Λασηθίου (βλέπε ἔγγραφον Ρωσ. ὑποπροευνείου Ἡρακλείου τῆς 16/28 Ὀκτωβρίου 1878)

2) Βλέπε Ἱστορίαν Κρήτης Β. Ψιλλάκη σελ. 1253.

Με τίς ἐνέργειες τοῦ Μουχτάρ διατάχτηκεν ἀπὸ τὴν Πύλη ἢ ἐπάνοδος τῶν δυῶ Ὀθωμανῶν, ὄχι ὅμως καὶ τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Κ. Π. ἐθεώρησε τὴ μεροληπτικὴ τούτῃ ἀπόφασις ὡς προσωπικὴ πρόκλησις καὶ ὑπέβαλε τηλεγραφικῶς τὴν παραίτησίν του ἢ ὁποία ἔγινεν ἀμέσως δεκτὴ ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση (Νοέμβριος 1878), ἀντικατασταθεὶς ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Καραθεοδωρῆ Πασᾶ. Ὁ Καραθεοδωρῆς ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του στίς 16 τοῦ ἴδιου μηνῆ.

Ἡ εἶδησις γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Ἀδοσίδη ἀπὸ τὴν Κρήτη ἔδωκε στὸ λαὸ τῆς τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδηλώσει μὲ τὸ συγκινητικώτερον τρόπο τὰ αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης καὶ ἀγάπης ποῦ ἔτρεφε πρὸς τὸ πρόσωπό του. Ψηφίσματα καὶ τηλεγραφήματα ὑπεβλήθησαν ἀπ' ὅλη τὴν Κρήτη (1) γιὰ νὰ ματαιωθεῖ ἡ ἀνάκλησίν του.

Ἄρκετὰ χαρακτηριστικὴ εἶναι μιὰ ἔγγραφη προσφώνηση, μὲ πολλὰς ἑκατοντάδες ὑπογραφάς, ποῦ ἐπέδωκε στὸν Κ. Π. μιὰ ἐπιτροπὴ τοῦ Νομοῦ Χανίων στίς 11 Νοεμβρίου.

«... Ἡ ὑστάτη ἡμέρα—ἀναφέρει ἡ προσφώνηση—ἡ ὑστάτη ὥρα καθ' ἣν τὸ ὕστατον προσαγορευόμεν καὶ προσατενίζομεν τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα ἐπέστη ἤδη ἀδόκιμος καὶ αἰφνιδία... Λύπη, Ἐξοχώτατε, λύπη ἀμύθητος, ἀνέκφραστος καὶ ἀπερίγραπτος, λύπη σύμμικτος εὐγνωμοσύνης ἀπεριορίστω συνέχει τὰς καρδίας πάντων κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην. Καὶ λυπούμεθα λύπην μεγάλην, διότι στερούμεθα, διότι χωριζόμεθα ἀνδρὸς θεσίν πατρός προστάτου καὶ σωτήρος παρ' ἡμῖν ἐπέχοντος... Ἀγαθός, γλυκὺς καὶ εὐπροσήγορος ὑπῆρξες πρὸς τοὺς ἀξιούς τῶν τοιούτων· αὐστηρὸς δὲ καὶ ἀδυσώπητος τιμωρὸς τῶν κατὰ τῆς ἡμετέρας πατρίδος μηχανωμένων.

Ἀπελθε κομίζων παρ' ἡμῶν οὐ χρυσόν, οὐκ ἄργυρον, οὐδὲ λίθους τιμίους τὴν ἔκρρασιν δὲ μόνον τῆς ἀπείρου ἡμῶν εὐγνωμοσύνης... Οὐδέποτε ἐπιλησόμεθα τὰς συνετὰς συμβουλὰς καὶ ὁδηγίας ἕς πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῶν πολλάκις συμβούλευσας... Πάντες ἀναγνωρίζομεν, ἀνομολογοῦμεν καὶ ἀνακηρύττομεν ταῦτα σου τὰ ἔργα πρὸς διαφύλαξιν καὶ διάσωσιν ἡμῶν, ἀπέναντι δὲ τούτων ἀπάντων, ὡς ἐλάχιστον δεῖγμα τῆς εὐγνωμοσύνης ἡμῶν, δέχθητι τὴν ἀπλὴν ἔκφρασιν ταύτης... Ταύτην δὲ οὐ μόνον οὗτοι συναισθανόμεθα, ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Καὶ ταῦτα ἐνέγραψαν τὸ ὄνομά σου ἐν ταῖς ἀπαλαῖς αὐτῶν καρδίαις γράμμασι ἀνεξιτήλοις, διότι καὶ ταῦτα εὐηργέτησες, ἐξασφλίσας αὐτοῖς ἄνειον καὶ ἀδιάκοπον τῶν γραμμάτων σπουδὴν... Κατευοδοῦ, Ἐξοχώτατε, βέβαιος ὦν ὅτι τὸ ὄνομά σου ζῆ καὶ θά ζῆσι ἐσαεὶ μετὰ τῶν Κρητῶν... »

Ἐπίσης τὸ Ἡράκλειο, ἡ Γεράπετρος, ἡ Νεάπολη καὶ ἄλλα μικρότερα κέντρα τῆς Νήσου, ἀπέστειλαν στὸν Ἀδοσίδη, ὕστερ' ἀπὸ τίς ἄκαρπες γιὰ τὴν παραμονὴν του ἐνέργειες, θερμότατα ψηφίσματα τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν μιὰ πανηγυρικὴ δικαίωση τοῦ μεγάλου του ἔργου στὴν Κρήτη.

Οἱ ἐκδηλώσεις τοῦτες τῆς ὀλότητος τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ, ἐνίσχυσαν τίς συκοφαντίας καὶ τὴ δυσμένειαν τοῦ Σουλτάνου, ὁ ὁποῖος ἀποφάσισε τὴν ἐξορία του στὸ Κουρδιστάν. Καὶ ἀσφαλῶς δὲν θ' ἀπέφευγεν ὁ Κ. Πασᾶς τὴ σκληρὴν τούτῃ τιμωρίαν ἂν δὲν ἐπενέβαιναν οἱ Πρεσβευτὲς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας οἱ ὁποῖοι μὲ ἐντονα διαβήματα πρὸς τὴν Ὑ. Πύλην ἐπέτυχαν νὰ ματαιωθεῖ ἡ πραγματοποίησίν της.

Ἡ ΔΕΥΤΕΡΗ ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΟΥ ΣΤΗ ΣΑΜΟ

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Σαμιακὸς λαὸς πληροφορηθεὶς τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Ἀδοσίδη ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ τὴν ἀνάκλησίν του στὴν Πόλην, ἐζήτησε ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν

(1) Λέγεται ὅτι καὶ ὑπὸ Ὀθωμανῶν τοῦ Ἡρακλείου ὑπεβλήθησαν παρακλήσεις γιὰ τὴν ματαίωσιν τῆς ἀνάκλησίν του (Ἐγγραφοὶ Ρωσικοῦ Ὑποπροξενείου Ἡρακλείου 13)25 Ν)βρίου 1878.

κυβέρνηση τὴν τοποθέτησή του γιὰ δεύτερη φορά ὡς ἡγεμόνος τῆς Σάμου. Ἡ αἴτηση τοῦτη τοῦ Σαμιακοῦ λαοῦ φανερώνει πόσο ἀγαθὸς ἀναμνήσεις διατηροῦσε τοῦτος ἀπὸ τὸ ὀλιγόμηνο διάστημα τῆς προγενέστερης διοίκησής του ἀπὸ τὸν Κ. Π.

Τὴν ἐπιθυμία καὶ τὶς σχετικὲς ἐνέργειες τῶν Σαμίων ἐνίσχυσαν κατάλληλα καὶ οἱ πῶ πάνω πρεσβευτὲς κι' ἔτσι στὰ 1879 ἀνελάμβανε πάλι τὴν ἡγεμονία τῆς Σάμου τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι τοῦ ἐπεφύλαξαν μιὰ θερμότατην ὑποδοχή.

Ὁ Κ. Π. μὴ ἔχοντας τοῦτη τὴ φορά ν' ἀσχοληθεῖ μὲ σοβαρὰς διενέξεις τῶν κομμάτων, ἀφιέρωσεν ὅλες του τὶς προσπάθειες στὴν Ἐσωτερικὴ ἀναδιοργάνωση τῆς μικρῆς ἡγεμονίας, στὴν ἐξύψωση τῆς Παιδείας καὶ γενικὰ στὴν Κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ τῆς ἐξέλιξη.

Ἐχτισε στὴν Πρωτεύουσα καὶ στὶς Κωμοπόλεις τοῦ Νησιοῦ συγχρονισμένα σχολεῖα, Δικαστικὰ καὶ Διοικητικὰ μέγαρα, φυλακὲς, τὸ ἀρχιεπιφυλακεῖον καὶ ἄλλα δημόσια κτίρια. Παράλληλα ἀσχολήθηκε συστηματικὰ μὲ τὸν ἐξωραϊσμὸ τῆς Πρωτεύουσας καὶ τῶν ἄλλων κωμοπόλεων, καθὼς καὶ μὲ τὴν ὑδρευσὴν αὐτῶν. Ἐχτισε καινούργια ὑδραγωγεῖα, διοχέτευσε ἄφθονα νερὰ, διάνοιξε καινούργιους δρόμους καὶ πλατεῖες, καθὼς καὶ τὸ μεγάλο Δημοτικὸ κῆπο στὸ Βοθὸ, ὁ ὁποῖος καὶ σήμερον ἀκόμη ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα στολίδια τῆς Πρωτεύουσας.

Τὸ προοδευτικὸ κι' ἐκπολιτιστικὸ πνεῦμα τοῦ Ἀδοσίδη, ἀφῆκε κι' ἐδῶ ὅπως καὶ στὴν Κρήτη ἀνεξίτηλα τὰ σημάδια τῆς δημιουργικότητάς του.

Ὁ Σαμιακὸς λαὸς παρακολουθοῦσε μὲ στοργὴ καὶ μὲ ἱκανοποίησιν τὶς ἀκούραστες προσπάθειες τοῦ ἡγεμόνα του γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ νησιοῦ κι' ἐννοίωσεν ἀληθινὸν πόνο καὶ θλίψην διὰ τὸν ὕστερον ἀπὸ 5—6 χρόνια (1885) τὸν κατευόδωνε γιὰ τὴν Πρίγκηπο, ὅπου πῆγαινε νὰ ἡσυχάσει, ἰδιώτης πῶ, ἀπὸ τὶς μακρόχρονας περιπέτειες τοῦ πολιτικοῦ του σταδίου, τὸ ὁποῖον διήρκεσε 44 ὀλόκληρα χρόνια.

Στὴν Πρίγκηπο ὁ Ἀδοσίδης ἐπεδόθηκε στὶς ἀγαπημένες του μελέτες τὶς ὁποῖες ἄλλωστε ποτὲ δὲν ἐγκατέλειπε σ' ὄλο τὸ μακρὸν διάστημα τοῦ πολιτικοῦ του σταδίου.

Πολλὲς φορές ἀργότερα, ὅταν ἡ κατάστασις στὴν Κρήτη ἀπέβαινε πολὺ ἐκρυθμῆ, στοὺς πολιτικοὺς κύκλους τῆς Πόλης ριχνόταν ἡ σκέψις νὰ τὸν ἀνακαλέσουν καὶ τοῦ ἀναθέσουν τὴν διοίκησιν τῆς Μεγαλονήσου. Κάθε φορά ὅμως ἡ πραγματοποίησις τῆς σκέψης τοῦτης προσέκρουε στὴν ἐπίμονη ἄρνησιν τοῦ Σουλτάνου Ἀπτούλ—Χαμίτ ὁ ὁποῖος δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ ὑποπτεύεται τὰ ἔθνικὰ φρονήματα καὶ νὰ δυσπιστεῖ στὴν πολιτικὴ καὶ στὶς διαθέσεις τοῦ Ἀδοσίδη.

Ὁ Κ. Π. ἀφῆκε στὴν οἰκογένειά του σὰν μοναδικὸ ἔθνικὸ κειμήλιον μιὰν Ἑλληνικὴν σημαίαν, ποὺ τὴν εἶχε κυριεύσει ἀπὸ τοὺς Ἐπαναστάτας τῆς Κρήτης σὲ κάποια συμπλοκὴ τοῦ 1897 ἕνας Τουρκικὸς λόχος. Ἦταν ἡ μοναδικὴ Ἑλληνικὴ σημαία ποὺ εἶχαν κυριεύσει οἱ Τοῦρκοι κι' ὁ Ἀδοσίδης δὲ θέλησε νὰ μείνει λάφυρον καὶ νὰ κοσμήσει κάποιο Τουρκικὸν τρόπαιον. Παρὰ τὸν κίνδυνον ποὺ διέτρεχε νὰ ἐκτεθεῖ ἔναντι τῆς Ἰ. Πύλης τὴν ἄρπασε καὶ τὴν διαφύλαξε εὐλαβικὰ κατερακωμένη καὶ διάτρυτη ἀπὸ σφαίρας. Ἴσως στὶς πτυχῆς τῆς ὁ Χριστιανὸς Παῖδας νὰ διέκρινε τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ στοῦ ὁποῖου τὸν τελικὸν θρίαμβον, ὅπως εἶπαμε κι' ἄλλοτε, ἐπίστευεν ἀπόλυτα.

Ὁ ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ Κ. Π.

Ὁ Κ. Π. πέθανε στὴν Πρίγκηπο τὸν Ἰούλιον τοῦ 1895.

Ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου του ἀκούσθηκε ἀπὸ τὸν Κρητικὸν λαὸν μὲ ἀληθινὴν θλίψιν καὶ συγκίνησιν. Ξεχωριστὰ στὴ Νεάπολιν ποὺ τὸν ἐγνώρισε καλὰ καὶ τόσο στενά συνέδεσε τὴν πρόδοον καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδοσίδη, τὸ πένθος γιὰ τὸ θάνατόν του ἐξεδηλώθηκε κατὰ τὸ συγκινητικώτερον τρόπον.

Ἡ Χριστιανικὴ Δημογεροντία καὶ ἡ Χριστιανικὴ Τμηματικὴ Ἐφορεία Λασηθίου συντάξαν τὸ πῶς κάτω ψήφισμα: (1)

ΨΗΦΙΣΜΑ

Ἡ Χριστιανικὴ Δημογεροντία καὶ Χριστ. Τμηματικὴ Ἐφορεία Λασηθίου, ὡς ἐκροσωποῦσαι τὸ τμήμα Λασηθίου.

Συνελθοῦσαι τὴν 13 Ἰουλίου 1794 ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Χρ. Δημογεροντίας Λασηθίου εἰς ἑκτακτον συνέδριον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Κοινοῦ Προέδρου Θεοφιλεστάτου Ἐπισκόπου Πέτρας, ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ θανάτου τῆς Α. Ἐξ. τοῦ πρὸ ἐτῶν χρηματίσαντος Διοικητοῦ τοῦ Γμήματος Λασηθίου καὶ εἶτα Γεν. Διοικητοῦ Κρήτης Κωνστ. Ἀδοσίδου-Πασᾶ.

Μεμνημένοι τῶν ὑπηρεσιῶν, ἅς ὁ ἀοίδιμος ἀνὴρ προσήνεγκεν εἰς τὴν Νῆσον καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ Τμήμα Λασηθίου ὡς Διοικητὴς ἐν τε ὁμαλοῖς καὶ ἀνωμάλοις καιροῖς, καὶ εὐγνωμονοῦσαι ἐπὶ ταύταις,

Τιμῶσαι προσέτι τὴν εὐσέβειαν, τὴν φιλογένειαν καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τοῦ ἀνδρός,

ψ η φ ῖ ζ ο υ σ ι

Νὰ τελεσθῇ Ἀρχιερατικὸν μνημόσυνον ἐν τῷ ἐν Νεαπόλει Καθεδρικῷ Ναῷ τῆς Μεγ. Παναγίας ὑπὲρ ἀναπαύσεως τοῦ μεταστάντος, τὴν 16 τρέχοντος ἡμέραν Κυριακῆν.

Νὰ διαβιβασθῇ αὐθημερὸν συλλυπητήριον τηλεγράφημα τῇ οἰκογενεῖᾳ αὐτοῦ, καί,

Νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν προσήκοντα λόγον ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς Χριστ. Τμηματικῆς Ἐφορείας κ. Ἀντώνιος Βορεάδης.

Ἐγένετο ἐν Νεαπόλει τῇ 13 Ἰουλίου 1895

ἽΟ Πρόεδρος

Οἱ Δημογέροντες

Ἰωάννης Ν. Μουρελάκης

Ἰωάννης Ε. Διαλυνάκης

Ἰωάννης Κατσαράκης

ἽΟ Πέτρας Τίτος

Οἱ Ἐφοροί

Ἀντώνιος Βορεάδης

Νικόλαος Γιαμαλάκης

Κωνσταντῖνος Χριστινάκης

Ἐμμανουὴλ Λυδάκης

Ἐπίσης ὁ Ἐπίσκοπος Πέτρας Τίτος ἀπέστειλε τὸ ἀκόλουθο τηλεγράφημα.

Ἄριθ. Πρωτ. 81

» Διεκ. 44

Οἰκογένειαν Ἀδοσίδου Πασᾶ

Κηπολιν

Ἀποτίνοντες φόρον εὐγνωμοσύνης μακαρίᾳ ψυχῇ Κωνσταντίνου Ἀδοσίδου ἐτελέσαμεν σήμερον Ἀρχιερατικὸν μνημόσυνον ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκ μέρους ὀλοκλήρου ἡμετέρου Τμήματος Λασηθίου. Ἐπὶ τούτοις ἐκφράζομεν θερμὰ συλλυπητήρια διαβεβαιοῦμενοι ὅτι παρ' ἡμῖν ὄνομα μεταστάντος ἔσται ἀθάνατον.

Ἐν Νεαπόλει τῇ 16 Ἰουλίου 1895

ἽΟ Πέτρας Τίτος

(1) Ἐφημερὶς «Ἡράκλειον» φύλλο 102 21—7—1895

• Εἰς τὸ τηλεγράφημα τοῦτο ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἀδοσίδη ἀπήντησε τηλεγραφικῶς.
Ἐπίσκοπον Πέτρος τμήμα Λασηθίου

Ἐξ ὀνόματος οἰκογενείας μου ἀπέρους ἐκφράζω εὐχαριστίας δι' εἰλικρινῆ αἰσθήματα, ἅπερ ὑμέτερον Τμήμα ἐπὶ θανάτῳ πατρὸς μου ἐξεδήλωσε.

Πρίγκηπος 21 Ἰουλίου 1895

Γεώργιος Κ. Ἀδοσίδης

Παράλληλα πρὸς τίς ἐκδηλώσεις τοῦτες τῶν ἐπισήμων, νὰ ποῦμε, Χριστιανικῶν Ἀρχῶν, ὁ Λαὸς τῆς Νεαπόλεως ἐξεδήλωσε ἀκόμη συγκινητικώτερα τὸ σεβασμὸν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὴ μνήμη τοῦ πρώτου του Διοικητῆ, στὸ ἀρχιερατικὸ μνημόσυνο ποῦ ὀργάνωσεν ἡ Δημογεροντία.

Στὸ πάνδημο τοῦτο μνημόσυνο στὸ ὁποῖον παρέστησαν καὶ ὅλες οἱ τοπικὲς ἀρχὲς προσήλθε σύσσωμη ἡ κοινωνία καὶ κατέκλυσε ὄχι μόνον τὸν ἐσωτερικὸν χῶρον μὰ καὶ ὅλη τὴ γύρω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ἔκταση.

Ὁ Ἐπίσκοπος Πέτρος Τίτος ἐξεφώνησε συγκινητικώτατο λόγο ἀπὸ τὸν ὁποῖον παραθετούμε τίς πρὸ χαραχτηριστικὰς περικοπὰς:

« Τελοῦμεν—εἶπε—μνημόσυνον ἀνδρὸς ἄριστα καὶ ἐπιτυχέστατα συνδυάζοντος τὰς πρὸς τὸ Βασιλεῖον Κράτος καὶ τὰς πρὸς τὸ Ἔθνος αὐτοῦ ὑποχρεώσεις.

Δὲν ἔσχον τὸ εὐτύχημα νὰ γνωρίσω τὸν ὄψ' ἡμῶν σήμερον πανδημῶς θρηνοῦμενον. ἀλλ' ἐκ τῶν ὑμετέρων περὶ ἐκείνου πληροφοριῶν κρίνων δὲν θὰ εἶπω ὑπερβολὴν ἂν εἶπω, ὅτι ἦτο ἐμψυχος στήλη διδασκαλίας εὐσεβοῦς καὶ πράξεων ἀγαθῶν, εὐεργετικῶς ἐπιδρῶν ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Τὸ θρησκευτικὸν μέρος τοῦ βίου του εἶχε τί τὸ ἰδιαίτερον καὶ ὄλωσ Χριστιανικόν· ἡ ἄκρα αὐτοῦ εἰς τὸν θεὸν εὐσέβεια ἐμαρτυρεῖτο διὰ τῶν ἔργων· τὰ ἔργα ἦσαν ἡ σφραγὶς τῆς εὐσεβείας του »
Ἔστερον ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο ὁ τότε βουλευτὴς Ἀντώνιος Βορεάδης μίλησε πάνῳ ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῷ ἔργῳ τοῦ Κ. Π. Κι' ἀπὸ τὸ λόγῳ τοῦτο μεταφέρουμε μερικὰς μόνον περικοπὰς τίς πρὸ ἐνδιαφέρουσες:

« Τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἐν διαφόροις ὑψηλοῖς πολιτικοῖς ἀξιωμασίαις ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν διατελέσας καὶ πολλὰς ὑπηρεσίας καὶ εὐεργεσίας τοῖς ὁμογενέσι προσενεγκόντος, εἶναι στενώτατα συνδεδεμένον μετὰ τῆς Κρήτης καὶ ἰδίᾳ μετὰ τοῦ Τμήματος Λασηθίου, διότι διοικήσας οὗτος καὶ τὴν Κρήτην ὅλην ἐν χαλεποῖς καιροῖς καὶ τὸ τμήμα τοῦτο μόνον πρότερον, κατέλιπε μαρτύρια αἰδία τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ τοῖς διοικηθεῖσι, γενόμενος τύπος καὶ ὑπογραμμὸς ἀρχοντος συνετοῦ καὶ δικαίου καὶ οἰκογενειάρχου χρηστοῦ καὶ φιλοστόργου (Ἐξίστρεφει κατόπιν τὴν πλοῦσια κοινωφελῆ καὶ ἐκπολιτιστικὴν τὴν δράσην καὶ συνεχίζει.)

Ἐπρεπὲν ὁ ἀνδριάς τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὅστις δικαιοτάτα δύναται νὰ θεωρηθῆ ἰδρυτὴς τῆς πόλεως ταύτης νὰ ἐγερεθῆ ἐκεῖ ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ σημείῳ αὐτῆς εἰς μαρτύριον διαρκὲς τῆς ἀρετῆς μὲν ἐκείνου, τῆς εὐγνωμοσύνης δὲ ἡμῶν (Συνεχίζοντας ἐξαιρεῖ τὴν ἐπέκτασιν τῆς εὐεργετικῆς τοῦ μέριμνας πάνῳ ἐν τῇ ἠθικῇ, πνευματικῇ καὶ ὄλικῃ ἐξέλιξι ὄλων τῶν διαμερισμάτων τοῦ Νομοῦ καὶ τονίζει ἰδιαίτερώς τίς μεγάλας του προσπάθειαις γιὰ τὴν παιδείαν καὶ τελειώνει μὲ τὰ πρὸ κάτω λόγια.)

Τοὺς εὐεργετοῦντας τὴν πατρίδα, ὅπως ὁ Κ. Ἀδοσίδης, ἐκεῖνοι μὰ—

λιστα γινώσκουσι νὰ τιμῶσιν, ὅσοι αἰσθάνονται θερμὴν τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην, οἱ δὲ Κρήτες οὐχ' ἤττονες ἄλλων ὄντες εἰς λόγους φιλοπατρίας δὲν ὑστεροῦσιν ἄλλων εἰς τὸ τιμᾶν καὶ εὐγνωμονεῖν τοὺς εὐεργέτας τῆς πατρίδος . . »

Ἄξιζει ἴσως νὰ παραθέσουμε ἔδῳ καὶ μιὰ περικοπὴ ἀπὸ ἓνα σχόλιο τοῦ ἀφιέρωσε ἢ Ἐφημερίς «Ἡράκλειον» (φύλλο 100 6—7—1895).

Ἐπιπλέον ἀπὸ μιὰ σύντομη βιογραφία τοῦ Ἀδοσίδη συνεχίζει:

«Ἡ Κρήτη ὀφείλει πολλὰ εἰς τὸν μεταστάντα ἀοίδιμον ἄνδρα, ὅστις καὶ ἐν ὁμαλοῖς καὶ ἐν ἀνωμάλοις καροῖς μετὰ αὐταπαρνήσεως εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας αὐτῆς. Ἰδίᾳ τὸ Τμήμα Λασηθίου ὀφείλει τὴν ἀνάδειξίν του εἰς τὸν Ἀδοσίδη Πασᾶν ἢ δὲ πρωτεύουσα τοῦ Τμήματος τούτου Νεάπολις ὀφείλει καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν προαγωγὴν τῆς εἰς πόλιν εἰς τὸν συνειτὸν τοῦτον καὶ χρηστὸν ἄρχοντα οὕτινος τὸ ὄνομα εἶναι ἀνεξιτήλοις γράμμασιν ἀναγεγραμμένον οὐ μόνον ἐπὶ πολλῶν Κοινωφελῶν Ἰδρυμάτων τῆ πρωτοβουλία καὶ τῆ συνδρομῆ αὐτοῦ ἐγερθέντων ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς καρδίαις πάντων τῶν Κρητῶν».

Κι' ἀληθινὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κωστή—Πασᾶ δὲ μπόρεσαν νὰ τὸ σβύσουν ἀπὸ τὴ μνήμη τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ οὔτε ὁ χρόνος οὔτε κι' οἱ ἀλλεπάλληλες περιπέτειες τοῦ μεσολάβησαν ἀπὸ τότες. Ζεῖ καὶ θὰ ζεῖ γὰ πολλὰ χρόνια ἴσως, σὰν ἓνα φωτεινὸ σύμβολο προόδου καὶ πολιτισμοῦ καὶ σὰν μιὰ—ἢ πρώτη ἴσως—ἀχτίδα ἐλευθερίας, ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης μέσα στὸ βαθὺ σκοτάδι τῶν αἰῶνων σκλαβιάς τοῦ πολυβασανισμένου νησιοῦ.

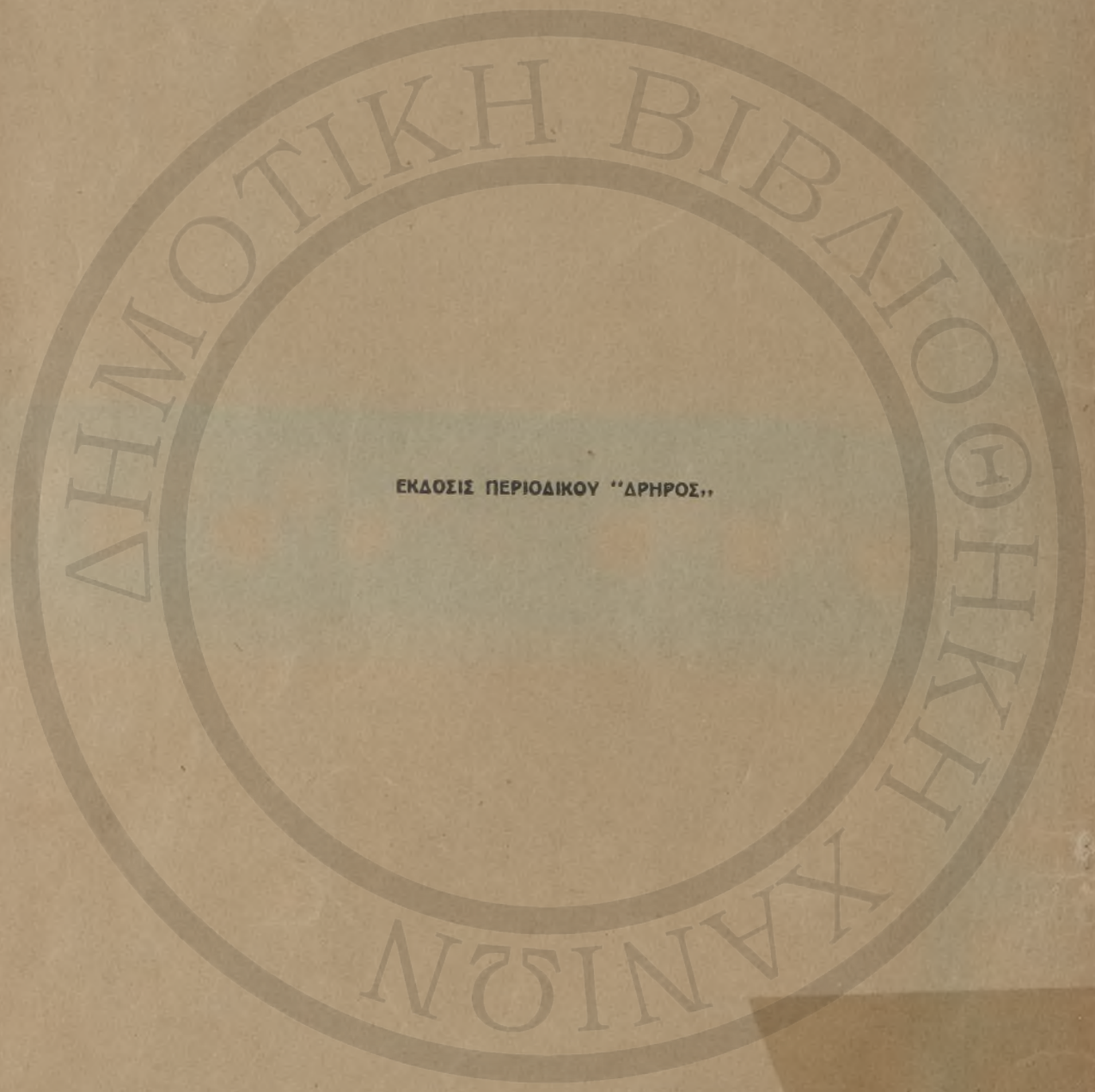
ΤΕΛΟΣ

2719
1-3

ΤΟ ΕΞΦΥΛΛΟ ΚΑΙ ΤΑ ΣΚΙΤΣΑ
ΦΙΛΟΤΕΧΝΗΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΟ
ΖΩΓΡΑΦΟ κ. Κ. ΛΟΓΑΡΙΑΣΤΑΚΗ

ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ
ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΠΟΥΛΧΡΟΝΑΚΗ
ΝΕΑΠΟΛΙΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ "ΔΡΗΡΟΣ,"

ΚΑΘΕ ΑΝΤΙΤΥΠΟ ΔΡΧ. 20

